

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

**BİRİNCİ DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞI GÖÇMENLERİNİN SOSYO-
EKONOMİK SORUNLARI: BAKÜ BİNEGEDİ İLÇESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gafar SHAMİLOV

Tez Danışmanı

DR. ÖĞR. ÜYESİ

Canan Öykü DÖNMEZ KARA

ÇANAKKALE – 2021

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

**BİRİNCİ DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞI GÖÇMENLERİNİN SOSYO-
EKONOMİK SORUNLARI: BAKÜ BİNEGEDİ İLÇESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAFAR SHAMİLOV

Tez Danışmanı

DR. ÖĞR. ÜYESİ

CANAN ÖYKÜ DÖNMEZ KARA

ÇANAKKALE – 2021

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Gafar SHAMİLOV tarafından Dr. Öğr. Üyesi Canan Öykü DÖNMEZ KARA yönetiminde hazırlanan ve **28/04/2028** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “Birinci Dağlık Karabağ Savaşı Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları: Bakü Binegedi İlçesi Örneği” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Canan Öykü DÖNMEZ KARA

.....

(Danışman)

Doç. Dr. Özgür TOPKAYA

.....

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ARSLAN

.....

Tez No :

Tez Savunma Tarihi : .././20..

.....
Prof. Dr. Pelin KANTEN
Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “Birinci Dağlık Karabağ Savaşı Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları: Bakü Binegedi İlçesi Örneği” adlı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)

Gafar SHAMİLOV

(Tarih) ../../20..

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Canan Öykü DÖNMEZ KARA ve yardımlarından dolayı Doç. Dr. Özgür TOPKAYA'ya, hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme, çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen gelecekteki hayat arkadaşım Gülseren GÜNLÜ ve değerli arkadaşlarım Emel GÜNLÜ, Ali RZAYEV, Kenan ELEKBEROV ve İsa UMUDOV'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gafar SHAMİLOV
Çanakkale, 2021

ÖZET

Birinci Dağlık Karabağ Savaşı Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları: Bakü Binegedi

İlçesi Örneği

Gafar SHAMILOV

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Canan Öykü DÖNMEZ KARA

Tez çalışmasına konu olan göç olgusu; insanların, sosyal, siyasi, ekonomik veya toplumsal nedenlerden dolayı yaşadığı yerleri değiştirmesi eylemidir. Bu durum, zorunlu ve bireylerin, kendi isteğine bağlı olarak gönüllü bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, göç eden bireylerin, yeni yerleşim yerlerinde sosyo-ekonomik sorunlarla karşılaşabilmeleri olasıdır.

Araştırma, 1991-1993 tarihinde Birinci Dağlık Karabağ savaşı sonrası zorunlu göçe maruz kalan Azerbaycan Türk'lerinin karşılaştıkları sosyo-ekonomik sorunların belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda, Bakü'nün Binegedi ilçesine bağlı zorunlu göçmenlerin bir arada yaşadığı Ağasadık Geraybeyli mahallesi araştırma alanı olarak seçilmiştir. Yapılan araştırma, nitel araştırma desenlerinden olan örnek olay veya durum çalışması yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, zorunlu göçmenlerin yaşadığı mahallede on beş zorunlu göçmen ile görüşülmüş ve veriler elde edilmiştir. Görüşme sürecinde 14 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Katılımcıların izni içerisinde görüşmeler kayıt altına alınmış ve daha sonra ise 2010 Microsoft Office Word programına aktararak doküman şeklinde oluşturulmuştur. İçerik analizi yöntemi ile çözümlenen veriler, MAXQDA Analytcs 20 programıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonucu elde edilen verilere göre; Dağlık Karabağ zorunlu göçmenlerinin, göç sonrası sosyo-ekonomik sorunlarla karşılaştıkları görülmüştür. Zorunlu göçmenlerin, en çok karşılaştıkları sosyo-ekonomik sorunlar sırayla; barınma, işgücü piyasası, beslenme, sağlık ve eğitim alanlarında görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Göç, Zorunlu Göç, Zorunlu Göçmen, Mülteci, Dağlık Karabağ.

ABSTRACT

Socio-Economic Problems of The First Nagorno-Karabakh War Immigrants: The Case of

Baku Binagadi Region

A Qualitative Research on

Gafar SHAMILOV

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Department of Labor Economics and Industrial Relations

Master of Science Thesis

Advisor: Dr. Lecturer Member Canan Öykü DÖNMEZ KARA

The phenomenon of immigration; It is the act of people changing their place of residence due to social, political, economic or social reasons. This situation is carried out compulsorily and voluntarily depending on the individual's wishes. In this context, it is possible for migrants to encounter socio-economic problems in their new settlements.

The research was carried out in order to determine the socio-economic problems faced by the Azerbaijani Turks who were subjected to forced migration after the First Nagorno-Karabakh War in 1991-1993. In this context, Agasadık Geraybayli neighborhood? Where forced migrants live together in Baku's Binagadi district, has been selected as the research area. The research was carried out with the case study method, one of the qualitative research designs. The data were obtained by interviewing fifteen forced migrants in the neighborhood where the forced migrants live. During the interview process, a semi-structured interview form consisting of 14 questions was used. With the permission of the participants, the interviews were recorded and transferred to the 2010 Microsoft Office Word program and transformed into a document. The data were analyzed with content analysis method and analyzed with MAXQDA Analytcs 20 program. According to the data obtained as a result of the research; It was observed that the Nagorno-Karabakh forced migrants faced socio-economic problems, especially those who received post-migration housing, labor market, nutrition, health and education.

Keywords: Migration, Forced Migration, Forced Immigration, Refugee, Nagorno-Karabakh.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Kavramsal ve Kuramsal Çerçevesi ve Konusu.....	1
1.2. Araştırma Problemi.....	2
1.3. Araştırma Amacı, Kapsamı ve Yöntemi.	3
1.4. Araştırmanın Bölümleri.....	4

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇÜN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Göç.....	5
2.2. Göçle İlgili Temel Kavramlar.....	7
2.2.1. Göçmen.....	7
2.2.2. Sığınmacı ve Mülteci.....	8
2.3. Göçün Nedenleri.....	10
2.4. Göç Kuramları.....	15
2.4.1. Ernst Georg Ravenstein Kuramı.....	15
2.4.2. Everett Lee'nin İtme Çekme Kuramı.....	16
2.4.3. Petersen'in Göç Tipleri.....	17

2.4.4. Kesişen Fırsatlar Kuramı.....	18
2.5. Göç Türleri.....	19
2.5.1. İç Göç ve Dış Göç.....	19
2.5.2. Düzenli ve Düzensiz Göçler.....	22
2.5.3. Gönüllü Göç ve Zorunlu Göç.....	24
2.6. Göçün Sonuçları.....	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞI VE ZORUNLU GÖÇMENLERİN SOSYO-EKONOMİK SORUNLARI

3.1. Uluslararası Hukukta Savaş.....	33
3.2. Azerbaycan ve Ermenistan Arasındaki Dağlık Karabağ Savaşının Kısa Geçmişi.....	36
3.2.1. Sumgayıt Olayları.....	38
3.2.2. Hocalı Katliamı ve Dağlık Karabağ'ın İşgali.....	39
3.2.3. 27 Eylül 2020 Sonrası Azerbaycan'ın Karşı Taarruzu.....	44
3.3. Dağlık Karabağ Savaşı'nın Uluslararası Boyutu.....	46
3.4. Dağlık Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan'a Etkisi	47
3.5. Karabağ Zorunlu Göçmenlerinin Sorunları.....	48
3.5.1. Barınma Sorunları.....	49
3.5.2. Eğitim Sorunları.....	51
3.5.3. Sağlık Sorunları.....	53
3.5.4. Ekonomik Sorunlar.....	56
3.5.5. Sosyal Sorunlar.....	57
3.6. Azerbaycan'ın Zorunlu Göçmenlere Yönelik Sosyal Politikaları	59
3.6.1. Zorunlu Göçmenlerin Barınma Sorunlarına Yönelik Politikalar.....	60
3.6.2. Zorunlu Göçmenlerin Beslenme Sorunlarına Yönelik Politikalar.....	62
3.6.3. Zorunlu Göçmenlerin Eğitim Sorunlarına Yönelik Politikalar.....	63

3.6.4. Zorunlu Göçmenlerin Sağlık Sorunlarına Yönelik Politikalar.....	65
3.6.5. Zorunlu Göçmenlerin Ekonomik Sorunlarına Yönelik Politikalar.....	67
3.7. Zorunlu Göçmenlerin Sosyo Ekonomik Sorunları Üzerine Literatür Taraması.....	70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

4.1. Problem ve Sorular.....	74
4.2. Amaç ve Önem.....	74
4.3. Evren ve Örneklem.....	75
4.4. Kapsam ve Sınırlılıklar.....	75
4.5. Veri Toplama Yöntemi ve Analiz Tekniği.....	76
4.5.1. Veri Toplama Aracı.....	76
4.5.2. Modeli ve Desen.....	78
4.5.3. Verilerin Analizi.....	78

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

5.1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler ve Kod Matrisi.....	80
5.2. Zorunlu Karabağ Göçmenlerinin Sosyo Ekonomik Sorunları ile İlgili Bulgular.....	83
5.3. Zorunlu Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları ve Tek-Vaka Modeli.....	85

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	103
KAYNAKÇA.....	109
Elektronik Kaynaklar.....	113
EK 1 Etik Kurul Raporu.....	I
EK 2 Görüşme Formu ve Soruları.....	II
ÖZGEÇMİŞ.....	III

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Teşkilatı
AZN	Azerbaycan Manatı
BM	Birleşmiş Milletler
Gr	Gram
IOM	International Organization for Migration (Uluslararası Göç Örgütü)
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
Kg	Kilogram
TDK	Türk Dil Kurumu
TL	Türk Lirası
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
%	Yüzde Oranı

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 3.1.	1991-1993 Yılları Arasında Azərbaycan'ın Ermenistan Tarafından İşgal Edilmiş Arazileri ve Bu Arazilerde Yaşayan Azərbaycan Türklerinin Nüfusu.....	41
Tablo 3.2.	199-1993 Yılları Aralığında Savaş Sonrası Dağlık Karabağ ve Etrafında Yer Alan Yedi Şehirden Göçə Zorlanan Hanhalkı.....	42
Tablo 3.3.	1991-1993 Birinci Dağlık Karabağ Savaşı Mağdurları.....	43
Tablo 3.4.	1991-1993 Birinci Dağlık Karabağ Savaşı Sonrası Azərbaycanda Zorunlu Göçmenler.....	43
Tablo 3.5.	Ülke Geneline Göçmenlerin Sağık Durumu.....	55
Tablo 3.6.	Azərbaycan Eğıtim Kurumlarında Eğıtim Alan Toplam Öğırenci Sayısı: 2000-2019.....	64
Tablo 3.7.	Zorunlu Göçmenlere Her Yıl Harcanan Ödeneğın Toplam Tutarı ve Yoksulluk Oranı.....	69
Tablo 5.1.	Katılımcıların Demografik Bilgileri.....	80
Tablo 5.2.	Katılımcıların Demografik Bilgileri.....	82

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1.	1991-1993 Yılları İçerisinde Ermenistan Tarafından İşgal Edilmiş Dağlık Karabağ ve Çevresindeki Bölgeler.....	37
Şekil 3.2.	Dağlık Karabağ Zorunlu Göçmenlerinin Barınma Şekilleri.....	50
Şekil 5.1.	Belirlenen Temalar ve Kodlar.....	84
Şekil 5.2.	Zorunlu Karabağ Göçmenlerinin Barınma-Sosyal-Eğitim Sorunları Açısından Tek-Vaka Modeli.....	86
Şekil 5.3.	Zorunlu Karabağ Göçmenlerinin Ekonomik Sorunları Açısından Tek-Vaka Modeli.....	94

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Göç, tarihsel süreçte insanoğlunun yaşamında her zaman var olmuş eski bir kavramdır. Göç hareketleri bazen doğal afetler, bazen savaşlar, bazen açlık gibi pek çok nedenden bireysel veya kitlesel olarak çeşitli şekillerde gerçekleşmiş ve gerçekleşmeye devam etmektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte kırsaldan kente ve gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru yaşanan göçler hızla artmıştır. Bu tür göçler sosyal ve ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Çalışmada Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrası göçe zorlanan göçmenlerin yaşadığı sosyo-ekonomik sorunlar incelenecektir.

Giriş bölümünde araştırmanın problemi kısaca ele alınacaktır. Çalışmanın amacı, ve yöntemi hakkında bilgi verilecektir. Çalışmaya konu olan Dağlık Karabağ Savaşı'nda savaşın yaşandığı bölgeden göç etmek zorunda kalan kişilerin durumu ve göç kapsamında kavramsallaştırılması yer alacaktır. Kuramsal olarak çalışmanın kuramsal çerçevesi açıklanacak ve tezin bölümleri kısaca açıklanacaktır.

1.1. Araştırmanın Kavramsal ve Kuramsal Çerçevesi ve Konusu

Yaşanan doğal afetler, savaşlar, terör eylemleri, siyasi baskılar zorunlu göç için zemin hazırlamaktadır. Bu olumsuz gelişmeler insanlık tarihi boyunca gerçekleşmiş, özellikle son yüzyılda dünya genelinde siyasi kargaşanın yüksek olduğu bölgelerde sıkça yaşanır hale gelmiştir. Tezin konusu olan göç hareketleri siyasi nedenlerle gerçekleşen zorunlu göç ve bu göç sonrasında yaşanan sosyal ve ekonomik sorunlardır. Bu bağlamda çalışma, 1991-1993 yılları arasında Ermenistan tarafından işgal edilen Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ bölgesi ve bu bölgenin etrafındaki 7 bölgeden göçe zorlanan Azerbaycan Türklerinin yaşamış olduğu sosyo-ekonomik sorunları konu edinmektedir.

Dağlık Karabağ ve bu bölgenin etrafındaki 7 bölge uluslararası sözleşmelerce Azerbaycan toprağı olarak kabul edilmiş bölgedir. Bu bölgede yaşayan etnik Ermeniler ise Çarlık dönemi ve Sovyetler Birliği dönemlerinde bu bölgelere göç etmiş ve yerli halkla birlikte yaşamış bir etnik azınlıktır. Tarih boyunca bu bölgelerde sayıları hızla artan Ermeniler 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından kendi bağımsızlıklarını isteyerek bölgede yeni bir Ermeni Devleti kurmayı istemiştir. Etnik Ermeniler bunu o dönemki Erivan Yönetimi ve başka güçlerin desteğiyle gerçekleştiriyordu. Özellikle o dönemde Azerbaycan'da merkezi yönetimde yaşanan siyasi krizler, güçlü ve nizami ordunun olmaması Birinci Dağlık Karabağ Savaşında mağlubiyete yol açmıştır.

Sonuçta, Azerbaycan toprak bütünlüğünün %20'sini kaybetmiş ve bir milyona yakın Azerbaycan Türkü zorunlu iç göçe maruz kalmıştır. Zorunlu iç göçe maruz kalan bu kişiler kavramsal olarak zorunlu göçmen olarak tanımlanmaktadır. Bunun başlıca nedeni, bu kişilerin kendi topraklarında zorunlu göçe maruz kalmalarıdır. Bu doğrultuda, tez çalışması, kuramsal olarak Petersen'in "zoraki göç" kuramı çerçevesinde incelenmiştir. "Zoraki göç" kuramı; zor kullanma yolu ile insanların, yerlerinden edilmesi veya onların göçe zorlanması durumudur. Bahsi geçen tez çalışmasında da Ermenistan'ın zor kullanması sonucu, Azerbaycan Türk'leri kendi topraklarında zorunlu göçe maruz kalmıştır.

1.2. Araştırmanın Problemi

Zorunlu göçe maruz bırakılan göçmenlerin yaşamış olduğu sosyo-ekonomik sorunların çok yönlü olduğu bilinmektedir. Gelir yetersizliği, işsizlik, yapılan sosyal yardımların yetersizliği, hanehalkı tipinin geniş olması nedeniyle yaşanan yoksulluk, barınma, beslenme, sağlık, eğitim alanlarında yaşanan sorunlar göçmenlerin normal sosyal yaşama erişimlerini engellemektedir.

1991-1993 arasında Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına bağlı Dağlık Karabağ bölgesini zorla işgal etmesi sonucu burada yaşayan 1 milyona yakın Azerbaycan Türkü tüm mal varlıklarını kaybederek göçe zorlanmıştır. Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrası zorunlu göçe maruz bırakılan Azerbaycan Türklerinin göç sonrası karşılaştıkları sosyo ekonomik sorunlar çalışma problemini oluşturmaktadır.

Son olarak, 2020 yılının 27 Eylül tarihinde Ermenistan'ın saldırısına karşı başlayan karşı taarruz hareketi 10 Kasım 2020 tarihinde Ermenistan, Rusya ve Azerbaycan'ın imzaladığı ortak kapitülasyon anlaşmasıyla son buldu. Bu sayede Azerbaycan topraklarının büyük çoğunluğunda kendi kontrolünü sağlayabildi. Azerbaycan toprak bütünlüğü içerisinde hala Ermenilerin yaşadığı bilinmektedir. Bu bölgede güvenliğin sağlanması barışçıl güç olan Rusya'ya verilmiştir. Bu şekilde Azerbaycan yeniden toprak bütünlüğünü sağlayabildi. Günümüzde planlanan devlet politikalarının başında zorunlu göçmenlerin kendi bölgelerine tersine göçünü sağlamak amaçlanmaktadır. Politikaların uygulanması mevcut tarihte planlanma aşamasındadır.

Bağımsızlığın ilk yıllarından beri Azerbaycan devletinin uyguladığı devlet politikalarının başında göçmenler ve göçmenlik esas rol oynamaktadır. Lakin göçmen sayısının fazla olması, özellikle gün geçtikçe nüfus artışının fazla olması nedeniyle, göçmen

ailelerinde hanehalkı sayısının artması sosyo-ekonomik sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır. Ayrıca, politika uygulanması sırasında yaşanan bürokratik sorunlar da göçmenlerin sosyo-ekonomik sorunlarının çözümüne engel oluşturmaktadır. 10 Kasım 2020 tarihine kadar devletin esas politikaları göçmenlerin sosyo-ekonomik sorunlarının çözümü eksenindeyken, mevcut tarihten sonraki politikalar ise göçmenlerin kendi bölgelerine göçünü sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir.

1.3. Araştırma Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Dağlık Karabağ sorunu, 1988 yılından başlayarak 2020'ye kadar olan süreç içerisinde Azerbaycan için hem siyasi hem de sosyal açıdan büyük bir önem arz etmektedir. 1991-1993 yılları aralığında gerçekleşen Birinci Dağlık Karabağ Savaşı, 1 milyona yakın Azerbaycan Türk'ünün zorunlu göçmen durumuna düşmesine neden olmuştur. Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgelerden göçe zorlanan bu insanlar, göç sonrası birçok zorlukla karşılaşmıştır. Bu çalışmanın amacı zorunlu göçmenlerin, sosyal ve ekonomik alanların yanı sıra toplumsal alanlarda da karşılaştığı sorunları değerlendirmektir.

Araştırma kapsamına, 1991-1993 yılları içerisinde gerçekleşen Birinci Dağlık Karabağ savaşı sonrası zorunlu göçe maruz kalarak hayatlarına Bakü'de devam eden zorunlu göçmenler dahil edilmektedir. Bunun nedeni, göçmenlerin ve genel nüfusun ağırlık olarak Bakü ve çevresinde toplanmış olması ile ilgilidir. Çalışma göçmenlerle birebir yaşadıkları yerde görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve bulgular içerik analizi ile çözümlenmiştir.

Çalışma, Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrası zorunlu göçe maruz kalan göçmenlerin sosyo ekonomik sorunlarını ortaya koymak amacıyla nitel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma deseni olarak durum çalışması deseni seçilmiştir. Bu yöntem sistematik bir şekilde verilere erişim sağlamak ve sonuçları yorumlama yöntemidir.

1.4. Araştırmanın Bölümleri

“Birinci Dağlık Karabağ Savaşı Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları: Bakü Binegedi İlçesi Örneği” başlıklı tez çalışması altı bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümü giriş kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi ve konusu, problemi, amacı, kapsamı ve yöntemi hakkında kısa bir bilgilendirme yer almaktadır.

İkinci bölümde göç kavramı, göçün tanımı ve göçle ilgil kavramlar açıklanarak teze konu olan kavramlar açıklanmaktadır. Ayrıca göçün nedenlerine ve kuramsal çerçevesine yer verilerek tezin hangi kuramlar kapsamında açıklanacağı anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde çalışmanın konusunu oluşturan Dağlık Karabağ sorunu ve sorunun uluslararası hukukta yeri açıklanacaktır. Bu bölümde ayrıca savaş sebebi ile göç etmek zorunda kalan göçmenlerin yaşamış olduğu sorunlar ve göçmenlere yönelik Azerbaycan Devleti tarafından uygulanan sosyal politikalar hakkında genel olarak bilgi verilmektedir.

Dördüncü bölümde çalışmanın uygulama kısmı yer almaktadır. Bu bölümde araştırmanın amacı, önemi, araştırma evren ve örnekleme, araştırmanın hangi yöntemlerle ele alındığı yer almaktadır.

Beşinci bölümde uygulama sonucunda elde edilen bulgular ele alınmaktadır. Bu bölümde ise katılımcılara ait demografik bilgiler, zorunlu göçmenlerin sosyo-ekonomik sorunları ile ilgili bulgular ve zorunlu göçmenlerin sosyo-ekonomik sorunları ve tek-vaka modeli yer almaktadır.

Altıncı bölüm sonuç bölümünden oluşmaktadır. Sonuç bölümünde çalışmanın problemine ve araştırma sorularına bulunan yanıtlar değerlendirilmiştir. Literatürden farklı olarak elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Sonuçlar ortaya konarak önerilerde bulunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇÜN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Göç, insanoğlunun dünyadaki nüfusunun hızla artması sonucu gerçekleşen hareketliliklerden birisidir. Bahsi geçen göç olgusu insanların, daha iyi yaşam koşulları sağlamak amacıyla ya da yaşadıkları coğrafyada karşılaştıkları sorunlar nedeniyle gerçekleşmektedir (Barışık, 2020: 2). Bu bölüm tezin göç ile ilgili kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde genel göç olgusu kuramları, türleri, nedenleri ve sonuçları incelenmiştir. Özellikle, zorunlu göç olgusu ve göç kuramları ilişkisi incelenmiş ve çalışma için teorik altyapı oluşturulmuştur.

2.1. Göç

Geçmişte olduğu gibi 21. yüzyılda da insanlar farklı nedenlerden dolayı yerleşim yerlerini değiştirmekte ve yeni hayat sürdürebilecekleri yerleşim yerleri aramaktadır. Bu yer değişimi sonucunda insanlar yaşamları için yeni yerleşim alanları kurmaya ve inşa etmeye başlamışlardır. Fakat göç kuramı sadece hanelerin yer değişiminden ibaret değildir. Yaşanan göç durumu zorlu birçok süreçten ibaret olup, bir takım olumlu ve olumsuz sonuçları beraberinde getirmektedir. Göç kavramının daha anlaşılır kılınması açısından göç alanında konu ile ilgili bazı görüş ve tanımların açıklanması gerekmektedir (Yetkin, 2019: 27).

Göç hareketleri 18. yüzyılda Sanayi Devrimi ile birlikte hız kazanmıştır. Göç etme eyleminde bulunan insan sayısının en yüksek düzeye çıktığı dönem 18. yüzyıldan başlayan Sanayileşme Devrimi dönemidir. Buna bağlı olarak sanayileşme döneminde kırsal alanlarda yaşayan toplumun belli bir kesiminin daha fazla istihdam edinme ve daha iyi iş imkanları bulma amacıyla kentlere doğru yol alması göç hareketini oluşturmaktadır. Göç olgusu, sadece insanların yaşadıkları ülkenin sınırları içerisinde (iç göç) yerleşim yerlerini değiştirmekle kısıtlı kalmayarak, aynı zamanda ülke sınırlarını aşan farklı bir ülkeye göçleri de içermektedir. İnsanları yaşadıkları yerleşim yerlerini değiştirmesine itecek, bir başka ifade ile göç etmelerini tetikleyecek en temel nedenler; ekonomik, sosyal ve siyasi nedenler olarak söylenilebilir (Oral ve Çetinkaya, 2017: 2).

Türk Dil Kurumu (TDK) göç kavramını; insanların, ister tek isterse de toplu bir şekilde ekonomik, sosyal, siyasi sebeplere bağlı olarak yerleşim yerlerini değiştirip başka bir coğrafi alana taşınması ve o alana yerleşmesi şeklinde tanımlamıştır. TDK sözlükte göç kavramına eş anlamlı olarak; hicret ve muhaceret gibi kelimeleri de belirtmiştir (TDK, 2019).

Borlat'a (2019: 8) göre; Göç, insanların ya da hanelerin, kişisel sebeplerden ve kendi belirledikleri kararlara bağlı olarak yerleşim yerlerini başka bir coğrafi konuma taşımaları durumudur. Her bilim insanı göç kavramını farklı bakış açısına göre tanımlamaktadır. Bunun başlıca nedeni, her bilim insanının kendi mesleki alanına göre bakış açısına sahip olmasıdır. Bunun yanı sıra her bilim insanı, göç kavramını kendi mesleki alanına uygun olarak yorumlamasıdır. Buna bağlı olarak göç kavramının net bir tanımının olduğunu söylemek oldukça zordur; kavram her alanda farklı bir şekilde yorumlanmaktadır.

Sönmez'e göre (2019: 8); göç kavramı, bireylerin ya da bir grubun yaşadıkları yerleşim yerlerini kalıcı veya geçici süreliğine fiziki bir şekilde değiştirmeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca göç, insanların bireysel nedenlerle göç edebildiği gibi toplumsal nedenler ve kitle halinde de göç edebilmesi olarak nitelendirilmektedir

Akkayan tarafından yapılmış olan tanıma göre göç kavramı; bireylerin ileri zamandaki yaşamlarının bir kısmını ya da hayatlarının tamamını daimi ve yahut kısa süreliğine farklı bir coğrafi alana taşımaları şeklinde gerçekleşen bir olay olarak nitelendirilmiştir. Akkayan'a (2002: 37) göre göç kavramı ile ilgili olarak literatürde farklı tanımlamalar olmasına rağmen yapılmış olan tanımların, ortak noktalarının olduğunu söylemek de kaçınılmazdır.

Nasibov (2014: 112); toplu ya da bireysel yapılan hareket olarak bilinen göç olgusunun üç önemli şeklini belirtmiştir. Bahsi geçen üç şekilden ilki; Doğal göç olgusu, insanın olağanüstü varoluş ve: ölüm dinamiğinin yansıması olarak belirtilmiştir. Diğer ikinci şekil olan; Mekan, bireylerin veya bir toplumun yaşadıkları araziye terk etmesinin yansıması ve en sonuncusu sosyal şekil ise toplumun sosyal ve ekonomik yapısındaki değişikliğin insanların durumlarına yansıması olarak belirtilmiştir. Nasibov göç olgusunu toplumsal aynı zamanda bireysel bir olgu olarak kullanmış ve herhangi bir coğrafi konumda yaşayan ahalinin, yaşamlarını mekansal faktör üzerinden değiştirmesi şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca farklı nedenlerden dolayı yapılmış olan bu mekan değiştirme, terk edilmiş bölgelerde ve göç edilen bölgelerde de bir takım olumlu veya olumsuz farklı sonuçlar getirebilmektedir (Nasibov, 2014: 112).

Göç, insanoğlunun sosyal yaşamı boyunca siyasi, ekonomik ve kültürel yapısındaki değişimler sonucu ortaya çıkmıştır. Bu göç sonucunda daha güvenli bölgelere doğru göç hareketi gerçekleşmekte ve yerleşim alanı değiştirilmektedir. İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar gelen bu göç olgusu, daha iyi şartlarda yaşama isteği ve ekonomik

koşulların yanı sıra doğal afet ve savaşlar sonucu da ortaya çıkabilmektedir (Kaygalak, 2009: 9).

Göç sonucu oluşan değişimler bir görüşe göre “modernleşmenin” mutlak şartı gibi gözükse de bazı bireylere göre ise “geleneksel yaşamın bozulması”, “kırdan kente veya daha büyük şehirlere göç eden göçmenlerin iki kültür arasında sıkışıp kalması” ve “köyden kente göç ederek ne köylü ne de şehirli olunamaması” olarak değerlendirilmektedir. Bundan farklı olarak, bir diğer görüşe göre ise göç sonucunda oluşan yeni durum, geleneksellik ve modernliğin bütünleşmiş bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Koçak ve Terzi, 2012: 166).

2.2.Göçle İlgili Temel Kavramlar

Birçok insan, dünya üzerinde doğal afet, savaş, zulüm, ekonomik, siyasi sarsıntılar vb. gibi birçok farklı olumsuz olaydan etkilenerek yaşadıkları toplumu terk etmek zorunda kalmaktadır. Toplumu terk ederek bu eylemi gerçekleştiren bireylere “göçmen” statüsü verilmektedir. Fakat son zamanlarda tüm dünya’da patlak veren “mülteci” ve “sığınmacı” gibi güncel kavramlar “göçmen” kavramı ile eşit bir anlamda kullanılmaktadır. Yapılan çalışmada bahsi geçen kavramlar arasındaki farklar analiz edilecek ve tanımlanacaktır.

2.2.1. Göçmen

Osmanlı döneminde göç kavramı yerine “muhaceret” kavramı kullanılmıştır. Buna bağlı olarak göçmen kavramının karşılığı ise “muhacir” olarak nitelendirilmekte idi. Muhacir ve muhaceret gibi kavramlar sadece Osmanlı döneminde değil, cumhuriyet zamanının ilk dönemlerinde de kullanılmıştır. Muhacir kavramının tarihi de çok eski zamanlara dayanmaktadır. Bahsi geçen kavram İslam dininde Hz.Muhammedin dini nedenlerden dolayı Mekke’den Medine’ye göç etme anlamında kullanılan “hicret” kelimesinden gelmektedir (Hacısalıhoğlu, 2012: 32).

“Göçmen” kavramı tanımlamasına göre ise göçmen statüsü adı altında nitelendirilen bireyler, hayatlarını ekonomik açıdan veya maddi yönden iyileştirme çabasıyla kendi yaşadıkları toplumu terk eden insanlara denir. Her ülkenin dışarıdan göçmen alma politikaları bulunmaktadır. Fakat bu politikaların yanı sıra göçmenlerin uluslararası alanda herhangi bir korunma güvencesi yoktur (İlmi Toplantılar Serisi: 2, 2009: 12).

Uluslararası Göç Örgütü (IOM, 2009) tarafından yapılan “göçmen” tanımı; uluslararası sınırı aşarak ya da bireyin yaşamını sürdürdüğü devletin sınırları içerisinde bir

alandan başka bir alana; göç etme nedenleri, gideceği yerdeki yaşam süresi gibi en temel etkenleri dikkate almadan göç eden bireyler olarak belirtilmektedir. Birleşmiş Milletler göçmen statüsü verilen kişileri, göç etme nedenleri, isteğe bağlı olup olmaması gibi durumlar fark etmeksizin yaşadıkları toplumu terk ederek başka bir yere yerleşerek orada en az bir yıllık süre ikamet eden bireyler olarak tanımlamaktadır. Yapılan bu tanım doğrultusunda turist ya da işçi gibi kısa süreliğine başka bir ülkeye göç eyleminde bulunan bireyler göçmen statüsü niteliğini taşımamaktadır.

Göçmen kavramının dünya çapında kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Bahsi geçen terim; bireyin, kişisel rahatlığını ve gelecek kaygısını düşünerek hiç bir baskı altında kalmadan bireysel bir şekilde göç etme kararını aldığı durumları kapsamaktadır. Bu kavram sadece göç eden kişiyi içermekle kalmıyor aynı zamanda gelecekteki beklentilerini daha iyi duruma getirmek amacıyla göç eden kişinin aile fertlerini de göçmen teriminin içeriğine dahil etmektedir (Birinci ve diğerleri, 2016: 2).

Vermez'e göre (2008: 5); göçmen, uluslararası hukuk düzeyinde belirtilmiş herhangi bir siyasi nedenden dolayı değil, bireyin şahsi hür iradesiyle kendi hayatını ve aile fertlerini de düşünerek daha kaliteli bir yaşam standardını yakalayabilmek amacıyla ikamet ettiği ülke topraklarından başka bir ülkeye ya da aynı ülke sınırları dahilinde yaşadığı bölgeden başka bir bölgeye göç eden kişilere denir. Göçmenler, vatandaşı olduğu ülkenin sınırlarını aşmasına bakmayarak, o ülkenin korumasından yararlanmakta ve aynı zamanda göç adı verilen bu zorlu sürece dahil olmaya kendi arzu ve istekleri üzerine karar vermektedirler. Yurt dışından göçmen alan ülkeler, göçmen politikalarına bağlı olarak onların başvurularını kabul etme ya da reddetmede özgürdürler

2.2.2. Sığınmacı ve Mülteci

İnsanlar, yaşamlarını doğup büyüdüleri topraklarda sürdürmeyi isterler. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı yaşadıkları ülke içerisinde hatta ülke sınırlarını da aşarak yerleşim alanlarını terk etmek zorunda kalabilmektedirler. Gönüllü bir şekilde yapılan bu hareketliliğe göç denirken, bu eylem zorunlu sebeplerle yapılırsa "iltica" olarak tanımlanır. Günümüzde iltica eden kişilere mülteci ve sığınmacı statüsü verilmektedir. Fakat bu iki kavram birbirinden farklıdır.

Sığınmacı, vatandaşı olduğu ülkede ırkı, cinsiyeti, dini görüşleri, siyasal düşünceleri ve toplum içerisinde belli bir grup veya bir kesime mensup olduğundan dolayı herhangi bir zulüm, psikolojik veya fiziksel baskı, taciz ya da herhangi bir saldırıya uğrayacağından

korktuğu için, o ülke sınırları içerisinde bulunmak istemeyen, herhangi korunma yardımlarından yararlanamayan veya yararlanmak istemeyen ve ikinci bir ülkeye mülteci gibi sığınarak barınma talebinde bulunan kişilere denir (Çalışkan, 2013: 12). Sığınmacı olan kişi, sığındığı ülkeden mülteci statüsü almak için bir başvuru talebinde bulunmaktadır. Başvuru sonucunda sığınma talebi için reddedilen kişi sığınmacı statüsünde nitelendirilmemektedir (Çalışkan, 2013: 12). Ancak uluslararası düzenlemelerde sığınmacı tanımı yer almamakta onun yerine hukuki statü ifade eden mülteci kavramı tanımlanmaktadır.

Mülteci kavramı, vatandaşı oldukları ülkede hayatları ciddi bir tehdit altında kaldığından dolayı o ülkeyi terk etmek zorunda kalan ve bu ağır yaşam mücadelesinden dolayı başka bir ülkede hayatını devam ettirmeye çalışan bireyler olarak tanımlanmaktadır (Peker ve Sancar, 2007: 7)

Yaşam koşulları ve özgürlükleri ciddi tehlike altında olan bireyler diye nitelendirilen mülteciler için başka bir ülkeye kaçarak hayatlarını sürdürmeleri tek yol gibi görülmektedir. Her ülkenin dahilinde oluşan iç sorunlar ve uluslararası düzeyde desteklerin azalmasıyla mültecilerin yaşam koşulları daha da zorlaşmaya doğru gitmektedir. Bütün bunların yanı sıra, kendi ülkesinden zulüm görerek başka bir ülkeye sığınan mülteciler ve sığınmacılar, bazen sığındıkları ülkenin insanları tarafından hor görülmeye, tacize, bir takım saldırılara ve kendi memleketlerine dönmeleri için hem psikolojik hem de fiziksel baskılara maruz kalmaktadır. 1951 tarihinde yapılmış olan Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi'nde mülteciler konusuna değinilmiş ve aşağıdaki şekilde kavramla ilgili tanımlama yapılmıştır.

“Mülteci, ırkı, cinsiyeti, dini, bireysel fikir ve düşünceleri, rengi, milliyeti veya toplum içerisinde belirli bir gruba mensup olduğu, siyasi görüş farklılığı vb. bunun gibi birçok nedenden dolayı herhangi bir zulme uğrayan ve bu korkulardan dolayı vatandaşı olduğu ülkenin sınırlarını aşarak başka ülkeye göç eden ve o ülkenin korumasından yararlanamayan ya da yararlanmak istemeyen” kişidir (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği , 1997, s. 51).

1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci statüsünü almak için gerekli kılınan üç temel şart belirtilmiştir. Birinci şart; vatandaşı olduğu ülkede zulüm gören kişinin, o ülkenin sınırlarının dışında olması ve o ülkenin koruma politikalarından yararlanamama veya yararlanmak istememesidir. İkinci şart; vatandaşı olduğu ülkede herhangi bir zulüm göreceği korkusunun olmasıdır. Üçüncü şart ise yaşayacağı zulüm korkusunun; kişinin ırkı, dini,

rengi, dili, cinsiyeti, siyasi düşünce farklılığından ve toplumun belli bir grup ya da kesimine mensup olduğundan dolayı kaynaklanmasındır (Convention and Protocol Relating to The Status of Refugees, 1951).

Azerbaycan Türkçesi'nde mülteci kavramı yerine “kaçkın” kelimesi kullanılmaktadır. Kaçkınlar; 1988 tarihinde Ermenistan'dan zorunlu göçe maruz kalan, etnik kökenleri Azerbaycan Türklerine dayanan fakat Azerbaycan vatandaşı olmayan kişilerdir. Bu tanımdan görüldüğü üzere, 1948-1953 yıllarında yerlerinden zorunlu göçe maruz bırakılan Ahıska Türkleri de kaçkın statüsünü taşımaktadır (Özkul ve Vermez, 2009: 147).

Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrası Azerbaycan'ın çeşitli yerlerine göç etmek durumunda kalan kişiler zorunlu göçmen statüsünde değerlendirilmektedir. Azerbaycan Türkçesi'nde ise bu kavramın yerine “mecburi göçgün” kavramı kullanılmaktadır.

2.3.Göçün Nedenleri

Göç olgusu, insanoğlunun varoluş tarihinden başlayarak günümüzde de halen en güncel konulardan biri olarak gündemde kalmaktadır. Geçmiş dönemlerde göçün en önemli nedenleri sırasına doğada baş gösteren olaylar, afetler veya kıtlık dahil iken günümüzde ise bu nedenler yerini; ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel nedenler olarak değiştirmektedir.

Bireylerin ya da toplu halde göç eden kitlenin göç etme nedenlerinde çeşitli farklılıklar görülmektedir. Ayrıca göç zamanı bireyler yaptıkları eylemin dezavantajları ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu dezavantajlara, göç zamanı yapılan masraflar, yerleşim yerini değiştirme süresi, mesafesi, eylem zamanı göç edilecek yere ulaşım için araç temini bunun yanı sıra kültürel engelleri de örnek gösterebiliriz. (Oral ve Çetinkaya, 2017: 3-4)

Genel olarak göç nedenlerine bakıldığı zaman, bireyleri ve bir grup toplumu göçe teşvik eden itici ve çekici faktörler incelenmelidir. Çalışmada daha önce de belirtildiği üzere çekici faktörler olarak bilinen etkenler, göç edilecek yerdeki olumlu yaşam koşullarıdır. Bunlara; göç edilecek yerdeki istihdam alanları, yaşam standartlarını iyi düzeye getirmek için ekonomik fırsat ve imkanlar, sağlık ve eğitim sistemi olanakları, güvenli bölge, bağımsızlık gibi birçok faktör örnek verilebilir. İtici faktörler olarak bilinenler ise bireyin, yaşamını sürdürdüğü alandaki bazı olumsuz yaşam imkanlarıdır. Bu olumsuz yaşam imkanlarına ise, istihdam olanaklarının azlığı, düşük ücret olanakları, yoksulluk, işsizlik ve bunun gibi birçok negatif örnekler gösterilebilir. (Bimay, 2019: 38-39)

Kırsal bölgede yaşayan insanların, geçim şartları nedeniyle zorlanması ve şehir olanaklarının cazip gelmesi göçün önemli sebepleri arasında yer almaktadır. Göçü tetikleyen diğer bir unsur da tarım alanında ilerleyen teknolojik gelişmeler sayesinde makinelerin insan emeği yerine geçerek artık insan gücüne ihtiyacın azalması durumudur. Buna bağlı olarak geçimini tarım üzerinden sağlayan insanlar artık işgücüne ihtiyaç azaldığından dolayı kentlere, büyük şehirlere doğru göç etmektedirler. (Taşçı, 2009: 185-186)

Bahsi geçen göç nedenlerini daha detaylı üç başlık adı altında incelemek mümkündür. Bu sıralamada göçün ekonomik, siyasi, sosyal-kültürel nedenleri söylenilebilir.

Ekonomik Nedenler: İster ülke sınırları içerisinde isterse de ülke sınırlarını aşarak yapılan göçler, hiçbir fark etmezsiniz her iki göç hareketinin de en önemli nedenleri sırasında öncelik ekonomik nedenlere verilmektedir. Bireyler, yaşadıkları yerleşim alanında oluşan birtakım yaşam zorlukları, gelir dağılımındaki adaletsizlik, düşük ücretler, yüksek vergiler vb. bunun gibi birçok olumsuz durumlardan dolayı yerleşim alanlarını terk etmek zorunda kalıyorlar. Bunun yanı sıra, kendi ilgi alanı ve meslekleri dışında istihdam edilen kişinin, bir süre sonra işine karşı bir tatminsizlik duygusundan dolayı işini terk ederek işsiz duruma düşmesi onu giderek yoksulluğun eşiğine götürür ve bu olumsuz durum, artık işsiz ve yoksul olan bireyin, göç etmesine sebep olmaktadır. Kısaca, işsizlik ve yoksulluk etkeni, göç nedenini tetikleyen öncelikli bir durum olarak söylenilebilir (Günay ve diğerleri 2017: 39).

Göç hareketinin gerçekleşmesinde öncelikli neden olan ekonomik nedenlerden dolayı meydana gelen göçleri tetikleyen en önemli unsurun sanayileşme olduğu belirtilmektedir. Buna bağlı olarak bahsi geçen göçler, genellikle köylerden şehirlere doğru gerçekleşmektedir. Yoğun sanayileşme zamanında ve üretim aşamasında insan emeğinin kaybolduğu yıllarda yapılan bu göçler, artık sıradan bir hareket haline gelmiştir. Sanayileşme zamanında kırsal alanlarda işsizlik oranının artması ve bunun yanı sıra işsizlikle beraber gelen bazı ekonomik sorunlar toplumu oluşturan genç nüfusu doğrudan etkilemiştir. Bütün bu sıralanan olumsuz durumlar veya yaşam koşulları, göç hareketini tetikleyen önemli unsurlar arasındadır (Tunç, 2018: 15).

Kırsal alanlarda makineleşme ve teknolojik gelişmeler yaygınlaştıkça, bu bölgelerde işsiz insanların sayısı işsizlik oranı da doğrudan artmaktadır. Daha önceden makinelerin yaptıkları işi insanlar görmekte fakat daha sonra makinelerin devreye girmesiyle dengeler bozulmuş ve insan emeğine ihtiyaç kalmamıştır. Tarımda çeşitli işlere kullanılan her makine

beş on işçinin yapacağı işi üstlenmekte ve aynı zamanda tarım dışına itilen işçi sayısı da buna paralel olarak artmaktadır

Tarımda teknolojik gelişmelere bağlı olarak meydana gelen bazı yapısal değişimlerin, toprak mülkiyeti üzerindeki etkileri de görülmektedir. Buna bağlı olarak büyük tarımsal işletmeler, tarım alanındaki teknolojik gelişmelerden yararlanarak diğerlerini, yani küçük çiftçileri olumsuz yönde etkilemiştir. Büyük işletmelerin esas amacı, ya küçük çiftçilerin topraklarını kaybetmelerini sağlayıp onları birer işçi yapmak ya da tarım alanından uzaklaştırarak başka yerleşim alanlarına göç etmelerini sağlamaktır. Daha aydınlatıcı bir ifade ile söylenilecek olursa, tarımda meydana gelen bazı teknolojik gelişmeler ve makineleşme, bu alanda ihtiyaç duyulan insan işgücünün büyük bir kısmının işsiz durumuna düşmesi ile sonuçlanmıştır. “Teknolojik İşsizlik” diye nitelendirilen bu işsizlik şekli, tarım sektöründe ihtiyaç duyulan insan emeği yerine makinelerin ikame edilmesi durumudur (Akgür, 1997: 60).

Göç hareketini tetikleyen başka bir ekonomik neden dünya servetlerinin adaletsiz bir şekilde paylaştırılmasıdır. Bahsi geçen duruma örnek verilecek olursa, 1989 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin (SSCB) dağılmasıyla ortaya çıkan ekonomik kriz söylenilebilir. SSCB dağıldıktan derhal sonra Rusya’dan dünya’nın dört bir yanına, avrupa ülkelerine göç hareketi başlamış durumdaydı. Özellikle istihdam olanaklarının yüksek olduğu bölgelere göç hareketinin hızlandığı belirtilmektedir (Bimay, 2019: 40).

Göç kararı verme süresini hızlandıran önemli etken, insanların yaşadıkları bölgelerdeki ekonominin düşmesi, yüksek işsizlik durumu ve buna bağlı olarak daha fazla para kazanma ümidi gibi durumlardır. İşsizlik, göçü üç şekilde etkilemektedir. Birincisi, kişinin bireysel durumu ile bağlantılıdır. Hiç bir yerde çalışmayan, işi olmayan kişinin daha iyi bir yaşam sürmek amacıyla yaşadığı yerden başka bir yere göç etme meylî, işi olan bir kişiyle kıyaslandığında bu durum daha yüksektir. İkinci durum ise bireyin yaşadığı yer ile ilgilidir. Çalışan kişinin yaşadığı bölgede işsizlik oranı yüksek ve bölgelerarası işsizlik farkı yüksek bir seyir gösteriyor ise, göç hareketi olasılığı da yüksek olmaktadır. Üçüncü durum ise ülke genelinde yapılan bir durumu arz etmektedir. Eğer ülke çapında işsizlik oranı daha üst seviyede ise, göç olasılığı daha az görülmektedir. Ek olarak, birey veya hane halkının göç kararı zamanı kazancın etkisi de görülmektedir. Bu durum sadece evli çiftler ve bekar erkekler değil, aynı zamanda bekar kadınlar için de büyük önem arz etmektedir (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1593).

Siyasal Nedenler: Göç hareketini tetikleyen diğer nedenlerden biri de insanları, siyasi yönden etkileyen veya herhangi bir siyasi krizden oluşan durumlardır. Ekonomik nedenlerle kıyaslandığı zaman, siyasi nedenlerden dolayı göç hareketinde bulunan bireylerin bu eylemi zorunlu bir şekilde gerçekleştirdikleri bilinmektedir. İnsanlar, bazen yaşamlarının belli dönemlerinde birtakım siyasi sebeplerden yola çıkarak yaşadıkları bölgeden zorunlu bir şekilde göç etme durumunda kalmışlardır (Günay ve diğerleri, 2017: 40). Bahsi geçen durumla ilgili olarak Doğu Türkistanda yaşayan Uygur Türkleri örnek gösterilebilir. Doğu Türkistan bölgesinde yaşayan Uygur Türkleri Çin devleti tarafından zulüm, fiziksel ve psikolojik şiddet ve işkenceler görmektedirler. Bütün bunlardan dolayı yaşadıkları bölgeyi terk ederek göç etmek zorunda kalmışlardır. Göç etmelerinde tek amaç baskı ve zulümden kurtulup güvenli bir bölgede yaşayabilmektir (Gül, 2007: 257).

Siyasi nedenlerle ilgili olarak bir göç sebebi de savaş ve savaş zamanı sıradan insanlara karşı uygulanan insanlık dışı eylemlerdir. Savaşın bir diğer türü de bir ülke ya da bir etnik grubun, başkalarına mensup yaşam bölgesine sahip olmak için yapılan çatışmadır. Öncelikle söylenilmesi gereken, savaşın hiçbir siyasi yüzü olmayan ve buna rağmen bir grup tarafından savaş sırasında sivillere karşı uygulanabilen fiziksel baskı, zulüm ve katliam gibi insan haklarına uymayan davranışlar göç etme nedeni olarak belirtilmektedir. Konuyla ilgili insan onuruna yakışmaz davranışlardan dolayı zulüm gören bu insanlar, tehlikeden uzak daha güvenilir bölgelere göç etmeyi planlamaktadırlar (Taşçı, 2009: 187). Bahsi geçen göç sebebine, Azerbaycan topraklarına ait bir bölge olan Dağlık Karabağ bölgesinin Ermeniler tarafından işgal edilmesi örnek verilebilir. İşgalci Ermeniler Dağlık Karabağ bölgesini işgal ettikten derhal sonra o bölgede yaşayan binlerce Azerbaycan Türklerinin canına kıymış ve onlara karşı katliam yapmıştır. Binlerce Azerbaycan Türk'ü öldürülmüş, sağ kalanlar ise gelecek kaygısı için daha tehlikesiz ve güvenilir bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. Dağlık Karabağ bölgesinden göç etmek zorunda kalan göçmenler, tüm mal varlıklarını, evlerini, eşyalarını yaşadıkları bölgede bırakmış ve öldürülme korkusundan kaynaklanarak Dağlık Karabağ bölgesine yakın arazilere göç etmişlerdir (Özkul ve Vermez, 2009: 143-144).

İnsanlar, yaşadıkları yerin tehlike teşkil etmesi durumunda daha korunaklı yeni yerleşim yerlerine göç etmektedir (Akgür, 1997: 67). Savaş sebebiyle yaşanan göçler sonucu güvenli bölgelere göç eden insanların, ekonomik koşullar nedeniyle tekrar göç etme durumları ortaya çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak en bariz örnek ise Suriye'de yaşanan iç

savaş sonrası meydana gelmiş bir göç dalgasıdır. Ortadoğu’da yaşanmış yeni göç dalgalarından biri de son yıllarda Suriye’de baş gösteren iç savaştır. Meydana gelmiş bu iç savaşlardan dolayı göçmenler öncelikle kendilerini daha güvenilir hissedecek bölgelere göç etmiş, bir süre sonra ise gelecek kaygısı ve ekonomik açıdan daha iyi durumda olan yerleşim alanlarına doğru göç etmeye başlamışlardır (Gök, 2016: 66-69).

Diğer Nedenler: Göç hareketini tetikleyen nedenler sadece ekonomik ve siyasi nedenler değil, bunun yanı sıra diğer nedenler de var olmaktadır. Bahsi geçen diğer nedenler sırasına; eğitim, sağlık, ulaşım, doğa olayları, nüfus ve nüfus artışında seyreden dengesizlik gibi sorunlar dahil edilebilir. Kentlerde eğitim ve sağlık imkanlarına ulaşımın kolaylığı ve bu alanlardaki hizmetin daha iyi olması bireylerin, göç kararı almasını derinden etkilemektedir. Kentsel alanlarla kırsal alanlar değerlendirmeye alınırken, kentsel alanlarda eğitim, sağlık, iletişim ve ulaşım hizmet ve imkanların daha kolay sağlanılacağı belirtilmektedir (Oral ve Çetinkaya, 2017: 5).

Doğada ortaya çıkan birtakım olaylar da göç hareketine bir neden yaratmaktadır. Doğa olayları denildiğinde; hiçbir insan unsurunun neden olmadığı tabii ve doğal hadiselerdir. Adı geçen hadiselerle örnek verilecek olursa; deprem ya da zelzele, volkan püskürmesi, küresel ısınma vb. bunun gibi birçok doğa olayları söylenilebilir. IV-V. yüzyıllarda kuraklığın sebebiyet verdiği duruma bağlı olarak Hunlar ve Moğollar Orta Asya’dan başka bir alana göç etmek zorunda kalmışlardır. Başka bir doğa olayına örnek verilecek olursa, 1994 yılında Kırgızistan’da meydana gelen toprak kayması sonucunda orada yaşayan insanlar topraklarını terk ederek göç etmek zorunda kalmışlardır (Günay ve diğerleri, 2017: 41).

Toplum içerisinde nüfus artışı ya da azalışı göç hareketine sebebiyet veren önemli nedenlerden bir diğeridir. Toplumdaki nüfus artışı veya azalışı, o bölgedeki doğum oranının ya da ölüm oranının hızlı bir şekilde artış veya azalışını ifade eder. Buna bağlı olarak bir bölgedeki nüfus artışında seyredilen dengesizlik, göç hareketine sebep oluşturacak bir durumu ifade etmektedir. Batı ülkelerinde nüfus artışı hızı yavaş bir şekilde ilerlemekte fakat az gelişmiş ülkelerde ise bazı sağlık sorunları olmasına bakılmaksızın hala nüfus artışı hızla devam etmektedir. Bahsi geçen bu nüfus artışından dolayı o bölgede ekonomik sorunlar meydana gelmekte ve buna bağlı olarak insanlar başka yerleşim alanlarına doğru göç etmeye başlamaktadırlar. Bununla birlikte doğudan batıya doğru bir göç dalgası başlamaktadır (Adıgüzel, 2016: 87).

2.4.Göç Kuramları

Göç olgusu; 19. yüzyıldan itibaren birçok bilim insanı tarafından incelenmeye alınmış ve bu doğrultuda göç olgusunu açıklamak üzere birtakım kuramlar ortaya çıkmıştır. Ortaya konan yeni veya geliştirilen kuramlar aynı olguyu açıklamasına rağmen birbirinden farklı hipotez ve önermeler ileri sürmektedir. Başka bir ifade ile söylenecek olursa tek bir göç kuramından bahsetmek söz konusu değildir (İnce, 2019: 2581). Aşağıda göç olgusu üzerinde geliştirilen birçok kuramdan söz edilmektedir. Tez çalışması, aşağıda bahsedilen Petersen'in "göç tipleri" kuramına bağlanılacaktır.

2.4.1. Ernst Georg Ravenstein Kuramı

Tarihte göç olgusu ile ilgili olarak ilk bilimsel çalışmalar, Ravenstein tarafından 1885-89 yılları arasında "The Laws of Migration" adlı çalışmayla yapılmıştır. Günümüzde bahsi geçen kuramın değerli olmasında en temel sebep daha sonradan yazılmış olan kuramlara zemin yaratmasıdır. Buna bağlı olarak öncelik Ravenstein tarafından ileri sürülmüş kurama verilecektir. Ravenstein'in göç ile ilgili ileri sürdüğü kuramlar aşağıdaki temel varsayımlara dayanmaktadır (Yalçın , 2004: 22).

1. Göç eden bireylerin büyük bir kısmı kısa mesafeli yerlere göç etmektedir. Kısa mesafeli göç olarak nitelendirilen bu eylem, büyük bir akım yaratarak daha fazla göçmeni kendi içerisine almaktadır. Akım zamanı göçmen sıralarına katılan bu kişiler daha çok sanayi ve ticaret merkezlerine doğru yönelmektedirler.
2. Sanayileşme ve ticaretin gelişmesi sebebiyle kentsel bölgedeki ekonomik yükseliş insanları, yakın çevredeki bölgelerden buraya doğru çekmektedir. Etraf ve kırsal bölgelerden gelişmiş kente doğru göç edilmesinden dolayı kırsal bölgelerde oluşan seyreilmeler de uzak mesafelerden göç eden bireyler tarafından doldurulmaktadır. Adım adım ilerleyen bu basamaklı eyleme bağlı olarak, göç hareketi ülkenin her karışına yayılacaktır.

Ravenstein tarafından ileri sürülmüş göç kuramlarının bir boyutu, basamaklı bir şekilde seyrelen yerleşim alanlarının diğer bölgelerden göç eden kişiler tarafından doldurulmasıyla oluşan bir döngüdür. Aslında Ravenstein tarafından ortaya konulmuş olan

“göç ve basamakları” kuramı ilk kuram olarak “göç ve mesafe” kuramının destekçisi ya da açıklayıcısı olarak belirtilmektedir (Çağlayan, 2006: 69).

3. Göç zamanı ortaya çıkan yayılma ve emme süreci bir biri ile sık ilişkidirler. Kentsel bölgelerdeki sanayileşme ve ekonomik kalkınma, dışarıdan işçi alımına yöneliyor. Ekonomik yükselişe bağlı olarak ortaya çıkan işgücü ihtiyacı diğer bölgelerden göçmen işgücü emilmesi ile giderilmektedir. Yani ekonomik açıdan yükselmiş ve dışarıdan göçmen işgücü alan bölge ile göçmenler arasında bir arz talep dengesinin olduğu vazgeçilmezdir.
4. Zincirvari göç: Ravenstein göç hareketinin bir zincir şeklinde ilerlediğini belirtmiştir. İleri sürdüğü kurama göre, göç alan bölgelerin aynı zamanda göç verdiği de söz konusudur. Böylelikle her göç dalgası, etki yaratarak diğer bir göç dalgasının oluşumuna zemin yaratmaktadır.
5. Ravenstein tarafından ileri sürülen ve diğerlerinden farklı olan uzun mesafeli göç kanununa göre; insanlar uzun mesafeli göç zamanı sanayileşmiş, ticaret merkezlerine ve diğer bölgelerle kıyaslandığı zaman ekonomik açıdan büyümüş bölgelere direk göç etmeyi tercih etmektedirler.
6. Ravenstein’e göre; kentsel bölgelerde yaşayan insanlarla kırsal alanlarda yaşayan insanlar kıyaslandığında, kentteki insanların daha az göç etme eyleminde bulunması görülmektedir. Kırsal alanlardan yeniden kırsal alanlara yapılan göç hareketi birbirini etkileyerek diğer göçlere yol açmaktadır. Fakat kırsal alanlardan kentsel alanlara yapılan göçlerde bu olgu daha az görülmektedir (İnce, 2019: 2584).
7. Cinsiyet farkı: Ravenstein’in göç kuramlarının son kanunu ise cinsiyet ile ilişkilidir. Bu kanuna bağlı olarak, kadın ve erkek göç edenler kıyaslandığı zaman kadınların, erkeklerden daha fazla göç etmeye meyilli olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda Ravenstein’e göre kısa mesafeli göçlere kadınlar, daha uzun ve kalıcı göçlere ise erkekler daha fazla katılmaktadırlar (Yalçın , 2004: 25)

2.4.2. Everett Lee’nin İtme Çekme Kuramı

İtme ve çekme kuramı 1966 yılında Lee tarafından yazılmıştır. Ravenstein’in göç kuramlarından farklı olarak, bahsi geçen kuramda öncülük göçe verilmiş, fakat göçmen konusunun da göz ardı edilmemesi kuramda belirtilmiştir. Buna bağlı olarak Lee, ilk önce göçün karakteristik özelliklerini öne sürmüş ve sonuç itibarıyla göçle itici ve çekici faktörler

ortaya çıkmıştır. Buradan yola çıkarak göç kararının verilmesi zamanı ve göç hareketi zamanı etkili olan faktörleri; göç veren ülke ile ilgili faktörler, göç alan ülke ile ilgili faktörler, engeller ve bireysel faktörler adı altında dört başlık şeklinde sınıflandırmıştır.

Lee'nin ileri sürdüğü iddialara göre, hem göç veren hem de göç alan yerde, bazı itici ve çekici faktörler vardır. Yerleşim yeri ile ilişkili olarak insanları bu yerde hayatlarını sürdürmelerini sağlayacak veya başka insanları buraya yönlendirecek sayısız faktörlerin olduğu gibi, tam tersi bu yerleşim yerinden itecek faktörler de bulunmaktadır. Yerle ilgili olumlu yani çekici faktörler “+”, olumsuz, itici faktörler “-“, nötr yaşamlar ise “0” ile işaretlenmektedir. Birey, göç kararını vermeden önce göç ettiği ve göç edeceği yerin olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirmelidir. Aksi takdirde bu değerlendirme yapılmadığı zaman kötü sonuçlarla karşılaşılabilir (Aktaş, 2015: 201-202).

Kendi ülkesini veya yaşadığı toplumu, ister bireysel isterse de kendisinden kaynaklı olmayan nedenlerden dolayı, terk etmek mecburiyetinde kalan kişiler “göçmen” statüsü niteliğini taşımaktadır. Bu kişileri göçe tetikleyen en temel faktörler iki kategoride birleşmektedir:

İtici faktörler (push factors); İnsanları, yaşadıkları kendi toplumunu terk etmeye maruz bırakan bazı olumsuz yaşam standartlarıdır.

Çekici faktörler (pull factors); Yaşadıkları yer ile göç edecekleri yerleşim alanını kıyasladığı zaman bireyleri kendine çeken olumlu yaşam standartları “çekici faktörler” olarak nitelendirilmektedir (Çakran ve Eren, 2017: 3).

Genel bir çerçevede bakıldığı zaman, itme ve çekme teorisinin sadece itici ve çekici faktörlerin değerlendirilmesi ile çalıştığı görülmektedir. Fakat bütün bunların yanı sıra, itici ve çekici faktörlerin değerlendirilmesi yetersiz kalmakta, aynı zamanda bireyin, göç süreci zamanı karşılaşılabilecek olası engelleri de değerlendirmesi gerekmektedir. Daha aydınlatıcı bir deyişle Lee'ye göre göç, artı ve eksilerin matematiksel hesaplama sonrası ortaya çıkan sonucuna göre alınan bir karar değildir. Bunun yanında ortaya çıkacak engellerin ve bireysel faktörlerin de göz önünde bulundurularak değerlendirmeye alınması gerekmektedir (Çağlayan, 2006: 74-75).

2.4.3. Petersen'in Göç Tipleri

İtici ve çekici faktörler ile uğraşan sadece Lee değil Petersen de bahsi geçen etkenler ile göçü değerlendirmeye almıştır. Petersen, “eğer bütün insanlar aynı ise neden bazıları göç

ettiği halde diğerleri göç etmiyor” diye sorarak göç çalışmalarına başlamıştır. Ayrıca ekonomik yapılarıdaki değişkenlerin göç sürecini derinden etkileyeceği konusuna da değinmiştir. Ekonomik açıdan meydana gelen değişkenler, toplumu oluşturan alt, orta ve üst sınıf insanları ve haneleri çeşitli şekillerde etkileyerek ve farklı sonuçlarla karşılaşmalarına sebep olmaktadır. Sınıfsal farklılıklara bağlı olarak çeşitli göç tiplerinden bahsedilmektedir (Yetkin , 2019: 59).

İlkel Göçler: Yerleşim alanındaki ekolojik itici etkenlerden yani birtakım doğal afetler sonucu meydana gelen göçler olarak nitelendirilir.

Zoraki Göçler: Güçlü bir yönetim tarafından zor kullanma veya zorlama sonucu bir toplumu yerinden etme ya da göçe zorlama anlamına gelmektedir. Bu göç tipine, 1988-94 tarihi aralığında Ermenistan ordusu tarafından Dağlık Karabağ topraklarına saldırılarak, orada yaşayan insanların göçe zorlanmasını örnek olarak verebiliriz.

Yönlendirilmiş Göçler: Sosyal durumun yarattığı baskıyla, göç etmesi istenilen kitlenin karar verme konusunda kendi tercih hakkına sahip olma durumudur.

Serbest Göçler: Bireylerin, hiçbir baskı altında kalmadan kendi tercihlerine göre bir yerden başka bir yere göç etmesidir.

Kitlesel Göçler: Petersen tarafından yazılmış bu göç tipi, dünya üzerinde teknolojik ve ulaşım alanındaki gelişmelere bağlı olarak bir toplumun kolektif veya kitle şeklinde yaşadıkları ülke topraklarından sınırı aşarak başka ülke sınırlarına yapılan göç hareketidir (Yalçın , 2004: 34-35).

2.4.4. Kesişen Fırsatlar Kuramı

Kesişen Fırsatlar Kuramı 1940 yılında Stouffer tarafından ileri sürülmüş ve ilk olarak göç olgusu sosyolojik boyutuyla incelemeye alınmıştır. Kuram, göç hareketinin meydana gelmesinde göçmenleri başlıca aktör olarak görmekte, aynı zamanda bireylerin göç kararları ve göç kararı almalarındaki temel nedenleri ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bahsi geçen kurama göre, göç sürecinde önemli olan etkenler; göç edilen yerleşim alanına olan mesafe, bireylerin göç etmeyi hedeflediği yerdeki fırsat ve imkanlar ve bahsi geçen imkanların miktarıdır. Buna bağlı olarak, eğer bireyin göç etmeyi planladığı yerleşim yeri birden fazlaysa ve bu yerleşim yerlerindeki beklenen fırsat ve imkanlar eşitse, birey, bu yerleşim yerleri ile ilgili olarak bir değerlendirme yapacağı zaman yakın mesafede olan yerleşim yerini tercih edecektir (Tunç, 2018: 30-31).

Bu bölümde ilk olarak diğer göç kuramları hakkında bilgi verilmiş ve daha sonra tez çalışmasının hangi kurama bağlı olduğu değerlendirilmiştir. Tez çalışmasında bahsi geçen Azerbaycan Türkleri yaşadıkları “Dağlık Karabağ” bölgesini Ermenilerin zoraki güç kullanması sonucu zorunlu göçe maruz bırakılmıştır. Bu bağlamda tez çalışması Petersen’in “Zoraki Göç” kuramı ile ilişkilendirilmiştir. Zoraki göçler, zor kullanılması durumunda insanların, yerinden edilerek göçe maruz kalmaları anlamına gelmektedir.

2.5. Göç Türleri

Göç olgusu genel bir değerlendirmeye alındığında karşılaşılan önemli zorluklardan biri de olguyu türlerine göre sınıflandırmaktır. Bahsi geçen konu ister geçmiş dönemlerde ister günümüzde isterse de gelecek dönemlerde, tüm toplumu derinden etkileyen ve ilgilendiren önemli bir unsurdur. Her toplumu ilgilendiren bir konu olduğundan dolayı, literatürde birçok yazar tarafından nedensel açıdan; nedenler, göç etme kararı, göç süresi, statü vb. bunlar gibi birçok faktörler değerlendirmeye alınarak sınıflandırma yapılmıştır (Bimay, 2019: 28).

Petersen, göç olgusunu dört farklı şekilde sınıflandırmaktadır. Bunlar; ilkel, zoraki, zorlayıcı ve serbest bir şekilde yapılan göçler olarak sıralanmaktadır. İlkel göç diye nitelendirilen göç türü, insanoğlunun doğal olaylar karşısında kendini koruma yetersizliğinden kaynaklanarak yerleşim alanını terk edip başka bir coğrafi alana taşınması veya göç etmesi gibi durumdur. Zorlayıcı ve zoraki göçler ise itici faktörler olarak doğa olaylarından değil sosyal yapıdan kaynaklanan göç türleridir. Bu göç türlerinde, bireyleri herhangi bir ekolojik faktör harekete geçirmiyor, baskı bir devlet veya buna eşdeğer bir otoritenin üzerinde durmaktadır. Diğer göç tipi ise serbest göç olarak nitelendirilmektedir. Serbest göçlerde, bireyler hiçbir baskı altında kalmadan ve kendi hür iradeleriyle verdikleri karara bağlı olarak göç etmektedirler (Kaygalak, 2009: 11-12).

2.5.1. İç Göç ve Dış Göç

Göç hareketleri oluş nedenlerinden kaynaklanarak iç ve dış göçler olarak iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Konuyla ilgili oluş nedenlerinde ise ekonomik, siyasi ve sosyal faktörler daha etkilidir (Khalaf, 2019: 106). Bir başka göç tipi ise gönüllü ve zorunlu bir şekilde yapılan göç tipleridir. Gönüllü şekilde yapılan göç tiplerinde önemli olan daha çok ekonomik faktörlerdir. Gönüllü göçlerde; birey, yaşamını daha iyi bir konuma taşımak amacıyla kendi kararıyla gönüllü bir şekilde yaşadığı toplumu terk ederek başka bir yere göç etmektedir. Zorunlu göçlerde ise en önemli etken daha çok siyasi faktörlerdir. Gönüllü

göçlerden farklı olarak zorunlu göçlerde; bireyler, yaşamını sürdürdükleri yerleşim alanında ortaya çıkan siyasi çatışma, savaş, terör veya doğada meydana gelen herhangi bir olumsuz yaşam koşulları ya da doğal afetlerden kaynaklanan sebeplerden dolayı orayı terk ederek göç etmek zorunda kalmaktadırlar (Ekici ve Tuncel, 2015: 14).

Göç hareketleri ülke sınırları çerçevesinden bakıldığında iç göç ve dış göç olarak sınıflandırılmaktadır. Bireyin, yaşadığı ülke sınırları içerisinde yaşamını sürdürdüğü yerleşim alanından başka bir kent, kasaba ve şehir gibi yerlere göç etmesi iç göç olarak tanımlanmaktadır (Üner, 1972: 77). Kaygalak'a göre (2009: 10), göç tipleri uzaklık unsuruna göre iç göç ve dış göç olarak tanımlanmaktadır. Konuyla ilgili göç türlerinde dikkate alınacak en temel faktör uzaklık unsuru olarak belirtilmektedir. İç göç, ülke dahilinde yerleşim alanını değiştirerek yine aynı ülke içerisinde bir başka yerleşim alanına yapılan göç türüdür.

İç göç hareketleri; kırsal alanlardan-kentsel alanlara, kırsal alanlardan-kırsal bölgelere, kentsel bölgelerden-kırsal alanlara, kentsel bölgelerden-kentlere doğru dört şekilde yapılmaktadır (Akgür, 1997: 47). Bahsi geçen göç hareketinin kısa zamanlı olabileceği gibi aynı zamanda uzun süreli olabilmesi de mümkündür. Ekonomik, siyasi veya herhangi bir sosyal nedenden kaynaklanan iç göç hareketi zamanı bireyler, az gelişmiş bölgelerden daha fazla gelişim gösteren yerleşim alanlarına doğru göç etmektedirler. İtici faktörlerden dolayı göç veren kırsal alanlarda nüfus azalması seyredilirken, göç alan kentsel bölgelerde bunun tersi bir durum olarak nüfus artışı görülmektedir (Günay ve diğerleri, 2017: 42).

Göç olgusunun türlerinden olan iç göç hareketinin Türkiye'de en yoğun ve zorlu bir sürecin olduğu tarih 1950'li yıllara uzamaktadır. Bu yıllar Türkiye'de kentleşme alanında birtakım gelişmelerin kaydedildiği dönemi ifade etmektedir. Sanayileşme sektöründeki ilerlemeler, Marshall yardımları bağlamında ülkeye yapılan destekler ve tarım sektöründe kullanılan traktör sayılarındaki artış sayesinde tarım sektöründe üretimdeki verimlilik yüksek safhalara çıkmış, bunun yanı sıra tarım sektöründe üretimde ciddi bir iş gücü kaybına da neden olmuştur. Kısacası, sanayileşmede seyredilen gelişmeler ve tarım alanındaki bazı ilerlemeler iç göç hareketini hızlandırmıştır. Bahsi geçen dönemde, daha iyi yaşam kalitesine sahip olmak amacıyla kentsel alanlara göç eden göçmenler, temelde iki sorunla karşılaşmışlardır. Bu sorunların ilki barınma veya konut sorunları, ikinci büyük sorun ise ekonomik açıdan geçimlerini sağlamak amacıyla ihtiyaç duyulan işin bulunması sorunuydu.

İlk olarak barınma ile ilgili sorunu, göçmenler, devlete mahsus arazilerde tapusu olmadan ve kaçak bir şekilde inşa ettikleri gecekondlu tip evlerle sorunlarını çözmüşlerdir. İkinci sorun olan iş konusu ise göçmenlerin, sanayi ve hizmet sektöründe çalışmalarıyla çözülmeye çalışılmıştır (Güneş, 2018: 190).

Siyasi nedenlerden kaynaklanan iç göç hareketine örnek verilecek olursa Türkiye’deki özel durum gösterilebilir. Türkiye’nin doğu bölgesinde gerçekleşen terör olayları, orada yaşayan insanları bir hayli tedirgin hale getirmiştir. Yaşam korkusu ve gelecek kaygısı üzerine yaşadıkları bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Korkunun insanlara yaşattığı telaş, onların Türkiye’nin doğu bölgesinden batıya doğru göç etmeleri ile sonuçlanmıştır. Türkiye’nin dahilinde gerçekleşen bu göç olayı, iç göç hareketlerinin en bariz örneği olarak görülmektedir.

İç göçlerden farklı olarak dış göçler bireylerin, yaşadıkları ülke sınırlarını aşarak başka bir ülkeye geçici veya temelli sürecek bir şekilde çalışma ya da yaşama amacıyla yaptıkları insan hareketliliğidir (Üner, 1972: 77). Dış göç diye nitelendirilen insan hareketliliği, bireylerin kendi iradi karar almaları sonucu olabildiği gibi, aynı zamanda insanların, yaşadıkları ülkenin zorlaması sonucu da oluşabilmektedir. Bahsi geçen kavram içeriğinde, beyin göçü, işçi göçü ve mübadele göçleri olarak üç şekilde sınıflandırılmaktadır (Sayın ve diğerleri, 2016: 3).

Beyin göçü: Eğitimli, kaliteli, yüksek nitelikli ve yetenekli bireylerin, yaşadıkları ülkenin sınırlarını aşarak uluslararası alana göç etmesi durumudur. Göç eden kişinin, yaşadığı ülkede uzmanlaştığı alan ile ilgili olarak iş imkanlarının az olması, yaptığı hizmetin karşılığını yeterince alamaması ve alanı ile ilgili daha iyi bir eğitim imkanının olmaması ve bütün bu fırsat ve imkanları daha gelişmiş ülkelerde elde edeceğini düşünerek göç etmesi durumu, beyin göçü olarak tanımlanmaktadır (Sönmez, 2019: 16).

İşçi göçü: Yaşadıkları ülke sınırlarında içerisinde yeterli iş imkanları bulamayan veya yaptıkları işten herhengi bir ekonomik ya da sosyal açıdan memnun olmama gibi durumlardan kaynaklanarak bireylerin, çalışmak amacıyla yaşadıkları yerlerden göç etmeleri durumu olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz A., 2014: 1687).

Mübadele göçleri: Kelime anlamı literatürde “değiş-dokuş” olarak belirtilmektedir. Bu göçün esas mantığı karşılıklı olarak her iki ülkenin anlaşarak vatandaşlarını karşılıklı olarak değiştirmesidir. Bu yöntem esasen yaşanan savaş sonrasında ülkeler arası sınırların değişmesi sonucu, kazanan ülkenin eline geçen topraklarda kalan kişilerin diğer ülkeyle olan

kültürel ve dinsel bağlar başta olmakla tüm bağların kopmaması için tercih edilen yöntemdir. (Sayın ve diğerleri, 2016: 3).

2.5.2. Düzenli ve Düzensiz Göçler

Göçler, bireyler tarafından göç edilen yerdeki hukuki kurallara uyularak ya da kanunlara aykırı bir şekilde yapılmaktadır. Bu bağlamda yapılan göçler düzenli ve düzensiz göç (yasadışı göç) şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Düzenli göç: Göçmenlerin, yaşadığı yerleşim alanından hedeflediği yerleşim alanına doğru hareket etmesi ve bahsi geçen o ülkenin göç kanunları ve yönetmeliklerine uyarak yaptığı hareketlilik şeklidir (Oral ve Çetinkaya, 2017: 2). Dünya üzerinde yapılan göçlerin büyük çoğunluğu yasal bir şekilde yapılan göçlerdir. Göç edilirken hedeflenen ülkenin hukuki düzenleme ve kurallarına uyarak yapılan başvurular, güvenlik bakımından hem daha güvenilir hem de süre bakımından daha uzun süreli olabilmektedir (Bimay, 2019: 36). IOM tarafından düzenli göç kavramı, “Bireylerin, ikamet ettikleri yerleşim alanından ev sahibi ülkeye yaptıkları seyahat zamanı, onlara tanınan yasal kanalları kullanarak gerçekleştirdikleri göç hareketi” olarak tanımlanmaktadır (IOM, 2013: 26).

Düzensiz göç; Günümüzde yaygın bir şekilde kullanılan göç türü de ülke sınırlarının yasalara aykırı bir şekilde gizlice aşılarak yapıldığı göç türleridir. Bu türden yapılan göçler farklı şekillerde nitelendirilmektedir. Ülke sınırlarından yasadışı bir şekilde uygulanması açısından “yasadışı göç” kavramı diye nitelendirilirken, bu türden göçlerin büyük çoğunluğu çaresizlikten ele alındığından dolayı bazı bilim insanları bahsi geçen insan hareketliliğini “düzensiz göç” kavramı diye nitelendirmektedir. Düzensiz göç, içeriğinde bir suç faktörünü bulundurduğundan ziyade kayıtdışılığa işaret eden bir unsur da kavram içerisine dahil etmektedir (Bodur ve Paydak, 2017: 190).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, vatandaşlarına karşı sosyal ve ekonomik açıdan yeterli imkanları sağlayamaması, ülke genelinde iç savaşlar ve güvenlik ihmalleri nedeniyle vatandaşların korkusu ve ülke vatandaşlarının gelecek kaygısı gibi sebeplerle birleşen, Avrupa’da gerçekleşen iş açığı ve göç politikaları sonucu düzensiz göç kavramı meydana gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte ulaşım ve iletişim alanında bir takım ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu gelişmeler sonucu göçmenlerin insan hareketliliği ve bilgi alış verişinde birtakım kolaylıklar sağlanmasına rağmen az gelişmiş ülkelerde yoksullaşma oranının üst düzeye çıkması göçmen sayısının artışına da neden olmuştur. Günümüzde yaygınlaşan “düzensiz göç” kavramının bu şekilde nitelendirilmesinin en temel nedeni, göç

eden bireylerin özelliklerinin her daim farklı bir sonuç göstermesidir. Düzensiz göç altında; sığınmacı, transit ve mekik göçü diye nitelendirilen göç türleri sınıflandırılmaktadır. Yapılan herhangi bir göçün, göç çeşitlerinden hangisine ait olduğu, göç eyleminde bulunanın kim olduğuna göre farklılık göstermektedir. Örneğin, Avrupayı hedef alan ve hedef ülkeye varmak için Türkiye'ye gelen ve burada transit göçmen olarak nitelendirilen göçmen bireyler, hedef Avrupa'da göçmen olarak bir talepte bulundukları zaman Avrupalılar tarafından sığınmacı olarak nitelendirilmektedir (Yılmaz A., 2014: 1689).

Transit göç: Düzensiz göçün bir alt kategorisi olarak kabul görmüş göç türü, “transit göç”tür. Kavramın, günümüzde evrensel açıdan kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler “transit göçü”; göçmen bireylerin, hedef ülkeye ulaşmak amacıyla geçici süreliğine ikinci bir ülkede ikamet edilmesi planlanarak o bölgeye doğru yapılan göç türü şeklinde nitelendirmektedir (UNECE, 2012: 4). Transit göç kavramı kendisiyle birlikte “transit ülke” kavramını da ortaya çıkarmaktadır. Transit ülke; bireylerin yaşadığı menşe ülke ve hedeflediği ülke arasında geçici süreliğine ikamet edeceği planlanan ülkelerdir (Tepealtı, 2019: 126).

Düzensiz göç türlerinin alt kategorileri adı altında sınıflandırılan bir diğer göç tipi de “mekik göç” tipidir. Mekik göç; bireylerin, göç edecekleri yer ile menşe ülke arasında sürekli gelip gitmesi (İçduygu ve diğerleri, 2014: 235). diye nitelendirilen, bulundukları yerleşim alanını terk ederek belirli bir süre için ikamet yerini değiştirip daha sonra kaynak ülkeye geri dönmesi ile sonuçlanan bir göç türüdür (Aktel ve Kaygısız, 2018). Mekik göçü çerçevesinde Türkiye'ye doğru göç hareketinde bulunan göçmenler ilk olarak yasal yollarla ülkeye giriş yapmakta, daha sonra ise oturum için onlara ayrılan sürenin bitmesine rağmen ülkede kalmaya devam ederek kayıtdışı göçmen durumuna düşmektedirler (İçduygu ve diğerleri, 2014: 235).

Sığınmacı göçü: Küresel ölçekte meydana gelen bir diğer önemli göç hareketi de doğada başveren olaylar, iç savaşlar, ekonomik ve siyasi çatışmalardan kaynaklanarak yaşadıkları bölge veya ülkeleri terk edilmesi zorunda bırakılan göç türleridir. Olumsuz koşullardan dolayı yaşadıkları yerleşim alanını terk etmek zorunda kalan bu bireyler, sığınmacı toplumu oluşturmakta ve aynı zamanda uluslararası bir çapta korunma gereksinimi duymaktadırlar. Yaşanılan bazı olumsuz durumlardan kaynaklanarak hedef ülkeye yasadışı bir şekilde giriş yapan sığınmacı nüfus uluslararası anlaşmalara göre özel bir konumda yer almaktadırlar (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014: 17).

2.5.3.Gönüllü Göç ve Zorunlu Göç

Göç olgusu; neden, amaç, karar verme ve hedeflerine göre farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Göçler karar verme açısından incelendiğinde “gönüllü” ve “zorunlu” göçler olarak ikiye ayrılmaktadır. Gönüllü göç; bireylerin yaşadıkları yerleşim alanındaki ekonomik ve sosyal unsurların giderek itici faktör haline dönüşmesi ve hedef bölgenin çekici faktörleri sonucu yapılan göç türüdür (Gönülaçan, 2016: 400). Gönüllü göç hareketlerinde bulunan göçmenler, hiçbir baskı altında kalmadan, kendi hür iradeleriyle aldıkları karar sonucu yaşadıkları yerleşim alanlarını değiştirmektedirler. Göçmenlerin gönüllü olarak göç eyleminde bulunmalarında en temel amaç; daha iyi yaşam kalitesi elde etmek, iyi bir eğitime sahip olmak, daha iyi sağlık imkan ve fırsatlarından yararlanmak ve ekonomik bağlamda daha iyi bir düzeye gelmek vb. gibi birçok yaşam koşullarını iyileştirme yönünde amaçlar temel almaktadır (Koçak ve Terzi, 2012: 171).

Tekeli’ye (1998: 10) göre; kırsal alanlarda yaşayanlarla kentsel alanlarda yaşayan bireylerin, kendi isteklerine bağlı olarak gönüllü veya zorunlu bir şekilde göç etmeleri farklılık göstermektedir. Bir başka ifade ile toplumun kırsal alanlarda yaşayan kesimi toprağa bağlı olduğundan dolayı kuramsal olarak kendi isteğiyle göç hareketinde bulunması söz konusu değildir. Fakat kentsel bölgelerde yaşayan kesim, ekonomik açıdan tüm imkan ve fırsatlardan haberdar olmakta ve bütün bunlara karşın kendi isteğine bağlı olarak göç eyleminde bulunabilmekte veya yerleşim alanını değiştirmekte özgürdür.

Gönüllü göç hareketlerinde karar verme süreci bireyin kendi hür iradesine ait olmaktadır. Bu göç türünde bulunan bireyler; daha iyi yaşam kalitesi elde etme, farklı kültür ve macera arama isteği ve yaşadıkları yerleşim alanında karşılaştıkları çeşitli olumsuzluklardan yola çıkarak göç etmektedirler. Konuyla ilgili olarak göçlerin meydana gelmesinde temel unsur yerleşim alanındaki zorlukların en üst düzeye çıkmasıdır. Bununla birlikte gönüllü göçlerde; toplum içerisinde yaşlı kesimle genç kesimin karşılaştırıldığı zaman gençlerin, evliler ve bekarların karşılaştırıldığında bekarların ve kadınlarla kıyaslandığı zaman ise erkeklerin daha çok göç ettikleri ortaya çıkmaktadır (Yalçın , 2004: 15-17).

Bireyler, yerleşim alanlarını değiştirme sürecinde şahsi eşyalarını da kendileri ile birlikte götürmekte ve isteğe bağlı yapılan bu göçlerde söz konusu amaç; başka bir yerde daha iyi koşullarda yaşamaktır. Fakat bireylerin, yaşadıkları yerleşim alanlarını; tatil, iş ziyareti, askerlik veya yaptıkları suçtan dolayı hayatlarını belli bir süreliğine cezaevi gibi

kurumsal yerleşim yerleri ile değiştirmeleri durumu göç hareketleri açısından değerlendirilmemektedir (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006: 22).

Kişinin kendi isteğine bağlı bir şekilde yaptığı gönüllü göç türlerinden farklı olarak, “zorunlu göç” hareketlerini IOM (2013: 103); “Bireyin, doğal ya da insan kaynaklı nedenlere göre yaşamını zorlaştıran olumsuz faktörlerin göz önünde bulundurularak yaşadığı yerden göçe zorlanması” şeklinde tanımlamaktadır. Gönülaçan’a (2016: 400) göre zorunlu göç kavramı iki şekilde; yerinden olmuşluk ve yerinden edinilmişlik şeklinde incelenmektedir. Bireylerin, deprem, sel, taşkın, doğal afetler gibi nedenlerle göç etmesi, zorunlu göç hareketinin yerinden olmuşluk şeklini ifade etmektedir. Fakat insan kaynaklı nedenlerden; savaş, terör ya da herhangi bir etnik grubun şiddet ve baskıyla toplumun diğer kesimlerini göçe zorlaması durumu “yerinden edinilmişlik” şeklini açıklamaktadır. Zorunlu göç hareketi genellikle önceden hiçbir plan yapılmadan, yani ansızın yapılmış bir insan hareketliliğidir. Yapılmış göç sonucu hem göç eden bireyler hem de göç edilen yerleşim yeri sosyo-ekonomik bir dengesizlikle karşı karşıya kalmaktadır. Zorunlu göçe maruz kalan göçmenler, göç ettikleri yerlerde sert bir şekilde yoksulluğa maruz kalmaktadırlar.

Bahsi geçen göç türünün temel nedenleri “doğa kaynaklı” nedenler ve “insan kaynaklı” nedenler olarak iki başlık altında sınıflandırılmaktadır. Zorunlu göç doğa kaynaklı; toprak kayması, deprem, doğal afet vb. gibi birçok nedenlerden dolayı meydana gelmektedir. Fakat doğa olayları gibi görünen; çevre kirliliği ve nükleer kirliliğin artması, ormanların giderek yok olması gibi nedenlerde daha çok insan faktörünün rolü vardır. İnsan kaynaklı doğa tahribatının neden olduğu bu durum da insanları göçe zorlamakta veya maruz bırakmaktadır. Diğer nedenler ise literatürde “insan kaynaklı” nedenler olarak belirtilmektedir. Bunlara kişi ve grupların; savaş, siyasi ve dini çatışma vb. gibi birçok insan faktörünün neden olduğu durumlar karşısında yaşadıkları yerleşim alanından zorunlu şekilde göç etmeleri durumu dahil edilmektedir. Belirtilmelidir ki zorunlu göç türünün en yaygın şekli, kişilerin, yaşadıkları yerleşim alanında ait oldukları etnik, dini, siyasi gruplara göre onlara karşı yapılan savaş, çatışma ve bunun sonucu onların göçe zorlanmasıdır (Keser, 2011: 10-11).

Başta Suriye, Irak olmakla birlikte Ortadoğunun farklı ülkelerinden Türkiye’ye yapılan birtakım göç hareketleri bulunmaktadır. Bu göç hareketleri, bazen insanların kendi istekleri doğrultusunda meydana gelen gönüllü göçler olarak nitelendirilmektedir. Bazen ise bu bölgede meydana gelen savaş, çatışma gibi politik ve ekonomik krizlerin neden olduğu

unsurlar, aynı bölgede yaşayan insanları zorunlu göçe maruz bırakarak başka ülkelere sığınmalarına sebep olmuştur. Genellikle insanlar yaşamak için daha huzurlu yerleşim alanlarını tercih etmektedirler. Ortadoğu bölgelerinde yaşayan insanlar da terör, savaş ve ekonomik kriz gibi yaşam huzurlarını bozan etkenlerden yola çıkarak zorunlu göç yapmaktadırlar. Ortadoğu kaynaklı göçler genellikle hem ekonomik hem de diğer imkanlara erişim açısından sınırdaki en uygun ülkeye doğru bir seyir göstermektedir. Bu gerçeği kanıtlamanın en bariz örneği ise Türkiye'nin sınır komşusu olan Suriye ve Irak gibi Ortadoğu ülkelerinden aldığı göçlerdir (Şahin ve Düzgün, 2015: 172).

Zorunlu göç hareketine bir diğer örnek; Ermenistan'ın, Azerbaycan devletine ait olan Dağlık Karabağ bölgesindeki toprakları sahiplenme siyasetidir. Ermenistan bu toprakları ele geçirme siyaseti üzerinde, 1988 tarihinden başlayarak yoğunlaşmıştır. “Etnik Temizleme” siyaseti adı altında 1988 Şubat ayında Dağlık Karabağın Hankendi bölgesinde “Dağlık Karabağın Azerbaycan'dan ayrılması” talebiyle ilk siyasi adımlar atılarak toplantı ve gösterilere başlanmıştır. Daha sonrasında Ermeniler, Dağlık Karabağın çeşitli bölgelerinde Azerbaycan Türklerine karşı acımasızca katliamlar gerçekleştirerek onları bu bölgeden temizlemeye çalışmışlardır (Nağı, 2014: 32-33). Savaş ve zulmün yarattığı bu korku insanları o bölgeden uzaklaştırarak Azerbaycanın çeşitli bölgelerine doğru göç etmelerine maruz bırakmıştır. Zorunlu göçe maruz kalan Azerbaycan Türkleri can havliyle Dağlık Karabağa en yakın bölgelere doğru göç etmişlerdir.

Ermenistan- Azerbaycan arasındaki durumun yarattığı zorunlu göç hareketlerine benzer göçler dünyanın farklı bölgelerinde zaman zaman görülmüştür. Bunlardan, Türk dünyasına en yakın örnek ise Bulgaristan'da yaşayan Türk ve müslümanların yerli nüfus ve yönetim tarafından göçe zorlanmasını tetikleyen durumdur. 80'li yılların sonlarına doğru sosyalist rejim yıkılmış ve Soğuk Savaş sonlandırılmıştır. Tarihte ilerleyen bu süreç 1989 yılında Bulgaristan'da yaşayan Türk ve Müslümanların zorunlu göç etmeleri ile sonuçlanmıştır. Burada yaşayan Türklere, Bulgaristan hükümeti tarafından zorunlu asimilasyon politikaları uygulanmıştır. Türklerin yaşadığı bölgeler Türklerden temizlenerek zorunlu isim değiştirme politikası uygulanmıştır. Aynı zamanda Türklerin, Türkçe isimleri zorunlu bir şekilde Bulgar/Slav isimleri ile değiştirilmiştir. Ülke içerisinde Türklere ve Müslümanlara özgü gelenekler yönetim tarafından yasaklanmıştır. Bulgaristan hükümeti tarafından Türklere uygulanan baskı, şiddet ve zorunlu asimilasyon politikaları, burada yaşayan Türk ve müslümanların zorunlu göç hareketi ile sonuçlanmıştır. 1989 yılı

Haziran-Temmuz aylarında Bulgaristan'dan 300 binden fazla zorunlu göçmen Türkiye'ye doğru göç etmek zorunda kalmıştır. Göç süreci, Türkiye'ye doğru göç eden Türklerde yaşayacakları yeni yerlerinde güvenlik korkusu yaratmıştır. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Türkler, bu sürecin ilk başlarında barınma ihtiyaçlarını çadır, okul binaları, devlet kurumlarına ait resmi binalarda yaşayarak karşılamıştır. Zorunlu göçmenlerin bir kısmı ise akraba veya tanıdıkların bulunduğu şehirlere göç etmek zorunda kalmış ve orada barınmışlardır (Hacısalıhoğlu ve Ersoy, 2012: 11-13).

1989 Bulgaristan zorunlu göçü ile 1992-94 yılında Dağlık Karabağ zorunlu göçü arasında birtakım benzer ve farklı durumlar mevcuttur. Her iki zorunlu göç sürecinde Türklerle karşı baskı, şiddet, zorla asimilasyon politikaları uygulanmıştır. Türkleri, yaşadıkları toplumdan dışlamak ve onları göçe zorlamak için hiçbir uygulamadan kaçınılmamıştır. Her iki örnekte Türkler, kendi ülkelerine doğru zorunlu bir şekilde göçe zorlanmıştır. Hem Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru göç eden Türkler, hem de Dağlık Karabağ'dan göçe zorlanarak kendi ülkelerinde göçmen konumunu alan grup; her ikisi de göç sürecinde ve göç ettikten sonra aynı kaderi yaşamıştır. Kendi ülkelerinde göçmen gibi yaşamak sosyo-ekonomik sorunlarla karşılaşmalarına neden olmuştur.

Yukarıda bahsi geçen her iki grup arasındaki tek fark ise zorunlu göçe maruz kalan Türklerin sayısı ve bir grubun zorunlu dış göçe, diğer grubun ise zorunlu iç göçe maruz kalması durumudur. 1989 yılında Bulgaristan'dan Türklerin göçe zorlanarak kendi ülkeleri olan Türkiye'ye doğru göç etmeleri durumu zorunlu dış göçe örnektir. Diğer kesimin ise 1992-94 yılları aralığında Ermenistan'ın Azerbaycan'a savaş açmasıyla Dağlık Karabağ'dan savaş sonucu kendi ülkelerinde zorunlu göçmen konumunu almalarına neden olmuştur. Savaş sonucu, kendi ülke sınırları içerisinde göçe zorlanan bu grubun ise zorunlu iç göçe örnek olduğu bilinmektedir.

1991-93 yılları arasında Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Azerbaycan Türkleri, Ermenilerin saldırısı üzerine bu bölgeyi terk edip göç etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan bu göç, zorunlu göç türünün kapsamı altına girmektedir. Bu bağlamda çalışma, zorunlu iç göç kapsamında değerlendirmeye alınacaktır.

2.6. Göçün Sonuçları

Göç hareketi, kısa ve uzun vadeli olup hem göç eden hem de göç alan açısından yeni bir yaşam, kültür, sosyal hareketlilik ve ulaşılabilecek fırsatların artması şeklinde bazı olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Bunun yanı sıra yoksulluk, işsizlik, kültürel ve psikolojik sorunlar gibi olumsuzluklarla da sonuçlanmaktadır (Taş ve Özcan, 2013).

İnsanları göçe zorlayan nedenlerden birisi olan işsizlik durumu, bu kez de göç hareketi sonucu olarak insanların karşı karşıya kaldıkları zorlu bir süreç olarak belirtilmektedir. Örneğin, kırsal bölgelerde tarım sektöründe gizli işsiz olarak bilinen kişiler aynı zamanda bazı ekonomik ya da diğer sebeplerden dolayı göç ettikten sonra bile vardıkları bölgede işsiz olarak görülmektedirler (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006: 82).

Göçün yarattığı önemli ekonomik sonuçlardan birisi de işsizliktir. Kente doğru göç eden bireylerin yapmaları gereken ilk iş, göç ettikleri yerde geçimlerini sağlamak için bir iş bulmaktır. Fakat vasıfsızlık ve genel istihdam düzeyinde meydana gelen sorunlardan dolayı göç eden bu toplumun iş bulma süreci kolay olmamakta ve bunun yanı sıra insanlar kısa süreli ve güvensiz “marjinal” işlere yönelmektedirler (Taşçı, 2009: 192). Zaman ilerledikçe “marjinal” kavramı, yerini “enformel sektör”e devretmiştir. ILO’ya göre “enformel sektör, kendi hesabına ekonomik faaliyette bulunan, küçük işletme olarak faaliyet gösteren, bu işletmede istihdamı sağlayan ya da sağlamayan, temel amacı bu küçük ölçekte olan işletmeye katılanlara gelir sağlamak fakat devlet tarafından hiçbir yasal işlemleri yapılmayan, mali yükümlülüklerden kaçarak faaliyet gösteren veya mevzuata uygun olmayan bir şekilde idare edilen ekonomik faaliyetler” olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2001: 62).

Enformel sektör olarak bilinen ekonomik faaliyetlerin yanında bir diğer önemli sorun ise kayıtdışı sektör sorunudur. Kayıtdışı sektör, faaliyette bulunması için gerekli kılınan işletme belgeleri bulunmayan, vergi mükellefiyetinden kaçan ve yasal yükümlülüklere uymayan üretim ve değişimi içermektedir. Bahsi geçen sektörde sağlanan istihdam ise kayıtdışı istihdam diye nitelendirilmektedir (Başel, 2003: 72). Kayıtdışı istihdam, “işverenin, işletme içerisinde istihdam ettiği çalışanlara karşı yasal yükümlülüklerini azaltmak veya bu yükümlülüklerden serbest olmak için söz konusu çalışanları ya hiç kayıt altına almaması ya da çalışanlarla ilgili kanuni yükümlülüklerle konu olabilecek gerekli bilgileri işletme çıkarları doğrultusunda kayıt altında göstermesi” şeklinde ifade edilmektedir. Göç hareketi sonucu olarak göç edilen yerde artan işgücü arzı, kayıtdışı

istihdamın meydana gelmesinde rol oynamaktadır. Yani toplumun göçe maruz bırakılan ve göç ettikleri yerlerde işsiz durumunda kalan kesimi, hayatta kalma endişeleri içerisinde onlara sunulan her işi; güvenilir olmayan, kısa süreli, kötü şartlarda çalışılan işleri kabul etmek durumunda kalmaktadırlar (Taşçı, 2009: 192).

Diğer dikkat çeken göç sonuçlarından birisi de yoksulluktur. Kişilerin, göç hareketi sonrası karşılaştıkları işsizlik durumu, yoksulluğu oluşturmaktadır. Yoksulluk sadece göç nedeni olarak değil, aynı zamanda göç sonrası meydana gelen olumsuz sonuç olarak da değerlendirilmektedir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2006: 84) tarafından yapılmış olan bir araştırmada, hanehalkının, göç sonrası geçimlerini ne şekilde sağladıkları belirtilmiştir. Bahsi geçen araştırmada, göç sonrası hanelerin %40'ı geçimlerini çalışarak, diğer %40'ı geçimini başka insanlardan borç alarak, %12.2'si devlet kurumlarından aldıkları desteklerle ve %7.8'i geçimini ellerinde bulunan malları satarak sağlamaktadır. Belirtilmesi gereken önemli bir husus daha, göç eden kişilerin, göç ettikleri yerlerde varlıklarından oldukları durumudur. Göç eden bireyler, göç ettikleri yerde yapacakları ilk iş barınma ihtiyaçlarını karşılamak olmaktadır. Bundan dolayı ellerindeki varlıklarını barınmaları için harcamaları söz konusu olmaktadır (Taşçı, 2009: 193). Zorunlu göçe maruz kalan kişilerin, göç sürecinde karşılaştıkları maddi kayıplardan biri de göç hareketi için yapılan masraflardır. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2006: 79) tarafından yapılmış bir diğer araştırmada, göç eden bireylerin yarısına yakını göç masraflarını karşılamak için ellerinde bulundurdukları birikimi kullanmış, %18,1'inin göç masraflarını akraba ve arkadaşlardan aldıkları destek sayesinde karşıladıkları, %22,8'inin ise göç masraflarında kaynak olarak borçlandıkları ortaya çıkmıştır.

Sosyal ve çevrenin güvenliği açısından bakıldığında göçün önemli sonuçlarını görmek mümkündür. Güvenlik açısından bakıldığı zaman; Zorunlu göçe maruz kalan, göç ettikleri yeni yerleşim yerlerinde önce sığınmacı daha sonra ise mülteci konumunda yer alan bireyler, hem kendileri hem de göç ettikleri bu bölgelerde yaşayan insanlar için derin güvenlik sıkıntıları meydana getirmektedir. Terör eylemi yaratma düşüncesinde bulunan bazı kişiler, sığınmacı konumunda olan insanların bir araya geldiği zaman onların arasına girerek birtakım eylemler ile güvenlik konusunda bazı sıkıntılar yaratmaktadırlar. Bahsi geçen konuyla ilgili olarak, yıllar öncesinde Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye girişinden bir süre sonra Reyhanlı bölgesinde gerçekleşen patlama ve bu patlamada elli iki vatandaşın

hayatını kaybetmesi ve çevrede oluşan hasarlar gibi durumlar örnek gösterilebilir (Tamer ve Birvural, 2018: 15-16).

Göç hareketinin, sosyal açıdan yarattığı bir diğer olumsuz sonuç ise göç sonrası kentlerde gittikçe artan sokak çocuklarının sayısıdır. Daha önceden yapılmış bazı araştırmalara dayanarak söylenilebilir ki, 1994 yılından itibaren sokaklarda çalışan çocuk sayısında önemli artış görülmektedir. Bu sayıların artışıdaki en temel sebep olarak zorunlu göçün etkisi gösterilmektedir. Bu çocuklar geçimlerini sağlamak için eğitimlerine devam etmeyip ve bilakis çalışarak sokaklarda su, mendil gibi şeyler satarak hayat mücadelesi içerisine dahil olmaktadır (Taşçı, 2009: 194). Fakat göç eden çocukların hepsi şanslı olmamaktadır. Zor şartlarda çalışan çocukların yanı sıra hayata tutunamayan, istismara ve şiddete maruz kalan çocuk sayıları da az olmamaktadır. Diğer yandan, göç sonucu olarak meydana gelen yoksulluk durumu, bu çocukların suç fiillerine karışma olasılığını da arttırmaktadır (Taşçı, 2009: 194).

Zorunlu şekilde göç eden kişiler, göç ettikleri yerlerde kültürel uyum sorunları yaşamaktadır. Sığınmacı bireyler, göç edilen yeni yerleşim yerlerinde eski alışkanlıklarıyla hayatlarına devam etmektedir. Sığınmacı konumunda olduklarını unutarak bu şekilde davranış ve tutum sergilemeleri kültürel bir farklılık oluşturmaktadır. Giyinme ve yemek yeme adetleri, eski yaşam alışkanlıkları vb. gibi birçok kültürel farklılıklar, göç edilen yerde yaşayan yerel halkla sığınmacılar arasında kültür açısından bir uyum sorununa yani kültürel çatışmaya sebep olmaktadır (Tamer ve Birvural, 2018: 17).

Göç sonucu, göç nedeni ayrımı yapılmaksızın hem göç eden bireylerin hem de göç alan toplumun fiziksel ve ruhsal sağlığını derinden etkilemektedir. Çevreden ve bireyin kendisinden kaynaklanan faktörlerin göçmen bireylerin sağlığını etkilediği belirtilmektedir. Göç edilen yerde barınma ihtiyaçlarını karşılamak için yaşanan konutun sağlık koşullarına uymaması, göçmenlerin temiz içme suyu bulmaması ve çevrede kanalizasyon sistemlerindeki yetersizlik gibi çevresel faktörler göçmenlerin sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Bahsi geçen kişilerin sağlık durumunu olumsuz yönde etkileyen bireysel faktörlere ise; onların mevcut hastalıkları, bağışıklık düzeyindeki yetersizlik ve sağlık konusunda inanç ve kültürleri örnek gösterilebilir (Özkaptan, 2018: 358). Ayrıca göçmenlerde sık rastlanan sorunlardan birisi de sağlıklı bir şekilde beslenmeme durumlarıdır. Sağlıklı gıdaya ve temiz suya erişememe gibi karşılaştıkları bu olumsuz

durumlar, onların, çeşitli hijyen hastalıkları, vitaminsizlik, kalp ve böbrek hastalıkları gibi sorunlarla yüzleşmelerine sebep olmaktadır (Özkaptan, 2018: 360).

Bilindiği üzere toplumun göç süreci sonrasında en fazla etkilenen kesimi çocuklar olarak belirtilmektedir. Göçe maruz kalan çocukların, göç ettikleri yerlerde karşılaştıkları uyum sorunları onların eğitimlerini de derinden etkilemektedir. Göçün yoğun olarak yaşandığı coğrafi konumlarda öğrenci kesimin önemli sorunlarından birisi, öğrenci velilerinin eğitim sürecine karşı ilgisiz tutumlarıdır. Göçe maruz kalan ailelerin önceliği temel ihtiyaçlarını karşılamak ve geçimlerini sağlamak için çalışmak olduğundan çocuklarının eğitim ve eğitim harcamaları konusu daha çok ikinci plana atılmakta ve yeterince ilgi duyulmamaktadır (Kaştan ve Bozan, 2016: 108).

Bütün bu sonuçlarla ilgili olarak en bariz örnek, yapılacak olan çalışmadan verilebilir. Ermenistan devleti tarafından yerlerinden edilen yani zorunlu göçe maruz bırakılan Karabağ göçmenleri Dağlık Karabağ bölgesine yakın yerlere, başkent Bakü'ye kısaca Azerbaycanın çeşitli bölgelerine dağılmıştır. Yapılan zorunlu göç hareketi sonrası Karabağ göçmen ailelerin 2/3'ü gıda yardımı almalarına rağmen yine de gıda ve diğer ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Bu göçmenlerin sadece %25'i kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. Göçmenlerin en önemli gelir kaynakları; devlet yardımları, sosyal güvenlik yardımları olarak belirtilmektedir. Geçim sıkıntılarının yanında bir diğer önemli sorun ise sağlık sorunlarıdır. Ermeniler tarafından karşılaştıkları zulümden dolayı can havliyle güvenilir bölgelere göç eden bu insanlar, su, elektrik ve kanalizasyon altyapısı olmayan bu yerlerde kötü şartlar altında yaşamak zorunda kalmışlardır. Temiz su bulamama, ilaç eksikliği, iyi beslenememe gibi nedenlerden dolayı salgın hastalıklara yakalanmışlardır. Göçmen çocukların %35'i yeterli beslenemeden başta anemi olmak üzere birtakım hastalıklara yakalanmışlardır. Devlet tarafından yaşadıkları bölgelerde ve çadır şehirciklerinde onlar için sağlık birimleri de oluşturulmuştur. Fakat bütün bunlar yetersiz olmakta ve ciddi hastalıklarla karşılaşmaktadırlar (Oğan, 2003).

Dağlık Karabağ'da yaşanan zoraki göç sonrası Azerbaycan vatandaşları, Azerbaycanın farklı kentleri içerisinde yerleşim kurmuş ve böylece iç göçler yaşanmıştır. Zorunlu iç göçten etkilenen Azerbaycan vatandaşları devlet yardımlarını yetersiz bulmakta ve kendilerine yeterince yardım edilmediğini düşünmektedir. Bu nedenle göçmenler yaşanan bölgenin insanlarına karşı olumsuz davranışlar sergilemeye başlamışlardır. Yeni yerleşim yerlerine alışmakta zorlanan göçmenler hırsızlık, dilencilik gibi durumlar

sergilemektedirler. Buna bağlı olarak devlet güvenlik konusunda önlemler almaktadır (Oğan, 2003).

Çalışmanın bu bölümünde g olgusuna dair kavramlar incelenmiş, konuyla ilgili olarak gn kuramları, göçü etkileyen faktörler, g türleri ve g nedenlerine değinilmiştir. Bu bağlamda g ile ilgili kavramsal ereve açıklanmış ve Dağlık Karabağ göçmenleri açısından değerlendirmeye alınmıştır. Mevcut tez çalışması ikinci bölümde açıklanan Petrsen'in “Zoraki G” kuramı, g nedenleri içerisinde yer alan siyasi nedenler, g türleri içerisinde yer alan zorunlu göç olgusu ile ilişkilendirilmiştir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde Dağlık Karabağ göçmenlerinin g nedenleri ve sonuçları hukuksal çerçevede incelenip açıklanacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞI VE KARABAĞ GÖÇMENLERİNİN SOSYO-EKONOMİK SORUNLARI

Uluslararası düzenlemeler ülkeler arasında barışın sağlanması ve sürdürülmesi amacını taşır. Ülkelerin egemenlik haklarına karşı yapılan müdahaleler ve savaşlar uluslararası barışın tesis edilmesini engellemektedir. Özellikle savaşlar sebebi ile sivillere yönelik haksız eylemler suç olarak görülmektedir. Ermenistan'ın Azerbaycan'ın ülke sınırlarını işgali bir ülkenin diyer ülkeye uyguladığı kuvvet kullanımı ile açıklanabilir. İşgal ile Ermenistan bir yandan Azerbaycan'ın egemenlik haklarına saldırırken bir yandan da sivillere yönelik bir suç işlemiştir. Karabağ bölgesinde yaşayan Azerbaycan Türkleri ülkenin başka yerlerine göçe zorlanmıştır. Göç hareketleri sonrası yaşadıkları yerleri terketmek zorunda kalan Dağlık Karabağ göçmenleri barınmadan eğitime kadar sosyo-ekonomik açıdan birçok sorunla karşılaşmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde uluslararası hukukta savaş ve kuvvet kullanımı açıklanmaktadır. Ardından Ermenistan ve Azerbaycan arasında var olan Dağlık Karabağ savaşının tarihsel incelemesi, hukuksal boyutu, nedenleri, sonuçları ve etkileri ele alınmıştır. Bölümün son başlığında ise savaşın sebebiyle göç eden kişilerin zorunlu göçmenlik, sosyo ekonomik sorunlar bağlamında değerlendirilmiştir.

3.1. Uluslararası Hukukta Savaş

Hukuksal düzenden beklenen temel işlev, bulunduğu toplumda barış ve refahı sağlamaktır. Uluslararası hukuktan beklenen ise ilgili olduğu uluslararası toplumda barışı sağlamak adına, birimler arasında şiddet ya da kuvvet kullanımlarını sınırlandırarak en aza indirmektedir (Acer ve Kaya, 2010: 219).

Devlet, uluslararası hukukun öncü unsurudur. Uluslararası hukuk, devlete özgü hukuki haklar ve sorumlu olduğu kurallarla ilgilenmektedir. Uluslararası hukukta yer alan kurallar, devlet kurallarını ve yasalarını kapsadığından “Devletler Hukuku” şeklinde de nitelendirilebilir. Bu bakımdan öncelikle “devlet nedir” sorusuna cevap bulunması gerekmektedir. *Belirli bir toprak bütünlüğüne sahip, bu bölge üzerine yerleşim kurmuş ve egemenliğe sahip insan topluluğuna devlet denir.* Bir devleti oluşturan temel unsurlar; ülke, insan topluluğu, siyasal otorite ve egemenliktir. *Ülke, bir devletin hakimiyeti altında bulunan kara, hava ve denizden oluşan parça,* olarak tanımlanabilir. Bir devletin oluşması için sadece o ülke içerisinde yerleşmiş olan insan topluluğu yetmez. Aynı zamanda devletin, siyasal otorite sayesinde uluslararası toplumda diğer devletlerle ilişkilerinin temsil ettirilmesi

gerekmektedir. Egemenlik ise devletin dışarıdan herhangi bir üst otoriteye bağılı olmaksızın iç ve dış işlerinde bağımsızlığını ve kendisine ait kural ve yetkilerinin olmasını ifade eder. Devletlerin bağımsızlık ve egemen eşitliği prensibine göre; bir devlet, herhangi bir devletin iç işleri meselelerine karışamaz veya müdahalede bulunamaz. Aksi takdirde böyle bir durumla karşılaşan ilgili devletin egemenliği ciddi şekilde zarar görecektir (Sur, 2008: 96-110).

Ülkeler arasında toprak kaybedilmesi ve kazanılması muhtemel durumlardır. Toprak kaybı sonucu mevcut toprak diğer ülkenin egemenliği altına geçer. Ülkenin kazanılması ve kaybedilmesi, ülke içerisinde devlete ait yetkilerin kaybeden ülke tarafından alınıp kazanan ülke tarafına geçilmesi şeklinde nitelendirilebilir. Bir ülkenin kazanılıp alınması veya kaybedilmesine ilişkin bir sıra yöntemler mevcuttur. Bunlara; işgal, fetih, ilhak gibi yol ve yöntemler örnek gösterilebilir. *İşgal*, tarihsel anlamıyla hiçbir ülke tarafından egemenlik kurulmadığı ve kimsenin üzerinde yetki kurmamış olduğu toprağın bir ülke tarafından sahiplenmesidir. Günümüz şartlarında işgalin tanımı farklı şekilde bilinmektedir; bir devletin başka bir devlete ait topraklarını askeri güç kullanarak hakimiyet sağlamaya çalışması anlamıyla karıştırılmamalıdır. İşgal yoluyla ülke kazanmak için, ilgili topraklarda hakimiyeti sağlamış olmak ve bu toprakları kendi topraklarına ekleme isteği gereklidir. Fetih ise askeri güçle zor kullanarak bir devletin topraklarının kazanılmasıdır. Savaş sonunda kaybedilen topraklar kazanan ülkenin hakimiyeti altına geçer ve bu topraklar için bazen antlaşma yapılırken bazen de yapılmayabilir. Bir diğer yöntem olan ilhak ise bir devletin, başka bir devletin sınırlarına girerek bir parçasında ya da bütününde kendi hakimiyetini sağlamasıdır. Bu topraklar ilgili devletin rızası olmadan ilhak edilmiştir. Günümüzde ilhak ve fetih yasal değildir. Sonucu ne olursa olsun barış antlaşması ile bile ilhak kabul edilemez. Güç kullanarak yapılan bu antlaşma uluslararası hukuka ters düşer (Acer ve Kaya, 2010: 112-114).

Uluslararası hukukta kuvvet kullanma, bir toplumun veya bir ülkenin diğer ülkeyi savaş ya da silahlı saldırılar yoluyla zorlama yolları olarak ifade edilmektedir. Antik Yunan ve Antik Roma dönemlerinde savaş üzerinde “haklı savaş (bellum justum” ve “haksız savaş (bellum injustum” olmak üzere tartışmalar yapılmış ve bir sıra yaklaşım ileri sürülmüştür (Tosun, 2009: 91-92). Antik Yunan döneminin klasik düşünürlerinden Aristoteles’e göre; bir toplum ya da bir devlet, sadece vatandaşlarının daha iyi yaşam koşullarında yaşaması

amacıyla savaş veya silahlı saldırıya başlıyorsa bu durum “haklı savaş (bellum justum)” diye nitelendirilebilir (Altınır, 2009: 9)

Haklı Savaş, bir toplum ya da bir devletin zor kullanmaya başvurması için amaç ve sebepleri doğrultusunda haklı veya haksız olduğunu belirlemektedir. Bahsi geçen savaş, belirlenim sürecinde iki prensibe dayanmaktadır. İlk prensip, savaşın başlaması için geçerli sebebin olup olmasını denetleyen “Jus ad bellum”, diğeri ise savaş sırasında etik savaş kurallarını denetleyen “Jus in bello” şeklindedir. “Jus ad bellum” ilkesi ile yapılan saldırının haklı olup olmadığına dair birtakım kriterler ortaya konmuştur. Bahsi geçen bu kriterlere göre haklı bir neden sunulmalı, yasalara uygun otorite kullanılmalı, amacın iyi yönde olması ve yapılan bu savaşın barış sağlayıcı nitelikte olması gerekmektedir. Yani haklı savaş ilkesindeki esas niyetin savunma olması şarttır. “Jus in bello” prensibi ise savaş durumunda kullanılması gereken gücün ne kadar olması gerektiğini belirler. Bu prensipte, haklı savaş olma durumunun yitirilmemesi için dengeli bir güç kullanılması gerektiği savunulur. Sivillere dokunulmaması şarttır. Hedef askeri unsurların dışına çıkmamalı ve böylece savaştan daha az görülmesi beklenir. “Jus in bello” prensibine göre sivillerin dokunulmazlık hakkının olması ve sivil halkın hedef alınmaması gerekmektedir. Olması durumunda ise haklı savaş olma nedenine ters düşebilir (Alpyürür, 2018: 3-4).

Savaş, insani değerlerin ağır bir şekilde hiçe alınması durumudur. Uluslararası Hukukun temel ilkelerinden birisi de yasal ya da yasadışı başlamış olan savaşta ilgili devletlerin hukuk kuralları çerçevesinde nasıl davranmaları gerektiğini belirlemektir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren silahlı saldırılar zamanı kaybedilen insani değerlerin geri kazandırılması amacıyla uluslararası kurallar geliştirilmiştir. 12 Ağustos 1949 yılında imzalanan ve 12 Ekim 1950 tarihinde yürürlüğe giren Cenevre Konvansiyonu silahlı saldırılarla ilgili olarak düzenlenmiştir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi tarafından düzenlenen Cenevre Konferansında dört sözleşme kabul edilmiştir. Konvansiyon’un ilk üç sözleşmesinde savaş sırasında yaralananların, hasta ve savaş esirlerinin korunması ile ilgili kurallar belirtilmektedir. 4. Sözleşme ise “Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair Sözleşme”, yani silahlı saldırı zamanı sivillerin korunmasına ilişkindir. Bahsi geçen sözleşmedeki temel ilke insani muamele olarak belirtilmektedir (Sur, 2008: 258).

Uluslararası Hukukta kuvvet kullanarak bir başka devletin topraklarını işgal etme, savaş ihlali vb gibi birtakım benzer suçlara, çalışmanın üçüncü bölümünde yer alan Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ savaşı örnek gösterilebilir.

Ermenistan, kuvvet kullanma yasağını ihlal ederek 1992-94 yılları arasında Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ bölgesi ve onun çevresindeki 7 şehri işgal etmiştir. Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi, Azerbaycan'ın egemenliğine aykırılık teşkil etmekte ve bu durum BM'in gayeleriyle uyuşmamaktadır. Kuvvet kullanarak bir ülkeyi işgal etmek uluslararası hukuk kurallarıyla bağdaşmaz (İsayev, 2018: 23-24). Birinci Dağlık Karabağ savaşının üzerinden 28 yıl geçmesine rağmen Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki bu kriz yeniden gündeme gelmeye başladı. 27 Eylül 2020 tarihinde Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ savaşı yeniden başlatıldı ve her iki ülkede savaş hali ilan edildi. Savaşın başlamasına sebep ise her iki ülkenin birbirlerini ateşkesi bozmakla suçlamasıdır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 10 Ekim 2020 tarihinde yapmış olduğu açıklamada Ermenistan'ın savaş sürecinde “İnsani Ateşkes” imzalamasına rağmen Dağlık Karabağ bölgesine ait olmayan Azerbaycan'ın ikinci büyük şehri olan Gence şehrine Füze saldırısında bulunduğunu belirtmiştir. Ermenistan tarafından yapılan bu saldırıda 41 Azerbaycanlı sivil vatandaş hayatını kaybetti ve 200'den fazla kişi yaralanarak hastanelere yerleştirildi. Cumhurbaşkanı, yapmış olduğu açıklamasında Ermenistan tarafından sivil halka yönelik yapılan bu saldırıların Cenevre Sözleşmesi'nin birebir ihlali ve Uluslararası Hukukta savaş suçu olduğunu belirtmiştir (www.bbc.com).

3.2. Azerbaycan ve Ermenistan Arasındaki Dağlık Karabağ Savaşının Kısa Geçmişi

Kafkasya, Karadenizin doğusunda bulunan Taman yarımadasından başlayarak Hazar Denizi'ne kadar uzanan dağlık bölgeyi kapsamaktadır. Kafkasya'nın batı kısmı Avrupa kıtasında, doğu kısmı ise Asya kıtasında yer almaktadır. Dağlık Karabağ bölgesi ise Kafkas dağlarının güney doğusunda bulunmaktadır (Özyılmaz, 2013: 193). Azerbaycan sınırları içerisinde bir yanı Kür ve Aras ırmaklarına, diğer yanı ise günümüzde Ermenistan toprakları içerisinde bulunan Göyçe Gölü'ne dayanan Dağlık Karabağ bölgesi, coğrafi olarak 4392 km²'lik bir alanı oluşturmaktadır (Ekici Y., 2017: 63). “Karabağ”ın sözcük anlamına bakıldığında etimoloji açıdan Türk menşeli olduğu bilinmektedir. Azerbaycanlı tarihçi Seyidov'un araştırmalarına göre, “Kara” sözü Türk lehçelerinde sadece bir renk değil, aynı zamanda “başçı”, “güçlü”, “büyük” anlamına da gelmektedir. “Bağ” sözcüğü de yine Türk menşeli olup “düğüm”, “ip” anlamına gelmektedir (Seyidov, 1989: 37).

Karabağ, coğrafi açıdan tarihin her döneminde merkez rolünü taşımaktadır. Maddi, manevi ve doğal kaynaklar bakımından zengin olan Karabağ, Kafkasya bölgesinde büyük

bir önem arz etmektedir. Bundan dolayı Kafkasyadaki diğer güçler bu bölgeye sahip olmak için sürekli mücadele içerisinde olmuşlar. Azerbaycan'ın bünyesinde bulunan Karabağ'a ilişkin yaşanan sorunlarda söz konusu sebep diğer devletlerin Dağlık Karabağ'ı stratejik bir bölge olarak görmeleridir (Aras, 2010: 257-258).

Şekil 3.1.

1991-1994 Yılları İçerisinde Ermenistan Tarafından İşgal Edilmiş Dağlık Karabağ ve Çevresindeki Bölgeler

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu. www.stat.gov.az (Erişim Tarihi: 01.03.2021)

Şekil 3.1. de Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrası Ermenistan tarafından işgal edilen Dağlık Karabağ bölgesi ve onun çevresindeki yedi şehir görülmektedir.

Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ münakaşısının başlaması 1988 yılına dayanmaktadır. “Etnik temizleme” siyaseti adı altında 1988 yılında Azerbaycan Türkleri, tarihi toprakları olan şimdiki Ermenistan Devleti arazilerinden sınır dışı edilmiştir. Bu siyasetin devamı ve yeni arazilere sahip olmak amacıyla ermeniler, Azerbaycan toprakları olan Dağlık Karabağ bölgesine silahlı saldırılarda bulunmuştur. Belirtilmelidir ki

Ermenistan hükümetinin kamu kurumları, Azerbaycana karşı yapılan bu saldırıları desteklemiştir. Aynı zamanda Azerbaycan'a karşı hiçbir esas göstermeksizin arazi iddaaları ileri sürmüştür. Bu iddaalara esasen 1 Aralık 1989 tarihinde “Dağlık Karabağın Ermenistana birleştirilmesi hakkında” karar kabul edilmiştir. Ermenistan tarafından kabul edilmiş ve hiçbir uluslararası normlara ve hukuksal boyuta uymayan karara göre, başka bir devletin arazisinin bir parçası yani Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ bölgesi “Ermenistanın bölünmez bir parçası” ilan edilmiştir (Süleymanov ve Süleymanov, 2012: 5).

1988-94 yılları arasında Dağlık Karabağa silahlı baskın yaparak insanlara zulm edenler sadece ermeni askerleri değil, aynı zamanda soyu ermeni asıllı olup fakat farklı ülkelerin vatandaşı olan paralı askerlerin olduğu da belirtilmektedir (Süleymanov ve Süleymanov, 2012: 11). Sovyetler döneminde, Dağlık Karabağ sorunu iki üye devlet arasında gerçekleşen bir iç mesele olarak görülmekteydi. Fakat SSCB dağıldıktan sonra bu sorun tüm Kaskafya bölgesini etkileyen bir probleme dönüştü. 1991 yılında SSCB'nin dağılması sonucu Azerbaycan bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu durum Azerbaycanı savunmasız bir konuma getirdi. Ermeni ve Rus askeri birlikleri 1992 yılından başlayarak Ermenistan sınırlarına yakın Azeri köylerine ve Dağlık Karabağ bölgesine silahlı saldırılarda bulundular. Azerbaycan Türklerinin yaşadıkları köylere saldırarak insanları katledip yerleşim alanlarını kullanılmaz hale getirdiler (Özyılmaz, 2013: 200-201).

Netice itibariyle Ermenistan tarafından 1991 yılında başlayan şiddetli askeri saldırı Mayıs 1994 tarihinde ateşkes antlaşması imzalanarak durduruldu. Sonuç olarak Azerbaycan topraklarının %20'si; Dağlık Karabağ bölgesinde yer alan Laçın, Kelbecer, Cebrayıl, Ağdam, Gubadlı, Zengilan, Fizuli 1991-1994 yıllarında Ermenistan ve Azerbaycan arasında gerçekleşen savaş sonrası Ermeniler tarafından işgal edilmiştir (Cabbarlı, 2010: 314-318). Savaş sonrası 1 milyona yakın Azerbaycan Türkü kendi ülkelerinde mülteci durumuna düşerek güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır (Ekici Y., 2017: 74).

3.2.1. Sumgayıt Olayları

Yukarıda belirtildiği gibi 1988 yılında Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan Türkleri yaşadıkları topraklardan Ermeniler tarafından göçe zorlanmışlardır. Bu göç sürecinde SSCB gerekli yetkilileri tarafından göçmenlere hiçbir yardım edilmemiştir. Aynı zamanda Azerbaycana doğru göç eden bu göçmenlerin başkent Bakü'ye girmeleri yasaklanmıştır. Buna bağlı olarak göçmenlerin bir kısmı Bakü'ye en yakın bölgedeki büyük şehir olan Sumgayıt'a gitmişlerdir. Göçe zorlanan insanların Sumgayıt'a gelmeleri burada birtakım

olayların meydana gelmesiyle sonuçlanmıştır (Özkul ve Vermez, 2009: 143). Sumgayıt'ta 27-29 Şubat 1988 tarihinde gerçekleşen çatışmalar sonucu 6 Azerbaycan Türkü, 26 Ermeni olmak üzere toplamda 32 kişi hayatını kaybetmiştir. Bahsi geçen olaylardan bir süre sonra yapılan araştırmalarda çatışmaya Eduard Grigoryan isimli bir Ermeni'nin karıştığı malum oluyor. Olaylar başlamadan bir gün önce farklı ülkelerden gelen medya muhabirlerinin Sumgayıt'ta hazır bir şekilde beklemeleri, yapılmış hareketin Ermeniler tarafından kasden yapıldığının bir kanıtıdır. Burada amaç olaylar karşısında Azerbaycan'ı sorumlu olarak göstermek ve medya aracılığıyla Azerbaycan'ı diğer ülkelerin kamuoyunda terörcü gibi tanıtmaktır. Bu planların sonucu olarak Azerbaycan haklı olduğu takdirde haksız durumuna düşürülmüştür (Vermez, 2007: 21-22). 27-29 Şubat 1988 Sumgayıt şehrinde gerçekleşen bu hadiselerin nedeni ne olursa olsun, insanlık tarihinde acı bir sayfa olarak kayıtlara geçmiştir. Daha önceden yapılmış olan araştırmalarda bu hadiselerin provokasyon karakterli olduğu belirtilmiş, fakat 2010 yılında eski Azerbaycan savcısı Aslan İsmayılov vermiş olduğu bir röportajda "Sumgayıt'ta gerçekleşen olaylar Ermenilerin Ermenileri katletmiş olduğunun bir kanıtıdır" ifadesini kullanmıştır (Tuncerli, 2019: 135).

Dağlık Karabağ sorununun başlanmasına zemin yaratan olay 27-29 Şubat 1988 Sumgayıt olayları olarak belirtilmektedir (Tuncerli, 2019: 135). Olayların Sumgayıt şehrinde gerçekleşmesiyle ilgili olarak birtakım iddialar ortaya atılmaktadır. Temel iddialardan ilki Sumgayıt'ın, birçok milletten oluşan nüfusu kendinde barındırması, ikinci önem arz edecek neden ise sanayisinin gelişmiş olmasıdır. Sumgayıt şehrinde yer alan insanların birçoğu yaşadıkları köylerden buraya göç ederek yaşamını sürdürmeye gelen insanlardır. Bu insanların yarısı yaşamlarını sürdürmek amacıyla iş arayışında olan ve diğer yarısı ise işsiz konumunda olanlardır. Sosyolojik açıdan bu şartlara sahip olan bir şehirde meydana gelebilecek daha önceden planlanmış herhangi bir olay kamuoyunda büyük bir kaosun yaşanmasına sebep olacaktı (Tuncerli, 2019: 138).

3.2.2. Hocalı Katliamı ve Dağlık Karabağ'ın İşgali

20. yüzyıl sonunda Ermeniler tarafından Dağlık Karabağ'ın Hocalı kentinde gerçekleştirdikleri soykırım, insanlık tarihine sığmayacak en büyük cinayetlerden bir tanesi olarak kabul edilmektedir. Hocalı kenti stratejik açıdan Dağlık Karabağ'da büyük bir önem arz etmektedir. Hocalı, konum olarak Dağlık Karabağ'ın başkenti hesap edilen Hankendi'nin 12 km kuzeydoğusunda, Ağdam-Şuşa ve Askeran-Hankendi ulaşım yolları arasında bulunmaktaydı. Hocalı'nın Dağlık Karabağ bölgesinde büyük bir öneme sahip olmasının bir

diğer nedeni ise Dağlık Karabağ bölgesindeki tek havalimanının burada olmasıydı. Bu nedenlerden dolayı Ermenistan'ın Hocalı'yı işgal etme amacı, başkent Hankendi'ye giden ulaşım yolunu ve havalimanını kontrol altına almaktı (Hasanov, 2017: 44-45).

1992 yılı Şubat'ın 25'inden 26'sına geçen gece Hocalı kenti Ermenistan silahlı askerleri tarafından çevrilmiştir. En modern silahlarla kente saldıran Ermeni askerleri çocuk, yaşlı, kadın demeden tüm kent nüfusunu acımasız bir şekilde katletmişlerdir. İşkencelere uğrayan bu insanların çoğunun kafası kesilmiş, derileri soyulmuş, bazı kesimler ise canlı canlı yakılarak öldürülmüştür. Hocalı soykırımı sonucu elde edilen resmi verilere göre, katledilen kişi sayısı toplam 613 kişi ve katledilenlerin 63'ü çocuklar, 106'sı kadınlar, 70'i ise yaşlılardan ibaretti. 8 aile tamamen mahvedilmiş, 56 kişi ise ağır işkenceler sonucu öldürülmüştür. 27 aileden sadece 1 kişi hayatta kalmayı başarmıştır. 25 çocuk ebeveylelerinin her ikisini kaybetmiş, 130 çocuk ebeveynlerinden sadece birini, 230 aile ise aile başçılarını kaybetmiştir. Soykırım sonucu sakat bırakılan 487 kişiden 76'sı çocuklardır. Bunların yanı sıra 1275 kişi esir alınmış ve esir alınmış kişilerin 150'sinin akibeti halen bilinmemektedir (Ahmedov, 2012: 94).

Hocalı soykırımından sonra Ermeni saldırılarının hızında bir artış seyredilmekteydi. 1992 yılının ortalarına kadar Ermeni askerleri küçük saldırılarla veya Hocalı soykırımı gibi büyük çapta katliamlar yaparak Dağlık Karabağ bölgesinin çoğu kısmını işgal etmişlerdir. Savaş sürecinin bazı dönemlerinde Azerbaycan birtakım ilerlemeler kaydederek kaybettiği toprakların bir kısmını Ermenistan güçlerinden geri almayı başarmıştır. Fakat 6 yıl süren çatışmalar sonunda Mayıs 1994 tarihinde yapılan ateşkes sonucu Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesi ve onun çevresinde bulunan 7 şehir Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. (Aslanlı, 2010: 445).

Tablo 3.1:

1991-1993 Yılları Arasında Azerbaycan'ın Ermenistan Tarafından İşgal Edilmiş Arazileri ve Bu Arazilerde Yaşayan Azerbaycan Türklerinin Nüfusu

İşgal Edilmiş Şehirler	İşgal Tarihi	Nüfus	Yüzölçümü (km2)
Dağlık Karabağ; Hocalı, Hocaent, Ağdere, Hankenti	1991-1993	80,246	4.388
Laçın	18.05.1992	77,660	1.840
Kelbecer	02.04.1993	93,053	3.050
Ağdam	23.07.1993	202,243	1.150
Fuzuli	23.08.1993	132,387	1.390
Cebrayıl	23.08.1993	80,825	1.050
Gubadlı	31.08.1993	41,125	800
Zengilan	29.10.1993	44,853	730

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu www.stat.gov.az (Erişim Tarihi: 15.06.2020)

Tablo 3.1’de Ermeniler tarafından işgal edilen Dağlık Karabağ ve çevresindeki şehirler yer almaktadır. 1992 Mayıs ayından başlayarak sırayla önce Şuşa, onun ardından 18 Mayıs’ta Laçın, 1993 Ağustos 23’te Cebrayıl ve Füzuli, 31 Ağustos’ta Gubadlı, 29 Ekim’de ise Zengilan şehri işgal edilmiştir. Daha önceden saldırılara uğrayan Kelbecer ise 1994 Şubat ve Mart aylarında tamamen Ermeniler tarafından işgal edildi. Böylelikle Azerbaycan’ın %20’si Ermeniler tarafından işgal edilerek, o bölgede ikamet eden insanlar göçe zorlanmıştır. Devlet verdiği resmi verilere göre savaş öncesinde Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Azerbaycan Türklerinin nüfusunun 752.392 olduğu belirtilmiştir (www.stat.gov.az).

Tablo 3.2:

1991-1993 Yılları Aralığında Savaş Sonrası Dağlık Karabağ ve Etrafında Yer Alan Yedi Şehirden Göçe Zorlanan Hanehalkı

İşgal Edilmiş Şehirler	Göçe Zorlanan Nüfus
Dağlık Karabağ; Ağdam, Ağdere, Hocalı, Hocalı, Hankenti	192.300
Laçın	59.500
Kelbecer	50.500
Şuşa	29.500
Füzuli	100.000
Cebrayıl	51.600
Gubadlı	30.300
Zengilan	33.900
Toplam	676.100

Kaynak: Yeşilot, Karabağ Savaşının Sessiz Ve Mağdur Tanıkları Kaçkın Ve Mecburi Göçkünlerin Problemleri, 2010; 294-295

Tablo 3.2’de 1991-1993 yılları aralığında savaş sonrası Dağlık Karabağ ve çevresinde yer alan yedi şehirden göçe zorlanan hanehalkı yer almaktadır. 1991-93 yılları arasında gerçekleşen Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrasında 1 milyona yakın Azerbaycan Türkü yaşadığı yerleşim alanlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Resmi verilere göre Dağlık Karabağ’dan işgal sonrasında; Karabağ’dan 192.300 kişi, 59.500 kişi Laçın’dan, 29.500 kişi Şuşa’dan, 50.500 kişi Kelbecerden, 51.600 Cebrayıl’dan, 30.300 kişi Gubadlı’dan, 100.000 kişi Füzuli’den, Zengilan şehrinden ise 33.900 kişi olmakla toplam 676.100 kişi

topraklarından zorunlu bir şekilde göç ederek kendi ülkelerinde göçmen konumuna düşmüşlerdir (Yeşilot, 2010: 294-295).

Tablo 3.3:

1991-1993 Birinci Dağlık Karabağ Savaşı Mağdurları

Savaş Mağdurları	Sayıları
Hayatını Kaybedenler	20.000
Savaş Malülleri	50.000
Haber Alınamayanlar	3.888
Kendilerinden haber alınamayanlar ve esir alınanların toplam sayı	5.364

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu www.stat.gov.az. (Erişim Tarihi: 10.07.2020)

Karabağ Savaşının yerli halk üzerinde ciddi etkileri görülmektedir. Savaş sonrasında sadece insanlar göçe zorlanmamış, aynı zamanda insanlar üzerinde ciddi kayıplarla da sonuçlanmıştır. Tablo 3.3'te savaş sürecinde Ermeniler tarafından öldürülen, helak olan ve Ermeni silahlı askerleri tarafından esir alınan Azerbaycan Türklerinin nüfusu belirtilmektedir. Toplam olarak 79.252 kişi savaş kurbanlarına çevrilmiştir (stat.gov.az)

Tablo 3.4:

1991-1993 Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrası Azerbaycanda Zorunlu Göçmenler

Zorunlu Göçmenler	Sayıları
İşgal edilmiş Dağlık Karabağ bölgesinden göçe zorlanan zorunlu göçmenler	716,054
Ermenistanla sınır ve işgal edilmiş arazilere yakın bölgelerden göç ettirilen nüfus	110,612
Toplam	826,666

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu www.stat.gov.az (Erişim Tarihi: 26.07.2020).

Azerbaycan hükümetinin verdiği güncel resmi verilere göre, savaş sonrasında Dağlık Karabağ bölgesinden 716.054 Azerbaycan Türkü kendi ülkelerinde zorunlu göçmen statüsünü almıştır. Tablo 3.4’te bu veriler yer almaktadır. Ülke içerisinde zorunlu göçmen nüfusu sadece bu sayıyla yetinmemiştir. Ermenistanla sınır ve işgal edilmiş arazilere yakın bölgelerde ikamet eden insanların hayatı da tehlike altında olmaktadır. Bu nedenle sınır bölgelerinde yaşayan 110.612 kişi, daha güvenli bölgelere göç ettirilmiştir (www.stat.gov.az).

Azerbaycan ve Ermenistan arasında gerçekleşen şiddetli Birinci Dağlık Karabağ savaşı 12 Mayıs 1994 tarihinde iki ülke arasında ateşkes imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. İki ülke arasında ateşkes imzalanmasına rağmen 28 yıldır Ermenistan, Azerbaycan topraklarının %20’sini halen yasadışı bir şekilde işgal altında tutmaktadır. Aynı zamanda savaşın neden olduğu durumlardan dolayı 1 milyona yakın Azerbaycan Türkü kendi topraklarından göç ederek Azerbaycan geneline dağılmış bir vaziyettedirler. Zorunlu göçe maruz kalan 1 milyon Azerbaycan Türkü geçici mülteci kamplarında yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedirler. Günümüzde Azerbaycan hükümetinin ileri sürdüğü bazı sosyal ekonomik kalkınma programlarına rağmen, ülke genelinde Karabağ savaşı sonrası mülteci durumuna düşmüş birçok insan halen bazı haklara erişmekte birtakım sorunlarla karşılaşmaktadırlar (Aras, 2008: 12).

Ermeniler’in İnsani Hukuk kurallarına uymamaları durumu Dağlık Karabağ savaşında defalarca görülmektedir. Buna bağlı olarak Askeri Esirlerle İlgili III. Cenevre Sözleşmesi kurallarının da Ermeniler tarafından ihlal edildiği belirtilebilir. Sözleşme gereği askeri esirlere karşı insani muameleler yapılması gerekmektedir. Fakat Ermeniler bu kurallara hiçbir şekilde uymamaktadır. 1994’te yapılmış ateşkes imzalanmasına rağmen Azerbaycan askerleri esir alındıktan sonra Ermeniler tarafından Ermenistan’da tutulmaya devam edilmekteydi. Askeri esirlerin, sözleşmeye bağlı olarak savaş sonrasında serbest bırakılarak kendi ülkelerine dönmeleri sağlanılmalıdır. Fakat Ermeniler, askeri esirleri serbest bırakmayarak I. Protokolün 85. Maddesinin 4. Bölümünün “b” fıkrasını da ihlal etmektedir (Yılmaz R., 2008: 108).

3.2.3. 27 Eylül 2020 Sonrası Azerbaycan'ın Karşı Taarruzu

Azerbaycan ve Ermenistan arasında 28 yıldır çözülemeyen Dağlık Karabağ sorunu, 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan silahlı çatışmalarla yeniden gündeme geldi. 1992 yılından bu yana iki ülke arasında yaşanan her çatışmada olduğu gibi bu kez de sadece ordular savaşmamaktadır. Bunun yanı sıra “Haklılık ve Meşruiyet iddiası” üzerinden mücadele ileri sürülmektedir. Çatışmaların nasıl başladığına dair açıklamada her iki ülke birbirlerini suçladı. Ermenistan tarafı, silahlı saldırılara ilkin olarak Azerbaycan ordusu tarafından Hankenti şehrine açılan top ateşi sonucu idiasını ileri sürdü. İleri sürdüğü bu iddiaya göre 16 asker ve 2 sivil vatandaş hayatını kaybettiğini ve Ermenistan ordusu da sadece ateşe karşılık verdiğini açıklamıştır. Azerbaycan ise savaşın başlamasına sebep olarak Ermenistan ordusunun Azerbaycan'da yaşayan sivil vatandaşlara ateş açtığını ve ateş sonucu aynı aileden olan 5 sivil vatandaşın öldürüldüğü iddiasını ileri sürmüştür. Yapılmış bu silahlı saldırıya Azerbaycan ordusu karşılık verdiği açıklamasını bildirmiştir. Her zaman olduğu gibi yine her iki ülke ilk silahlı saldırının karşı taraftan kaynaklandığını doğrulamıştır. Ermenistan'ın ileri sürdüğü iddialara göre Türkiye, savaş boyunca Azerbaycan tarafından savaşa aktif müdahalede bulunmuştur. Ermenistan'ın bu asılsız iddiaları ileri sürmekte amacı savaşa başka güçlü ülkeleri dahil etmektir (www.bbc.com).

10 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İ. Aliyev, Ermenistan Başbakanı N.V.Paşinyan ve Rusya Cumhurbaşkanı V.V.Putin arasında anlaşma imzalanmış, 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan çatışmalar sonlandırılmıştır. Anlaşmaya göre, 10 Kasım 2020 tarihinde saat 00.00'dan itibaren çatışmaların durdurulması, tarafların da tuttukları mevzilerde kalması öngörülmektedir. Anlaşma çerçevesinde 15 Kasım 2020 tarihinde Kelbecer, 20 Kasım 2020 tarihinde Ağdam'ın ve son olarak 1 Aralık 2020 tarihinde ise Laçın kentlerinin savaştan Azerbaycan tarafına verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu anlaşmayla birlikte, Dağlık Karabağın temas hattı ve Laçın koridoru boyunca Rusya Federasyonu'nun 1960 ateşli silahlı askerlerin, 90 zırhlı araç ve 380 otomobil ve özel teknik donanımlı barışçıl güçlerin heyeti bölgeye yerleştirilmektedir. Dağlık Karabağ ve Ermenistanı birbirine bağlayan 5 km'lik bir yolun yapımı ve bu yola da Rusya barış güçlerinin yerleştirilmesi anlaşma maddelerince yer almıştır. Laçın koridoru aynı zamanda her iki ülkenin karşılıklı olarak lojistik taşımacılık ve diğer amaçlarda kullanılması için güvenli nokta olarak belirlenmiştir. Taraflar arasında ateşkesin yönetilmesi için ateşkese kontrol merkezi oluşturulmaktadır. Anlaşma gereği Dağlık Karabağ bölgesinden zorunlu göçe maruz kalan

bireylerin, BM'nin Göçmenlerle ilgili Yüksek Komisyonunun kontrolü altında kendi topraklarına geri dönmeleri belirtilmiştir. Yapılmış anlaşmada savaş esirlerinin ve cesetlerin kendi ülkelerine geri verilmesi ile ilgili maddelere de yer verilmiştir. Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri açısından önemli sayılan bir madde de Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile Azerbaycan'ın batı topraklarını birleştiren koridorun açılması ve bu koridor boyunca yeni yolun inşasına başlanılacaktır (www.president.az).

3.3. Dağlık Karabağ Savaşının Uluslararası Boyutu

Devletler arasında gerçekleşen uluslararası güvenlik konusundaki farklılıklar, uluslararası hukukta “uluslararası anlaşmazlık” ve “uluslararası durum” terimleriyle ifade edilmektedir. Uluslararası anlaşmazlık: bir devletin başka devlete karşı bir talep ileri sürmesi, diğer devletin ise ona karşı ileri sürülen talebi kabul etmemesi olarak tanımlanmaktadır. “Durum” ve “anlaşmazlık” kavramları kıyaslandığı zaman “durumun” daha kapsamlı olduğu belirtilebilir. Uluslararası durum: devletlerin birbirlerine karşı sağladıkları çıkarların çatışması olarak belirtilmiştir. Her anlaşmazlık bir durum olarak belirtildiği halde, her durumun anlaşmazlık olmadığı bilinmektedir (İbayev, 2008: 50).

Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanmış olan anlaşmazlığın Ermenistan'ın Azerbaycan'dan arazi talepleriyle başladığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Azerbaycan topraklarına sahip olma siyasetiyle ilgili yapılan planlamaların ilk sürecinde Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan Türkleri kendi topraklarında göçe maruz bırakılmıştır. Böylelikle, ortaya çıkan bu sorun uluslararası bir durum olarak ifade edilmiştir. Daha sonraki aşamada ise Ermenistan, Azerbaycana ait Dağlık Karabağ bölgesi üzerinde hak iddia etmiştir. Bu durum ise uluslararası hukukta “uluslararası anlaşmazlık olarak kabul edilmiştir. Ermenistan ve Azerbaycan arasında gerçekleşen bu uluslararası anlaşmazlık durumu Azerbaycan topraklarının %20'sinin Ermenistan tarafından işgaliyle sonuçlanmıştır (İbayev, 2008: 53).

İki ülke arasında baş veren sorunla ilgili çözüm yolları arayan bölge ülkeleri, birtakım barış girişimlerinde bulunmuş, fakat konuyla ilgili olarak başarı sağlanamamıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi baş gösteren olaylara karşı 1993 yılında 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları kabul etmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin kabul ettiği bu kararlarda; Azerbaycan ve Ermenistan arasında gerçekleşen çatışmalara son verilmesi, Ermeniler tarafından işgal edilen Azerbaycan topraklarının boşaltılması ve işgal sonrası kendi

lkelerinde mülteci durumuna den Azerbaycan Türklerinin geri dönmelerinin sağlanması belirtilmiştir (İbrahimov, 2010: 398).

1992 yılından itibaren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİT), BM Antlaşmasının 8.bölümü esas alarak kurulmuştur. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan ise Ocak 1992 tarihinde AGİT'in yesi olmuştur. AGİT'in 4-5 Aralık 1994 tarihinde gerçekleşen Budapeşte Zirvesinde Dağlık Karabağ sorunu çoğunlukla AGİT'in sorumluluğuna bırakılmıştır. BM'den farklı olarak, Dağlık Karabağ sorununun AGİT'in üzerine bırakılmasında en büyük avantaj, örgüt içerisinde diğer ye ülkeler gibi Azerbaycan da veto hakkına sahip olmuştur. Azerbaycan böyle bir hakka sahip olmayla ülke için uygun bulunmayan kararların kabul edilmesine engel olmayı baarabilmektedir. Ancak Ermenistan da aynı haktan yararlanabildiği için gereken her bir fırsatta bu hakkını kullanarak sorunu daha da çözümlenemez bir hale getirmektedir. Bu zorlu süreçte ise AGİT'in hedefi, Dağlık Karabağ konusunda her iki ülkeyi memnun edecek çözüm yolları üretmek ve Karabağ meselesinin çözülmesine ulaşmaktır (Eğrifesoğlu, 2019: 15).

2-3 Aralık 1996 tarihinde gerçekleşen AGİT Lizbon zirvesinde Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki mnakaanın çözüm ilkeleri müzakere konusu altına alınmıştır. Lizbon Zirve Toplantısında, mnakaanın çözümüne ilişkin 3 temel ilke Ermenistan dışında diğer AGİT ye devletleri tarafından savunulmu ve Lizbon Zirve'sinin belgelerine eklenmiştir. Bahsi geçen ilkelerde; Azerbaycan ve Ermenistan'ın toprak bütünlüğü, Azerbaycan'ın bünyesinde bulunan Dağlık Karabağ'a en yüksek kendini idare etme hakkında hukuki statü verilmesi, Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan herkesin güvenliğinin sağlanması ve bu ilkelerin her iki ülke tarafından yerine yetirilmesi ve ihlal edilmemesi belirtilmiştir (www.president.az).

Ermenistan ile askeri çatışma durumunda olan Azerbaycan mnakaanın çözüm yollarını bulma çabasında olduğu halde, 2016 yılı Nisan ayının 2'sinde Ermenistan Azerbaycanla olan sınır bölgelerine silahlı saldırılarda bulunmuştur. Bu saldırılar sonucu 6 kişi hayatını kaybetmiş, 33 kişi ise ciddi bir şekilde yaralanmıştır. Ermenilerin silahlı saldırılarına cevap olarak Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri de düşmana karşılık vermiş ve karşı saldırı sonucu Ermeniler tarafından daha önce işgal edilmiş bazı stratejik bölgeler onlardan geri alınmıştır. Nisan saldırıları bir daha kanıtladı ki, Azerbaycan ve Ermenistan sınırları arasındaki atekesi bozarak birtakım saldırılarda bulunanlar Ermenilerdir. Dağlık Karabağ mnakaası ile ilgili bir diğer görüşme de 2016 yılında Azerbaycan ve Ermenistan

cumhurbaşkanlarının Viyana ve Saint-Petersburg’da gerçekleştirdikleri görüştür. Fakat Ermenistan’ın kendi çıkarları doğrultusunda sergilediği tutumlardan dolayı yine de konuyla ilgili ilerlemeler kaydedilmemiştir (www.president.az).

3.4. Dağlık Karabağ Savaşı’nın Azerbaycan’a Etkisi

Birinci Dağlık Karabağ savaşı Azerbaycan ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Bağımsızlığına yeni kavuşan Azerbaycan’ın, devlet bütçesinin büyük bir kısmını savaş için harcaması ve işgal sonucu topraklarının %20’si işgal edilerek toplumun 1 milyona yakın nüfusunun kendi topraklarında göçmen durumuna düşmesi ülke ekonomisini darboğaza sürüklemiştir. Ülke genelinde istihdam sorununu arttıran en önemli unsurlardan bir tanesi de Birinci Dağlık Karabağ savaşı sonrasında 1 milyon insanın zorunlu göçe maruz kalması durumudur. Buna bağlı olarak günümüzde işsizliğin de temel nedenleri arasında Karabağ savaşı belirtilebilir. Ülke çapında yoksulluk, işsizlik, hastalık ve çocuk ölümlerinden kaynaklanan sorunlar, toplumun diğer kesimleriyle kıyaslandığı zaman Karabağ savaşı sonrası zorunlu göçe maruz kalan insanlar arasında daha çok görülmektedir (Aras, 2010: 281-283).

Ermenistan tarafından Azerbaycana karşı yapılan saldırılar ülke genelinde yapılan yatırımları da etkilemiştir. Bu ekonomik kayıplar sadece işgal altında kalan bölgeler ve o bölgede yaşayan insanların kaybettikleri yaşamları değildir. Bütün bunların yanı sıra savaş, ülke genelinde yapılan yatırımları da ertelemiştir. Göçmen durumuna düşen insanlara karşı yapılan devlet yardımları ve onların eğitim, sağlık, beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılan masraflar da ülke ekonomisine ciddi yükler getirmiştir. Karabağ savaşının başlamasından yani 1988 yılından 1999 yılına kadar olan bu zorlu süreçte Azerbaycan ekonomisinin kaybı 22 milyar ABD doları olarak belirtilmektedir. Karabağ savaşı sonucu iki ülke arasında sağlanan ateşkesten itibaren yapılan askeri harcamaların kıyaslandığı zaman Azerbaycan’ın 11 milyar dolar, Ermenistan’ın ise 3.4 milyar dolar olarak harcama yaptığı ortaya çıkmaktadır. Azerbaycan’ın bu alanda yaptığı yatırım Ermenistan’ın askeri harcamalarının neredeyse dört katıdır. Özellikle 2006 yılından itibaren Azerbaycan askeri harcamalarında hızlı bir artış seyredilmektedir (Eğrifesoğlu, 2019: 32-33).

Ermenistan ve Azerbaycan arasında gerçekleşen Karabağ savaşının ekonomik açıdan etkilediği bölge ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Savaş sonrası Ermenistan ile sınırları kapatan Türkiye buna bağlı olarak Ermenistan ile ekonomik ilişkilerini de kapatmıştır. Diğer

yandan konuyla ilgili olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti dışında geri kalan Azerbaycan topraklarıyla hiçbir kara bağlantısı olmayan Türkiye'nin Azerbaycanla ilgili ekonomik ve ticari ilişkileri de olumsuz yönde etkilenmiştir (Aras, 2010: 276).

3.5. Karabağ Zorunlu Göçmenlerinin Sorunları

Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrası bir milyonu aşkın Azerbaycan Türkü Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerine göç etmiştir. Yoğun bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalan Azerbaycan, yaşanan krizle mücadele etmek zorunda kalmıştır (Özsoy ve Sipahi, 2017: 111). Savaş sonrası kendi ülkesinde mülteci durumuna düşen göçmenler göç ettikleri yerlerde barınma, beslenme, işsizlik, sağlık, eğitim gibi çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. 1991'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan bu yıllarda ekonomik açıdan zorlu bir süreç dahil olmuştur. Ermenistan ile devam eden gerginlikler, diğer yandan ülke içerisindeki siyasi kargaşalar ve bunun üzerine yaşanan iç göç ülke ekonomisine ciddi yükler getirmiştir (Eğrifesoğlu, 2019: 35-36).

3.5.1. Barınma Sorunları

Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrasında zorunlu göçe maruz kalanlar Azerbaycan hükümeti tarafından meskunlaştırma politikaları kapsamında başkent Bakü'nün dışında tutmaya çalışılmıştır. Ancak izlenen politikaların başarılı olduğu söylenemez. Göçmenlerin, başken Bakü'yü tercih etmelerinde en temel neden yaşam ve iş imkanları açısından daha uygun bir konumda olarak görülmesidir. Göç eden kişilerin bazı kesimi şehirlerde diğerleri ise sınır bölgelerinde meskunlaşmıştır. Savaş sonrası şehirlere göç eden göçmenler okul, yurt, pansiyon tarzı yerler ve devlete ait sosyal evlerde yerleştirilmiştir. Sınır bölgelerinde meskunlaşan bazı kişiler ise sosyal binaların yanı sıra akraba ve tanıdıklarının yanlarına yerleşmişlerdir. Bahsi geçen Karabağ göçmenlerinin, yerleşim yerleri diye kaldıkları birimlerde bazı altyapı sorunları ile karşılaştıkları bilinmektedir. Karşılaştıkları en temel altyapı sorunları kanalizasyon, elektrik, temiz su ihtiyacı olarak belirtilmektedir. 1997 yılında Sigma Araştırma Merkezi tarafından göçmenlerle ilgili yapılan bir araştırmada göçmenlerin yalnız %7'sinin yaşadıkları yerlerin asgari yaşam standartlarına uygun olduğu görülmüştür (Oğan, 2010).

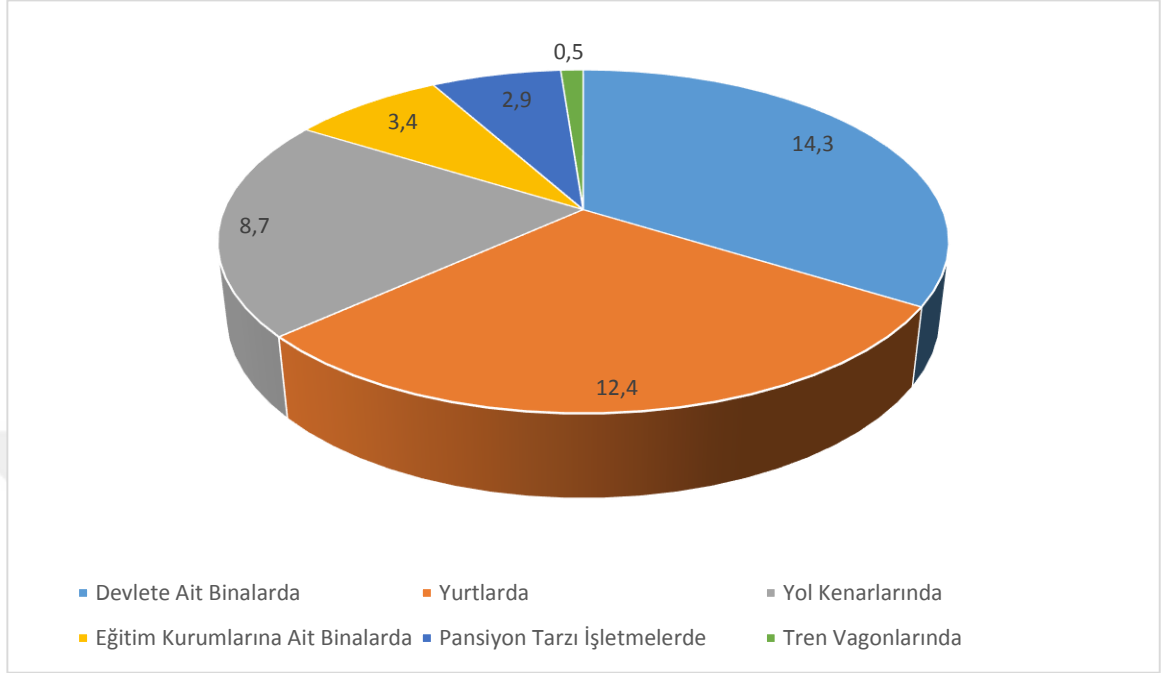
Savaş sonrası çeşitli bölgelere dağılan Karabağ göçmenleri için ilk başlarda geçici süreliğine il ve ilçelerde birtakım yerleşim yerleri kurulmuştur. Barınma ile ilgili ciddi sorunların yaşanmaması için bazı bölgelerde geçici olarak 12 Çadır Kent kurulmuştur (Eğrifesoğlu, 2019: 38). Fakat petrolden gelir elde etmeye başladığı andan itibaren

Azerbaycan Hükümetinin yaptığı ilk adım Karabağ göçmenlerinin barınma ihtiyacını karşılamak olmuştur. Buna bağlı olarak ilk iş 2003’de Bilesuvar ilindeki 5 Çadır Kent, 2006’da Berde ve Ağcabedi ilindeki 4 çadır Kent ve 2007’de ise Saatlı ve Sabirabad ilindeki son 3 Çadır Kentin dağıtılması ve göçmenlerin yerleşim yerleri ile ilgili sorunlarını gidermek olmuştur (www.idp.gov.az).

Hükümet bu kadar göçmenin barınma ile ilgili sorunlarını karşılamakta birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. Göçmen durumuna düşmüş bu insanların sorunlarında devlet öncelik olarak yerleşme konusuna değinmektedir. Bütün bunların yanı sıra göçmenler genelde sorunlarla ilgili olarak kendi çözümlerini üretmeye çalışırlar. Savaş sonrası devlet tarafından köy ve kasabalara yerleştirilen göçmenlerin büyük bir çoğunluğu daha iyi iş imkanlarına erişmek amacıyla tekrardan göçmen durumuna düşerek büyük şehirlere gelmeye çalışırlar. Özellikle başkent Bakü’yü tercih eden göçmenler barınma ihtiyaçlarını karşılamak için boş gördükleri eve girerek oturmaya başlarlar. Bu sefer de yerel halkla herhangi bir çatışma çıkmasın diye devlet konuya hassas yaklaşarak, işgal altındaki topraklar geri verilene kadar göçmenlerin zorla girdikleri evlerden çıkartılmaması hakkında birtakım kanuni düzenlemeler hazırlamaktadır. Azerbaycan Hükümeti göçmenlerin yerleştirilmesi konusunda önceliğin şehit ailelerine verilmesini belirtmektedir. Halen 60 binden fazla göçmen aile barınma ihtiyaçlarının karşılanması için sıra beklemektedir. Yerleşim yerleriyle ilgili sorunlardan en çok etkilenen grup çocuklardır. Sağlık sorunlarının yanı sıra psikolojik sorunlarla da karşılaşan bu çocukların bir an önce asgari yaşam standartlarına uygun evlere yerleştirilmesi gerekmektedir (Yeşilot, 2010: 297-298).

Şekil 3.2:

Dağlık Karabağ Zorunlu Göçmenlerinin Barınma Şekilleri

Kaynak: Özsoy ve Sipahi, Azerbaycan'da Süreğen Bir Sorun Alanı Olarak "Qaçqın" ve "Mecburi Köçkünler", 2017: 110

Azerbaycan genelinde çeşitli bölgelere dağılan 613.105 Dağlık Karabağ göçmenleri, temel sorunları olan “barınma” ihtiyaçlarını farklı yerleşim yerlerinde kalmakla karşılamaktadırlar. Şekil 3.2’de zorunlu göçmenlerin barınma şekilleri ile ilgili veriler yer almaktadır. Bahsi geçen göçmenlerin 87.792’si devlete aid bina veya evlerde, 76.085’i yurtlarda, 20.971 göçmen bazı eğitim kurumlarına ait binalarda, 18.279’u pansiyon tarzı işletmelerde, 3.616’sı tren vagonlarında ve 53.666 göçmen ise yol kenarlarında gecekondur tip evlerde “barınma” ihtiyaçlarını gidermektedirler (Özsoy ve Sipahi, 2017: 110).

Dağlık Karabağdan göç eden göçmenlerin yanı sıra, Ermenistan’dan da göçe zorlanan göçmenlerin bir kısmı Azerbaycanın başkenti olan Bakü şehrine doğru yol amışlar. Toplam olarak 6.000 göçmen ailesi savaş sonrası Bakü’ye göç ederek burada gördükleri boş evlere evlere zorla girmeye çalışmış ve bu evlerde oturmaya çalışmışlardır. Göçmenler tarafından zorla girilen bu evlerin bir kısmı, Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan münakaşa sonrasında Azerbaycan’ı terk etmek zorunda kalan Ermenilere ait olmaktadır. Boş evlerin diğer kısmı ise, henüz hiçkimse tarafından ikamet edilmeyen evlerin payına düşmektedir. Bütün bunların yanı sıra göçmenlerin, zorla oturmaya çalıştıkları bazı evlerin

ise gerçek sahipleri olmaktadır. Bu durumda bazen göçmenler ile yerli vatandaşlar arasında birtakım huzursuzluklar ortaya çıkmaktadır (Aliyeva ve Hüseyinov, 2011: 14).

Göçmenler arasında daha çok zorluklarla karşılaşan kesim çocuklar ve özellikle kimsesiz çocuklar ve şehit ailelerinin çocukları olduğu bilinmektedir. Devletin düzenli bir şekilde yapamadığı yardımın yanı sıra, bölge yöneticilerinin kendi isteklerine göre yaptıkları davranış ve kanunsuz hareketleri, toplumun hassas grubundan olan çocukların yaşamını daha da zorlaştırmaktadır. Göçmenlerin en çok zorlandığı ve şikayetlendiği konuların başında; devletin yetersiz yardımları, yapılan yardımların eşit bir şekilde dağıtılmaması, göçmenlere ayrılan yardımların bazıları tarafından pazarlarda satılması, barınma ile ilgili yaşadıkları sorunlar, elektrik, temiz su ve kanalizasyon gibi altyapı sorunları, yaşadıkları yerlerde salgın hastalık tehlikesi ve savaş sonrası zorla girerek oturmaya çalıştıkları evlerin gerçek sahipleri tarafından boşaltılmasının istenmesi gibi sorunlar gelmektedir (Yeşilot, 2006: 88).

3.5.2. Eğitim Sorunları

SSCB döneminde, 6-15 yaş aralığındaki kişilerin dokuz yıllık eğitim zorunluluğu vardı. Bu dönemlerde insanların eğitim seviyesi oldukça yüksek ve neredeyse herkes okur-yazar yeteneğine sahiplerdi. Fakat Azerbaycan, bağımsızlığını ilan ettikten sonra Ermenistan ile yaşanmış çatışma durumu ülkenin birçok alanlarında olduğu gibi eğitim alanında da birtakım sorunların ortaya çıkmasına ve bu alanda bazı gerilemelerin kaydedilmesine neden olmuştur. Ermenistan ile yapılan savaş sonrası göçe maruz kalanların en büyük sorunlarından birisi de eğitim alanında karşılaştıkları sorunlardır. Orta öğrenim sürecinden sonra öğrencilerin yüksek öğretim eğimi almaları durumu gittikçe zorlaşmıştır. Maddi durumu düşük olan aileler, çocuklarının üniversite eğitimi almalarını sağlama konusunda bazı zorluklarla karşılaşmışlardır (Aliyeva ve Hüseyinov, 2011: 26).

Azerbaycan'ın 2009 yılında verdiği resmi verilere göre ülke içerisinde okur-yazar oranı %97-98 olarak belirtilmektedir. Fakat bu oranı göçmenlerin yaşadıkları bölgelerde gerçekleştirmek oldukça zor bir durumdur. Bunun başlıca sebebi, bu bölgelerde eğitim için gerekli altyapının olmamasıdır. Çünkü Azerbaycan Türklerine ait olan 616 orta okul, 234 çocuk yuvası, 12 teknik lise, 5 lise, 1 üniversite ve 2 fakülte Ermenistan ile gerçekleşen savaş sonucu Ermeniler tarafından işgal edilmiş bölgelerde kalmaktadır. Savaş sonrasında 130.000 öğrenci ve 20.000 kişiye yakın öğretmen kendi topraklarında göçmen konumuna düşmüş durumdadır. Çatışma sonrası göçmenlerin barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla

50.000'den fazla göçmen, şehir okullarında, 17 teknik lisesinde, 48 teknik ortaokulda, 850 okul binalarında ve 100'den çok çocuk yuvalarında geçici olarak yerleştirilmiştir. Bu durum ülkenin eğitim alanında bazı gerilemeler ve birtakım büyük sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Göçmen çocukların eğitimi için 708 okul tahsis edilmiş ve bahsi geçen okullarda yaklaşık 86.000 öğrenci eğitim almakta ve bu okullarda 12.420 göçmen öğretmen görevlendirilmiştir (Özkul ve Vermez, 2009: 156).

Göçmenler için kurulan çadır kentlerinde çocuklar ve öğrencilerin eğitiminin aksamaması amacıyla geçici okullar da kurulmuştur. Bütün bunların yanı sıra tren vagonlarında da göçmen çocuklara eğitim verilmekteydi. Fakat geçici olarak kurulan bu okullarda elektrik, temiz su, kanalizasyon ve ısınma gibi altyapı sorunlarının olması eğitimin aksamasına ve bazı sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Göçmenlerle 2006 yılında yapılan görüşmelerde yaşam şartlarının verdiği zorluklar ve maddi durumları açısından bazı eksikliklerden dolayı ailelerin çoğunun çocuklarına yeterli eğitimi sağlayamamaları ortaya çıkmıştır. Göçmenlere yapılan yardımların yetersiz olduğu ve okula giden çocukların %60'tan fazlasının gerekli okul malzemelerinin ve kitaplarının olmadığı tespit edilmiştir. Göçmen öğrencilerin diğer bir kesiminin ise okul harçlarını ödemede birtakım sıkıntılar yaşadıkları bilinmektedir. Aynı zamanda göçmen çocukların bazıları okula gitmek yerine buldukları ilk işte çalışarak ailelerinin maddi sıkıntısını gidermeye yardımcı olmaktadır (Yeşilot, 2006: 89-90).

Göçmenlerin, eğitim alanında karşılaştıkları sorunları sadece okul binalarının kısıtlı olması değil, yukarıda belirtildiği üzere elektrik, ısınma ve kanalizasyon gibi temel gereksinim şartları olan altyapı sorunları ve bunun yanı sıra göçmen öğrencilerin defter, kitap vb. gibi birçok eğitim ihtiyaçlarına erişememesi gibi faktörler de teşkil etmektedir. Okul binalarının yetersiz olduğu bölgelerde eğitim, vagonlarda devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Ülke içerisinde eğitim için gerekli okul binalarının yetersiz olmasının en temel nedeni, savaş sonrası Dağlık Karabağ'dan göçe zorlanan Azerbaycan Türklerinin geçici olarak okul binalarında, üniversite yatakhanelerinde, çocuk yuvalarında yerleştirilmesidir. Toplamda 50.000'den fazla göçmenin okul binalarında yaşamlarını sürdürdükleri bilinmektedir. Savaş sonucu göçmen durumuna düşen diğer bir kesim eğitimciler ve bahsi geçen bu kesimin sadece 20.000'e yakını işle temin edilmiş, fakat bu kişilerin geri kalanı ise 5 bin eğitimci ve 2.500 öğretmen işsiz konumunda hayatlarına devam etmektedirler (Eğrifesoğlu, 2019: 43).

3.5.3. Sağlık Sorunları

Savaş sonrası göç edenlerin karşılaştıkları sorunlardan biri de sağlıktır. Göçmenler, yaşadıkları bölgelerde temel insani ihtiyaçlardan mahrum kalmış; temiz su, ısınma, gerekli sağlık kurumlarına ve ilaçlara erişememe gibi olumsuz durumlardan dolayı sıklıkla salgın hastalıkları yakalanmışlardır. Bunun yanı sıra büyük sorunlardan birisi de göçmenler arasında yetersiz beslenme durumudur. Bu durum özellikle çocukların hayatını ciddi bir şekilde tehlikeye atmıştır. Ciddi sağlık sorunları ile karşı karşıya kalan göçmen çocukların neredeyse %35'i başta anemi hastalığı olmak üzere birçok hastalığa maruz kalmışlardır. Bunun başlıca sebebi ise beslenmelerindeki ciddi yetersizlik durumudur. Geçici olarak kurulan çadır kentlerinde ve göçmenlerin yaşadıkları bölgelerde onlar için aynı zamanda sağlık çadırları da kurulmuştur. Fakat bütün bunlara rağmen yine de göçmenler ciddi sağlık sorunları ile karşı karşıya bulunmaktadır. Göçmenler arasında sadece fiziki hastalıklara maruz kalanlara değil bunun yanı sıra, savaşın ve savaş sonucu karşılaşılan kötü yaşam koşullarının neden olduğu psikolojik rahatsızlıklara da sıklıkla rastlanmaktadır (Oğan, 2010).

Göçmenlerin yaşadığı bölgelerde devletin yanı sıra uluslararası yardım kuruluşları da birtakım yardım ve desteklerde bulunmaktadır. Bu bölgelere yardım kuruluşları tarafından gerekli sağlık ekipmanları, sağlık malzemeleri ve gerekli ilaçlar gönderilmiştir. Ruhsal bozukluklar yaşayan göçmenler için de gerekli çalışmalar yapılmıştır. Fakat yapılan bu yardım ve çalışmaların göçmenler için yetersiz olduğu söylenilmektedir. Sağlık sorunlarından ciddi bir şekilde etkilenen bir diğer kesimin ise doğum yapan kadınlar olduğu belirtilmektedir. Doğum aşamasında tıbbi malzemelerin yetersizliği ve hijyenik ortamın olmaması gibi durumlar, doğum sonrasında anne veya çocuğun hayatını kaybetmesi ile sonuçlanmaktadır. Göçmenlerin daha sık yaşadığı bölgeler olan Sabirabad, Saatlı, Bilesuvar ve İmişlide yapılan kontrol zamanı buradaki göçmenlerin çoğunlukla sıtma, kızılca, verem gibi hastalıklara yakalandıkları ortaya çıkmaktadır. Bu hastalıklara maruz kalanların çoğunun çocuklar olduğu belirtilmektedir. Genellikle çadırlarda ve daha bitmemiş olan inşaat binalarında yaşayan göçmenlerin çocuklarında verem hastalığı daha sık görülmektedir. Göçmen çocukların sağlıklarını korumak, bulaştıkları hastalığı tedavi etmek ve çocuk yaşlarında ölüm oranlarını azaltmak amacıyla uluslararası yardım kuruluşları bu bölgelerde bir sıra faaliyetlerde bulunmaktadır (Yeşilot, 2010: 298-299).

Devletin 669 sayılı göçmenlerin sosyal korunması ile ilgili kanununa göre, ülke içerisinde göçmenlere birçok alanda olduğu gibi sağlık alanında da birtakım pozitif ayrımcılık yapılmaktadır. Aldıkları sağlık hizmetlerine karşılık olarak hiçbir ek ücret alınmamakta ve sağlık kurumlarında önceliğin daha çok göçmenlere verildiği görülmektedir. Bütün bunlara rağmen sağlık alanında göçmenlerin karşılaştıkları ciddi eksikliklerin olduğu belirtilmektedir. Genellikle, temel sağlık hizmetleri zamanı göçmenler yerli nüfus ile aynı ücreti ödemektedirler. Fakat ciddi rahatsızlıklar veya cerrahi ameliyatların gerektiği durumlarda bazen göçmenlerden rüşvet karşılığında sağlık hizmetlerinden yararlanabilecekleri söylenmektedir (Özsoy ve Sipahi, 2017: 111).

Tablo 3.5.

Ülke Geneline Göçmenlerin Sağlık Durumu

Hastalıklar	Göçmen Durumu	Ülke Çapında
Yetersiz Beslenme	26,3	10,4
5 Yaş Altındaki Çocuklarda İshal Hastalığı	23,4	15,2
6-59 Aylık Çocukların Kronik Eksik Beslenmesi	30,5	21,5
Yeterli Beslenemeyen Yetişkinler	10,1	13,7
1-5 Yaş Aralığındaki Çocukların Kansızlık Durumu	46,1	43,3
Hamile Olmayan Kadınlarda Kansızlık Durumu	40,7	35,5
Erkeklerdeki Kansızlık Durumu	34,4	25
Guatr Hastalığına Yakalanan Yetişkinler	23	9,8

Kaynak: Eğrifesoğlu, “Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan’da Göçmenlere Yönelik Uygulanan Sosyal Politikalar”, 2019: 44.

Savaş sonrası göçmenlerin karşılaştıkları kötü yaşam şartları, temiz su ihtiyacı, kanalizasyon ve hijyenik ortamların bulunmaması gibi durumlar bahsi geçen toplum arasında sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tablo 3.5’de görüldüğü gibi göçmenlerin, çeşitli hastalıklara yakalanmalarının ve birtakım sağlık sorunlarının ortaya çıkmasında en temel sebep beslenmelerindeki yetersizlik durumu olarak belirtilmektedir. Tablodan çıkarılan bir diğer sonuç ise göçmen nüfus içerisinde en çok etkilenen kesimin kadınlar ve çocukların olduğudur. Ermenistan ile Azerbaycan arasında gerçekleşen savaş tüm ülkeyi etkilemiş ve ciddi sıkıntılarla sonuçlanmasına sebep olmuştur. Fakat tablodan yola çıkılarak söylenilebilir ki ülke çapında savaştan etkilenme durumu, göçmen olmayan nüfus ile kıyaslandığı zaman göçmen konumunda olan nüfusta daha çoktur (Eğrifoğlu, 2019: 44).

3.5.4. Ekonomik Sorunlar

80’li yılların sonlarından başlayan Azerbaycan ve Ermenistan çatışması ve daha sonra çatışma sonucu gerçekleşen Birinci Dağlık Karabağ savaşı ülke içerisinde ciddi ekonomik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Savaş, beraberinde işsizlik, yoksulluk, istihdam sorunları ve buna ek olarak göçmen nüfusu gibi birçok olumsuzlukları da getirmiştir (Özsoy ve Sipahi, 2017: 111). Ermenistan ile yapılan savaş sonrası yerinden edilmiş kişilerin karşılaştıkları en temel ekonomik sorunların başında geçinme, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunlar gelmektedir. Bahsi geçen göçmen nüfusun %49,7’si çalışabilir işgücü niteliğindedir. Fakat göçmenlerin, çalışabilir bir konumda olmalarına rağmen bu kesim içerisinde işsizlik çok yüksek bir düzeydedir. Bu kesimin sadece %33,9’u iş bulabilmiş durumdadır. Çalışabilir işgücü niteliğine sahip olan göçmenlerin %34,2’si tarım sektöründe, %6,6’sı eğitim, %5,4’ü sağlık ve %4,9’u ise inşaat alanında çalışabilir nüfusu oluşturmaktadır. Bu kesimin geri kalan 1/3’ü ise vasıfsız işgücü niteliğine sahip olmaktadır. 1997 yılında Sigma Araştırmalar Merkezi tarafından Kaçkın ve Mecburi Göçmenlerin katılmış olduğu araştırmada bahsi geçen göçmenlerin %92,5’inin bir yıldır ki iş aradıkları belli olmuştur. İşsizlik sorunu, göçmenlerin en temel ekonomik sorunu olarak belirtilmektedir. Araştırmaya katılan göçmen ailelerin sadece %7,3’ünün aile reisleri başka bir ülke veya şehirde çalıştığı için ailesinden ayrı yaşadığı ortaya çıkmıştır (Oğan, 2010).

Dağlık Karabağlı göçmen aileleri genelde geçimlerini devletten aldığı yardımlarla, Bakü’de veya yurtdışında çalışan akrabalarının gönderdikleri maddi yardımlarla sağlamıştır. Dünya Bankasının 2010 yılındaki göstericilere göre, göçmen ailelerin %73’ünün geçimi

devletten sağlanan yardımlara dayanmaktadır. Fakat geri kalan göçmen ailelerin %15'inin geçimi ise çalıştıkları özel sektörden gelen maddi desteğe bağlıdır (Aliyeva ve Hüseyinov, 2011: 19).

Genellikle, başkent Bakü'de yaşayan göçmenlerin piyasaya erişimleri kırsal alanlarda yaşayan göçmenlerle kıyaslandığı zaman daha iyi konu oldukları görülmektedir. Göçmenlerin büyük bir kısmı geçimlerini ticaretle ve şahsi arabaları olan kesimler ise taksi şoförlüğü yaparak sağlamaktadır. Bazı kesim ise piyasada görülen ve halk arasında “kul pazarı” adı verilen emek pazarlarında düşük ücret karşılığında amele olarak çalışmaktadırlar. Erkeklerden farklı olarak kadınların büyük bir kısmı çalışmamakta ve zamanlarını evde geçirdikleri belli olmuştur. Göçmen kadınlar arasında çok az sayıda bir kesim kamu sektöründe ve özellikle öğretmen, doktor, hemşire olarak çalışmaktadırlar. Geri kalan çalışan göçmen kadınlar ise pazarlarda ticaretle veya hademelik gibi işler yaparak geçimlerini sağlamaktadırlar (Aliyeva ve Hüseyinov, 2011: 20).

Ekonomik sorunlar içerisinde göçmenlerin sık karşılaştıkları sorunlardan biri kayıt dışı istihdam durumlarıdır. Kayıt dışı istihdam edinme durumu daha çok başkent Bakü'nün dışında sık görülmektedir. Bu durum göçmenlerin, ülke içerisinde emeğinin karşılığını alamaması ve başkaları tarafından emeklerinin sömürülmesine neden olmaktadır. Ülkedeki istihdam sorununun en bariz göstergesi, son yıllarda Azerbaycan'dan yurtdışına özellikle Rusya ve Avrupa ülkelerine çalışmak amacıyla 2 milyonu aşkın nüfusun göç etmesi durumudur. İstihdam sorunu ile ilgili olarak devlet, göçmenleri piyasaya kazandırmaya çalışmaktadır. Bu çalışmalar kapsamında, işsiz göçmen nüfusun 161 bini devlet kurumlarında veya diğer alanlarda sürekli olarak çalışmaktadırlar. İşsiz göçmenler içerisinde 200 bin insan ise kısa süreli işlerde istihdam edilmektedir. İstihdam sorununun beraberinde getirdiği bir diğer olumsuz durum ise yoksulluk olarak belirtilmektedir. Ermenistan'ın silahlı tecavüzü sonucu Dağlık Karabağ'da yaşayan Azerbaycan Türkleri can havliyle bir kısmı kırsal alanlara, bazıları ise kentlere doğru göç etmek zorunda kalmışlardır. Yapılan araştırmalara göre, kırsal alanlarda yaşayan göçmenler ile kentlerde yaşayan göçmenlerin karşılaştırılması zamanı yoksulluk oranlarında ciddi bir farkın olduğu ortaya çıkmaktadır. 2003 yılında yapılan araştırma sonucu elde edilen verilere göre, kırsal alanlarda yaşayan göçmenlerin yoksulluk oranı %60,6, kentlerde yaşayan göçmenlerde ise bu oran %40,2 olarak görülmektedir. Fakat hükümetin yaptığı çalışmalar sonucu göçmenler arasında

yoksulluk oranı ciddi bir düşüş yaşamış ve %75'den %12'ye doğru bir azalma seyredilmiştir (Özsoy ve Sipahi, 2017: 112).

3.5.5. Sosyal Sorunlar

Kuşkusuz göçmenlerin, göç ettikleri yerlerde sık karşılaştıkları sorunlardan birisi de yerleştikleri topluma karşı sağladıkları uyum sorunsalıdır. Göçmenlerin, savaş öncesinde yaşadığı kırsal bölgelerden savaş sonrası kentsel bölgelere ve şehir merkezlerine doğru göç etmeleri sonucu büyük bir uyum sorunu yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle devlet, göçmenlerin toplumsal uyum sorunlarına ilişkin çalışmalara ağırlık vermekte ve bu pozitif ayrımcılık ara sıra yerel halk tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmektedir. Bütün bunların yanı sıra, bazen yerel halk göçmenleri, savaş sürecinde gerekli direnci gösteremediklerini iddia ederek eleştirmekte ve aynı zamanda gerçekleşen toprak kaybından göçmenleri sorumlu tutmaktadırlar (Özsoy ve Sipahi, 2017: 113).

Savaş sonucu kendi ülkelerinde göçmen konumunda yer alan bu insanlar, tek güvendikleri yer olan devletin, onlara karşı sergiledikleri unutulmuşluk ve ihmalcî tutumlarına karşılık olarak yaşadıkları çevreye ve şehir halkına ciddi sorunlar çıkarmaya başlamışlardır. Şüphesiz ki, çalıştıkları işle geçimini sağlayamayan ve halen yaşam mücadelesi veren bu insanlar Azerbaycan hükümetine hem sosyal hem de ekonomik açıdan ilave bir yük getirmiştir. Bütün bunlara bakılacak olursa, göçmenlerin yaşadığı bölgelerde ve şehir merkezlerinde birtakım olumsuz olayların ortaya çıkması doğal olarak karşılanmalıdır. Göçmenlerin daha sık yaşadığı bölgelerde hırsızlık, kapıları kırılarak zorla evlere girilme durumu, dilencilik vb. gibi birçok negatif toplumsal olayların hızında artış seyredilmektedir. Hükümet bu konuda bir sıra çalışmalar yaparak ülke içerisinde güvenliğin üst düzeye çıkmasını sağlamaya çalışmaktadır (Oğan, 2010).

Sosyal sorunlar kapsamında zorunlu göçmenlerin karşılaştıkları bir diğer sorun ise onların psikolojik durumları ile ilgilidir. Alostıkları sosyal yaşantılarını savaş sırasında kaybederek, tanımadıkları, bilmedikleri şehirlere göç etmek zorunda kalan göçmenler, kötü yaşam şartlarında yaşamaya mecbur kalmış ve yaşadıkları yeni çevreye uyum sağlamak zorunda kalmışlar. Devletin ve diğer yardım kuruluşlarının verdikleri yardımları sadaka gibi gören göçmenler halen bunu bir utanç olarak görmektedirler. Yaşadıkları yeni bölgelerde çevreyle ilgili uyum sürecini aşmalarına rağmen göçmenler, halen psikolojik açıdan bazı ciddi sorunlar yaşamaktadırlar (Cabbarlı, 2010: 335).

Göçmenler ile yerli halkın tek farkı, devlet tarafından onlara yapılan pozitif ayrımcılık, yani yaşadıkları evlerde elektrik, su, doğalgaz faturalarından muaf olmalarıdır. Devlet tarafından göçmenlere karşı yapılan bu ayrıcalıklar bazen yerli halk tarafından hoş karşılanmamaktadır. Bu durum göçmenlerin, ara sıra yerli halk tarafından sosyal çevreden dışlanmaya maruz bırakılmaları ile sonuçlanmaktadır. Yerli insanlara göre, devletin göçmenlere sunduğu ayrıcalıklar, göçmenlerin gelirlerini arttırmaya veya bu geliri ev, arsa, araba olarak daha uzun vadeli yatırım yapmalarına imkan yaratmaktadır (Aliyeva ve Hüseyinov, 2011: 17).

Zorunlu göçmenlerin bazı kesimi ise devletin onlara verdiği göçmen statüsünü kötüye kullanarak, bütün sosyal ayrıcalıklardan mahrum olmamak için aldıkları yeni evleri, mülkleri akraba ve tanıdıklarının üzerine belgelemektedirler. Devlet, göçmenlerin sosyal yaşamlarını yüksek düzeye çıkarmak için ilk sırada onların barınma sorununu ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Konuyla ilgili sorumluların aktarımına göre, devlet, göçmenlerin hangi bölgelerde yerleştirileceği konusunda bir karar almadan önce onlarla müzakereler yaptığını söylemektedir. Zorunlu göçmenlerle uzlaşma olmadığı takdirde, bu eylem gerçekleşmemektedir. Ülke içerisinde göçmenlerin büyük bir kesimi halen yaşam standartlarına uygun olmayan yerlerde yaşamakta ve eğitim, sağlık, işsizlik gibi birçok sorunla karşı karşıya bulunmaktadır. Resmi verilere göre ülke üzerinde yoksulluk en yüksek oranda %18 ile göçmenler arasında görülmektedir. Göçmenler, şu anda devletten herhangi bir gıda yardımı almamaktadır. Buna bağlı olarak, ülke genelinde yapılan kalkınma projelerinde, insanların asgari yaşam düzeyini sağlamak amacıyla gıda yardımlarına da ihtiyaç vardır ve bunun yanı sıra istihdam sorunları ülke çapında büyük bir sorun teşkil etmektedir. Zorunlu göçmenler, mülklerini savaş yerinde bırakmaları sonucu ellerinde hiçbir kişisel mülkleri olmamaktadır. Buna bağlı olarak ellerinde yeterli mülkleri olmadığından bankalara rehin olarak verebilecekleri herhangi bir değerli eşyaları bulunmamaktadır. Bunun sonucu bankalardan kredi alamayan göçmenler, ülke içerisinde küçük veya orta çaplı bile olsa herhangi bir işletme sahibi olmaları mümkün olmamaktadır. Fakat bütün bunların yanı sıra ülke kanunlarına göre, önemli bir maddi değere sahip olmasa da zorunlu göçmenlerin gelir vergisi, yerli halkla kıyaslandığı zaman daha düşük bir orandadır. Bilindiği üzere ülke içerisinde zorunlu göçmenlere birçok alanda olduğu gibi sağlık alanında da ücretsiz bir şekilde tedavi ve ücretsiz ilaç gibi ayrıcalıklar sağlanmakta ve eğitim alanında da göçmen çocukları için devlet tarafından hiçbir maddi karşılık beklemeden uygun okul araçları temin edilmektedir. Fakat bütün bunlara rağmen bu ayrıcalıklar zorunlu göçmenler arasında eşit

bir şekilde dağıtılmamakta ve birçok zorunlu göçmen devlet tarafından sağlanan bu ayrıcalıkların dışarısında kalmaktadır (Eğrifesoğlu, 2019: 46-49).

3.6. Azerbaycan'ın Zorunlu Göçmenlere Yönelik Sosyal Politikaları

1990'lı yıllar Azerbaycan tarihin en kanlı sayfalarından olmuştur. Bunun başlıca nedeni ise Birinci Dağlık Karabağ Savaşı ve savaşın yarattığı zorunlu göçmenlerle ilgilidir. Ana yurtlarından zorla çıkarılarak kendi ülkelerinde zorunlu göçmen konumunu alan vatandaşların problemleri artık Azerbaycan devletinin ve ülke genelinde her bir kesin bir numaralı problemi olarak bilinmektedir (Memmedov ve diğerleri, 2016, 162-163). Savaş sonrası yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kalan toplumun karşılaştığı sorunların tek merkezden kontrol edilebilmesi amacıyla Azerbaycan Cumhurbaşkanının 1993 5 Ocak tarihli 396 sayılı kararnamesine esasen “Kaçkınların ve Zorunlu Göçmenlerin İşleri üzere Devlet Komitesi” yaratılmıştır (www.idp.gov.az). İnkâr edilemez bir faktördür ki işgal sonucu yerlerinden zorunlu bir şekilde göçe maruz kalan toplumun bu kesiminin karşılaştığı ister sosyal, ekonomik isterse de diğer problemlerin çözümü yolunda ilk adımları atan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev (1993-2003) olmuştur. Bahsi geçen problem, hem farklı ülkelerin devlet yetkilileri ile resmi görüşmelerde, uluslararası arenalarda hem de ülke içerisinde göçmenlere yönelik yapılan sosyal politikalar sayesinde yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır. Fakat yapılan bu adımlar malesef yeterli düzeyde değildir (Memmedov ve diğerleri, 2016: 162-163).

3.6.1. Barınma Sorunlarına Yönelik Uygulanan Sosyal Politikalar

Azerbaycan ve Ermenistan'ın 1991-93 yılları arasında yaptığı savaş sonrası Azerbaycan'da hakimiyete gelen Haydar Aliyev, göçmenler için söylediği; “Savaş sonucu işgal edilmiş Dağlık Karabağ ve çevresindeki şehirlerden göçe zorlanarak kendi ülkelerinde göçmen durumuna düşen vatandaşların sorunu bizim için ve özellikle benim için bir numaralı sorundur” fikri ile zorunlu göçmenlerin Azerbaycan devleti için büyük bir önem arz ettiğini dile getirmiştir. Devlet, zorunlu göçmenlerin karşılaştığı sorunların çözümüne yönelik 17 Eylül 1998 tarihinde “Kaçkın ve Zorunlu Göçmenlerin Sorunlarının Halli Üzere Devlet Programı” adlı programı kabul etmiştir. Zorunlu göçmenlerin sorunlarına yönelik yapılan politikalar, “devlet programı” kapsamı altında devlet tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kabul edilen bu programa göre; Ermeniler'in işgalinden kurtarılmış bölgelerde, tarımsal alanların insanlar için uygun olduğu ve insanlar için geniş iş imkanları bulunan şehirlerde “Göçmen Kasabalar”ı yapılması ve savaş sonucu zorunlu göçe maruz kalan bu

insanların bu kasabalarda evlerle temin edilmesine çalışılmıştır. Aynı zamanda zorunlu göçmenlerin durumlarını iyileştirmek amacıyla yeni işyerlerinin açılması ve geçici olarak yaşadıkları yerlerdeki sorunların giderilmesi yönünde birtakım çalışmaların yapılması da devlet tarafından planlanmıştır. Fakat bütün bunlara rağmen, 2000 yılına kadar zorunlu göçmenlerin sorunlarının giderilmesi yönünde planlanmış olan iki yıllık “devlet program”ı yeterince başarılı olamamıştır. Bunun başlıca nedeni, işgal sürecinin 2000 yılında biteceği ve göçmenlerin kendi topraklarına yeniden göç etmeleri varsayımlarıdır. Fakat işgalin ne zaman sonlanacağı konusunda netleşmiş bir tarih olmadığından ve göçmenlerin geçici süreliğine yaşadıkları yerlerin yaşam standartlarına uygun olmadığından onlar için yeni politikalar uygulanmakta ve yeni yapılacak olan “Göçmen Kasabalarında” barınmaları planlanmaktadır (Oğan, 2003).

Ermenistan tarafından işgal edilmiş Azerbaycan toprakları düşmandan geri alınıp ve savaş sonucu yerlerinden göç etmek zorunda kalan kesim kendi yerleşim yerlerine dönünceye kadar geçici süreliğine çadır kentlerinde, trenlerde, vagonlarda ve yaşam standartlarına uygun olmayan yerlerde barınma ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Zorunlu göçmenlerin barınma ihtiyacı sorunlarını, ekonomik açıdan büyük bir sorun hesap edilen yeni istihdam yerlerinin açılması ve diğer sosyal sorunların çözülmesi amacıyla Azerbaycan Cumhurbaşkanı 2004 1 Temmuz tarihli 298 sayılı kararı ile “Kaçkınların ve Zorunlu Göçmenlerin Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi ve İstihdamın Artırılması Üzre Devlet Programı”nı onaylamıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan karara göre; Ülke içerisinde yer alan zorunlu göçmenlerin yaşam koşulları iyileştirilsin ve toplumun bu hassas kesimi için istihdam yerleri artırılsın, savaş sonrası barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1992-1998 yıllarında geçici olarak buldukları ilk yerleşim yerlerine girerek meskunlaşan zorunlu göçmenler, devlet tarafından yeni evlerle temin edilmediği sürece yaşadıkları evlerden çıkarılmasın (www.idp.gov.az).

Azerbaycan Cumhurbaşkanının 2004 4 Şubat tarihli 80 sayılı kararnamesine göre, Kaçkınların ve Zorunlu Göçmenlerin İşleri İçerisinde Devlet komitesi ve Azerbaycan Devlet Neft Fonu hesabına 2004-2006 yılları arasında uzun yıllardır çadır kentlerinde, tren ve vagonlarında ve aynı zamanda yaşam koşullarının kötü olduğu yerlerde meskunlaşan 3860 zorunlu göçmen ailesinin barınma sorunu aradan kaldırılmış ve yeni evlerle temin edilmişlerdir. Kararnameye uygun olarak, Ağdam’ın işgal edilmesi sonucu zorunlu göçmen konumuna çevrilen 3674 aile, Azerbaycan’ın Berde ve Akçabedi şehirlerinde geçici

süreliliğine kurulmuş olan çadır kentlerinden ve Berde'deki tren ve vagonlardan çıkartılarak, Ağdam'ın Azerbaycan Devletine ait olan hisselerinde yeni Göçmen Kasabalarında evlerle temin edilmiştir. Kelbecer şehrinden göç edenlerden 149 zorunlu göçmen ailesi ise Berde şehrinde yer alan göçmen kasabalarına yerleştirilmiştir. Akçabedi şehrinde yapılan göçmen kasabası ise yaşam standartlarına uygun bir şekilde hazırlanmış ve savaş sonrası Laçın şehrinden göç etmek zorunda kalanlardan 37 zorunlu göçmen ailesi buraya yerleştirilmiştir. Aynı zamanda kararnameye uygun olarak, Berde ve Akçabedi şehrinde zorunlu göçmen aileleri için geçici süreliliğine barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan “çadır kentleri” de aradan kaldırılmıştır (www.idp.gov.az).

Zorunlu göçmenlerin barınma sorunlarıyla ilgili olarak 2012 yılında Azerbaycan'ın Goranboy şehrinde beş katlı 9 binadan ibaret göçmen kasabasının yapılışı bitmiş ve konut sorunlarını gidermeleri için göçmenlere sunulmuştur. Geçici olarak ağır ve insan onuruna yakışmayan yerleşim yerlerinde hayatlarını sürdüren 525 zorunlu göçmen ailesi bahsi geçen göçmen kasabasına yerleştirilmiştir. Yeni kasabaya taşınan 525 zorunlu göçmen ailesinin, daha önce geçici olarak yaşadıkları yerlerle karşılaştırma yaptıkları zaman artık elektrik, ısınma, temiz su ve kanalizasyon gibi altyapı sorunları ile karşılaşmadıkları belli olmuştur (www.goranboy-ih.gov.az).

Karabağ'la ilgili gerçekleştirilecek bir diğer plan ise işgalden kurtarılan bölgelerin “smart city”, “smart village”, bir başka ifade ile “akıllı şehir”, “akıllı kasaba” konseptine uygun olarak yeniden kurulmasıdır. İlk pilot çalışmanın Şuşa şehri üzerinde yapılacağı düşünülmektedir. Ayrıca “Akıllı şehir” konsepti, Karabağ bölgesinde turizm sektörünü de etkileyecektir. Örneğin, Şuşa'da şehir içerisinde elektronik bilgi panolarının kurulması, turizm hizmetleriyle ilgili mobil uygulamalar, robot rehberler ve akıllı ulaşım sistemi bu bölgeye yabancı turistlerin akınını sağlayacaktır. “Akıllı şehir”, “akıllı kasaba” konsepti aynı zamanda kendi yerlerine tersine göç yapan zorunlu göçmenlerin de tarım alanındaki işlerinde kolaylık sağlayacaktır (İmanquliyev, 2021).

3.6.2. Beslenme Sorunlarına Yönelik Politikalar

Zorunlu göçmenlerin, barınma sorunlarının yanı sıra gıda ve giyim gibi temel ihtiyaçları da devlet tarafından öncelikli konumda yer almaktadır. Buna göre, başkent Bakü, Sumgayıt ve Abşeron bölgesi dışında, ülke genelinde geçici süreliliğine yerleşmiş zorunlu göçmen nüfusunun 146 bini devlet tarafından aylık gıda yardımı ile temin edilmektedir. Buna ek olarak ülke genelinde 2004-2008 yılları arasında daha 140 bin zorunlu göçmenin

aylık gıda ihtiyacı karşılanmıştır. Uluslararası yardım kuruluşlarından olan BM'nin Dünya Gıda Programı Örgütü, zorunlu göçmenlerin gıda ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 130 bin göçmenin yiyecek ihtiyacını sağlamıştır. Fakat bahsi geçen gıda yardımı 1 Temmuz 2008 tarihi itibarıyla durdurulmuş ve 130 bin zorunlu göçmenin aylık gıda yardımını devlet kendi üzerine almıştır. Böylelikle, devlet bütçesi tarafından her ay gıda ihtiyacı karşılanan zorunlu göçmen nüfusun sayısı 270 bin olarak belirtilmiştir (Özsoy ve Sipahi, 2017: 1628).

Karabağ göçmenlerine sunulan devlet yardımları ayni ve nakdi yardımlar şeklinde sunulmaktadır. Özellikle, ekonomik durumu iyi olmayan vatandaşlara yönelik erzak yardımlarının sunulması devlet politikaları içerisinde önemli alan teşkil etmektedir. Bu amaçla 06.12.1999 tarihli 184 Sayılı “Mecburi Göçmenlere Yönelik Tek Seferlik Parasal Yardımlar, Erzak ve Sanayi ürünleri İle Temin edilmesi Kurallarının Belirlenmesi Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararı” bu konuda oluşturulmuş hukuksal nitelikteki kararnamedir.

Kararname kapsamında zorunlu göçmenlerin erzak ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik parasal yardımlar devlet bütçesi aracılığıyla karşılanmaktadır. Bu amaçla, işgal altında olan bölgelerin İl İcra Kurumu tarafından oluşturulan nüfus bilgileri tertip edilerek, Kaçgın ve Zorunlu Göçmenlerin İşleri ile İlgili Devlet Komitesine bildirilmektedir. Nüfus bilgileri kamu kurumu tarafından alındıktan sonra maddi desteğin sağlanması için Maliye Bakanlığına yazı yazılmaktadır. Bu doğrultuda, Maliye Bakanlığı tarafından oluşturulan zorunlu göçmenlerin kayıtlı oldukları işgal edilmiş İl İcra Kurumuna sunulmaktadır. Yardımların ihtiyacı olan vatandaşlara dağıtımını kurumun sözleşmesi bulunduğu banka kartları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Mevcut yardımlar işgal süreci bitene, toprak bütünlüğü sağlanana ve vatandaşların evlerine dönüp normal yaşam standartlarını yakalaması sağlanana kadar devam etmektedir (Azerbaycan Cumhuriyeti 184 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, m:1-10).

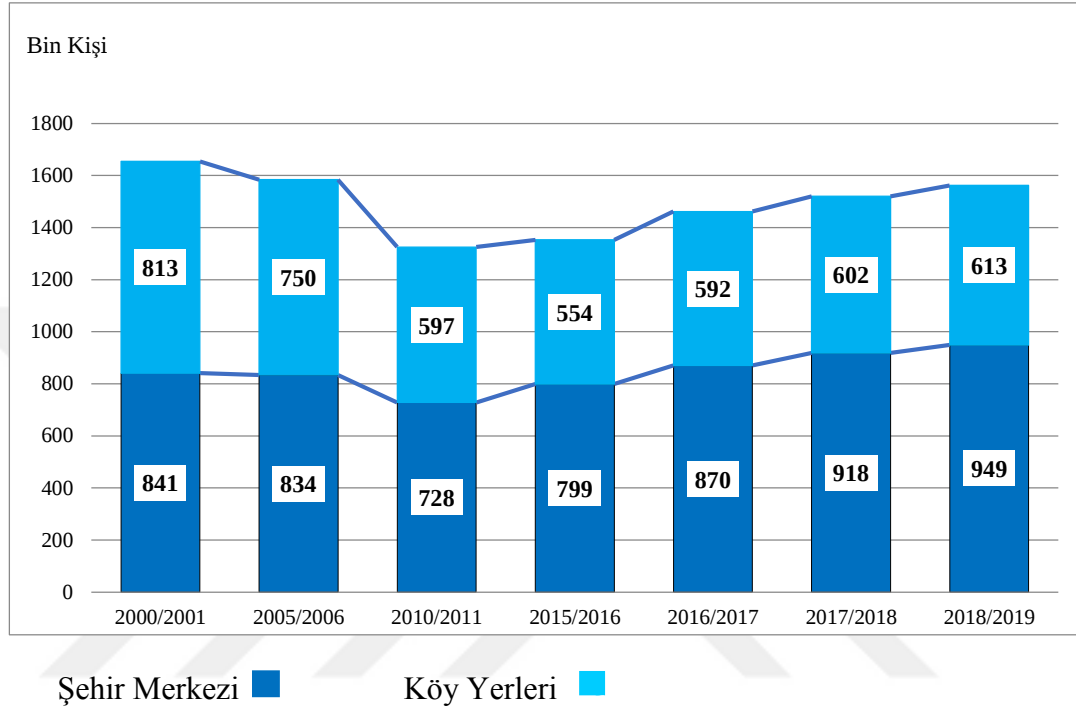
3.6.3. Eğitim Sorunlarına Yönelik Politikalar

Bir bölgenin ve ya bir ülkenin gelişmişliğini belirleyen önemli faktör, o bölgede yaşayan toplumun eğitim durumudur. Eğitim, çevrede cereyan eden bütün olaylara karşı insanların, bakış açısı ve yaklaşımlarına yön vermektedir. Toplum içerisinde insanların eğitim seviyesinin yüksek olması, yaşamını sürdürdükleri ülkenin büyümesini ve gelişmesini olumlu yönde etkilemektedir. Eğitim seviyesinde sürekli artış seyredilen

ülkelerden birisi de Azerbaycandır. Ülke içerisinde okul sayısının sürekli artması aynı zamanda toplumun okur-yazar oranını da artırmaktadır (Kolikpınar, 2017: 111).

Tablo 3.6. :

Azerbaycan Eğitim Kurumlarında Eğitim Alan Toplam Öğrenci Sayısı: 2000-2019

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu www.stat.gov.az (Erişim tarihi: 20.07.2020)

Tablo 3.6’da 2000-2019 yılları içerisinde Azerbaycan’da eğitim kurumlarında eğitim gören öğrenci nüfusu yer almaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti’nde okur-yazarlık ve eğitim seviyesi oranları nüfus artışına paralel bir şekilde ilerleme kaydetmektedir. 1989 yılında ülke içerisindeki okur-yazarlık oranı %97 iken, 2018 yılında bu oran %99,7 olarak gelişim göstermiştir. Ülke içerisinde okur-yazarlık oranlarının yüksek olmasıyla beraber, toplumun 15 yaş ve yukarı yaş grubuna ait olan kesiminin eğitim seviyesi de yüksektir. Elde edilen güncel resmi verilere göre son yıllarda şehir ve köylerde eğitim alan nüfus sayısında ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Ülke içerisinde son yıllarda toplumun yarıdan fazlasının herhangi bir eğitim kurumunda öğrenim görmüş olduğu belirtilmektedir (Kolikpınar, 2017: 113).

Bütün bunların yanı sıra, Azerbaycan’da okul öncesi eğitim kurumlarının sayısı ülke nüfusunun dağılımına göre yeterli durumda değildir. Azerbaycan 90’lı yıllarda bağımsızlığını ilan ettikten ve Karabağ Savaşından sonra ülke içerisindeki anaokullarının sayısında hızlı bir şekilde azalmalar seyredilmiştir. Örneğin, Karabağ Savaşının had safhaya

gelmediği zamanlarda yani 1989-90 yıllarında ülkedeki anaokulları sayısı 2185 olduğu halde, 1994-95 yıllarında sayı 1973'e ve 2002 yılında ise anaokulları sayısı hızlı bir düşüş seyrederek 1781'e ulaşmıştır. Rakamlardaki düşüşlerin en başlıca sebebi ise Karabağ Savaşı sonrası yaşanan göç sonucu insanların, barınma ihtiyaçlarını; devlet kurumları, eğitim kurumları, okul ve anaokulları gibi devlete ait kamu binalarında karşılamaları durumudur. Bu durum ülke içerisinde eğitimin ilerlemesinde bazı aksaklıklar yaratmıştır (Eğrifoğlu, 2019: 79).

Azerbaycan, dünya çapında eğitim alanında birtakım ilerlemeler kaydetmiş ve yüksekokullaşma oranında sahip ülkelerden birisi olarak bilinmektedir. 1991 yılında başlayan Karabağ Savaşı sonucu Azerbaycanın çeşitli bölgelerine zorunlu göç eden ailelerin en temel sorunlarından birisi de çocuklarının eğitimden yararlanamama durumudur. Bu kapsamda devlet, zorunlu göçmen konumunda yer alan çocukların, en doğal hakkı olan eğitim alanında herhangi bir sorunla karşılaşmamaları için gereken çalışmaları yapmaktan kaçınmamaktadır. Bu bağlamda, devlete ait herhangi bir eğitim kurumunda öğrenim gören ve 1988-92 yıllarında doğmuş zorunlu göçmenler eğitim harçlarından muaf tutulmaktadır. Aynı zamanda devlet okullarında okuyan zorunlu göçmen çocuklarının, okul için gereken tüm araç ve gereçleri devlet tarafından karşılanmaktadır (Özsoy ve Sipahi, 2017: 1629).

Birinci Dağlık Karabağ savaşı sonrası göç etmek zorunda kalan zorunlu göçmenlerin birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da birtakım sorunlarla karşılaştıkları bilinen bir gerçektir. Devletin bu yönde yaptığı çalışmalardan biri Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 17 Eylül 1998 tarihli 895 Sayılı "Kaçkın ve Zorunlu Göçmenlerin sorunlarına yönelik Devlet Programı" olarak verdiği Kararnamesidir. Bahsi geçen kararnamenin 3.bendine esasen; Karabağ Savaşı sonrası "Zorunlu Göçmen" statüsü almış birey, 1998-99 yılından başlayarak devlete ait yüksek ve orta okullarda veya herhangi bir eğitim kurumunda öğrenim görmesi için belirlenen yıllık harç parasından muaf tutulmaktadır. Bunun yanı sıra 895 Sayılı Kararnamede, bahsi geçen öğrenciler için özel bursların tahsis edilmesi kapsamında ayrıcalıklar kaydedilmiştir (Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı 895 Sayılı Kararnamesi; m: 3-6).

3.6.4. Sağlık Sorunlarına Yönelik Politikalar

Sadece zorunlu göçmenlerin değil, tüm ülke nüfusunun karşılaştığı sorunlardan birisi de sağlık alanındaki sorunlardır. Daha önceki yıllarda sağlık alanına devlet tarafından yeterli maddi yardımlar yapılmamış ve bunun sonucu verilen hizmetin kalitesinde birtakım düşüşler

seyredilmiştir. İnsanlar arasındaki yaşam beklentisi (68 yıl) 1992-94 yıllarında ciddi bir şekilde düşüş göstermiştir. Bunun başlıca sebebi ise bu yıllar aralığında Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan silahlı çatışma olarak görülmektedir. Savaş sonrası zor durumları atlarmaya çalıştıktan sonra ise 2001 yılında insanlar arasında yaşam beklentisi hızlı bir artış göstererek 72.4 yıl olup, Kafkas ülkeleriyle aynı düzeyde seyredilmiştir. Bu dönemde insanlar arasında yoksulluk oranının yüksek noktaya gelmesi, ülke içerisinde savaş sonucu nüfus hareketliliği vb. gibi nedenler, ülkenin sosyo-ekonomik sağlık belirleyicilerinin saptanmasını zorlaştırmıştır. 2001 yılında ülke nüfusunun yoksulluk sınırı araştırmasına göre, nüfusun %49'u yoksulluk sınırının altında, ve %17'lik bir kısım ise aşırı yoksul olarak kaydedilmiştir. Ve bunun sonucu yoksul nüfus, sağlık hizmetlerine erişimde birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. Yani sağlık alanındaki hizmetler, yoksul nüfusun maddi durumuna uygun olmadığı için onlar kendi kendilerini tedavi etmekte veya tedavi yönteminde herhangi bir eğitimsiz hizmet sağlayıcılarına başvurumaktadırlar. Ermenistan'la yaşanan silahlı çatışma durumu, kendi ülkelerinde zorunlu göçmen konumunu alan nüfusun sağlık koşullarını olumsuz şekilde etkilemiştir (Eğrifesoğlu, 2019: 81).

Yönetim, zorunlu göçmenlerin sağlık alanında karşılaştıkları sorunları gidermek amacıyla 669 sayılı “Zorunlu Göçmenlerin ve Onlara Eşit Tutulan Kişilerin Sosyal Güvenliği Hakkında” kanununda bu insanların sağlık hizmetlerinden yararlanmaları için ayrıcalıklara yer vermiştir. 669 sayılı kanunun 10.maddesine göre; zorunlu göçmenlere yapılan sağlık hizmetleri, gerekli icra organlarının belirlediği koşullara uyulması şartıyla devlet sağlık kurumları tarafından verilmektedir. Zorunlu göçmenler, tedavi için gerekli ilaçları yine aynı şekil olmak şartıyla ilgili icra organları tarafından verilmekte veya maddi ödenekler uygulanmaktadır. Yerli nüfus ile kıyaslandığı zaman zorunlu göçmenler, devlete ait sağlık kurumlarında her zaman daha öncelikli konumda olmak ile birlikte sağlık hizmetlerinden ücretsiz bir şekilde yararlanmaktadırlar (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığının 669 Sayılı Kanunu; Madde-10).

Azerbaycan Cumhuriyetinin 1999 yılında kabul ettiği “Zorunlu Göçmenlerin Statüsü Hakkında” Kanunun 6.maddesine göre zorunlu göçmenlerin yanı sıra çocuk, yaşlı ve maddi durumu iyi olmayan bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanmaları devlete ait sağlık kurumlarında ücretsiz ve tedavi için gerekli ilaçlar hiçbir para karşılığı olmadan temin edilmelidir. Fakat kanunun bu gerekliliğine rağmen toplumun en savunmasız kesimi ve zorunlu göçmenler, herkes gibi sağlık hizmetleri ve gerekli ilaçlar için ödeme yapmak

zorundadırlar. Genellikle onlardan talep edilen ödemeler illegal şekilde baştutmaktadır. Zorunlu göçmenler, bazı durumlarda devletin onlar için yaptığı politikalara ve ayrıcalıklara erişmede sorun yaşamaktadırlar. Ve Bu durum da onların, yaşamları boyunca ister sosyal isterse de ekonomik sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. (Aliyeva ve Hüseyinov, 2011: 24-25).

Son yıllarda zorunlu göçmenlerin sağlık alanında yaşadığı sorunları gidermek amacıyla bir sıra çalışmalar yapılmaktadır. 2019 yılında İran İslam Respublikasının Azerbaycan'da yer alan Tıbbi Kliniliğiyle yapılan anlaşmaya göre 600 adet tıbbi tedavi kartı alınmış ve ciddi sağlık sorunları olan 600 zorunlu göçmene verilmiştir. Anlaşma sonucu sağlık hizmetlerine ihtiyacı olan 600 zorunlu göçmenin tıbbi tedavileri yüksek kalitede gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, 6 Şubat 2019 tarihinde Kaçkın ve Zorunlu Göçmenlerin İşleri Üzre Devlet Komitesinin yaptığı çalışmalar sonucu, Bakü'nün Karadağ ilçesinde zorunlu göçmenlerin yaşadığı bir kasabada, seyyar hekim grupları tarafından göz tedavisi için bir kampanya başlatılmıştır. Başlatılan kampanya sonucu, 180 zorunlu göçmen tedavi görmüş ve ilkin teşhis koyularak uygun hastalar gözlüklerle temin edilmiştir (www.idp.gov.az).

3.6.5. Ekonomik Sorunlarına Yönelik Politikalar

Birinci Dağlık Karabağ Savaşı ile göçmen durumuna düşen kişiler halen toplumda en dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır. Yönetim, bahsi geçen bu grubun toplumsal yaşama katılmaları amacıyla bir takım çalışmalar yapmaktadır. Savaşın ilk başlarında geçici olarak görülen göç hareketi, Ermenistan işgalinin halen devam etmesiyle birlikte bu durumun kalıcı konum almasını kazandırmıştır. Ülke nüfusuyla göçmen nüfusun karşılaştırılması durumunda, Azerbaycanın yüksek bir göçmen nüfusuna sahip olduğu söylenilebilir. Yönetimin yaptığı çalışmalar, bir yandan zorunlu göçmen nüfusun istihdamını sağlamakta, diğer yandan ise onlar arasındaki yoksulluk oranını azaltma yönünde ilerlemektedir (Özsoy ve Sipahi, 2017: 1629).

Bu kapsamda yapılan çalışmalardan biri Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 21 Mayıs 1999 tarihinde imzaladığı 669 Sayılı “Zorunlu Göçmenlerin ve Onlara Eşit tutulan Kişilerin Sosyal Güvenliği Hakkında” kanun olarak bilinmektedir. 669 Sayılı kanunun 6. Maddesine göre; zorunlu göçmenlere, savaş sonrası yaşadıkları bölgelerde tarım sektöründe çalışmaları için devlet kurumlarına ait topraklardan geçici olarak pay ayrılmakta ve aynı zamanda bu insanlara düşük faizle krediler verilmektedir. Zorunlu göçmenlere yapılan bu ayrıcalıklar,

onların ekonomik sorunlarını gidermek amacıyla yapılmaktadır (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığının 669 Sayılı Kanunu; Madde-6).

669 Sayılı kanuna göre, zorunlu göçmenlerin istihdamını sağlamak amacıyla devlet kurumlarında kotalar belirlenmekte ve bunun yanı sıra yeni istihdam yerleri açılmaktadır. Zorunlu göçmenlere yapılan bir diğer ayrıcalıklardan birisi de iş başvurusu zamanı, işletmeye hiçbir CV göstermek zorunluluğunun olmamasıdır. Bu kişiler, savaş sonrası yaşadığı yerlerde herhangi bir kalıcı iş bulamadığı takdirde devlet kurumları veya icra organları tarafından onlar geçici süreliğine veya mevsimlik işlerle temin edilmektedir. Yaşadığı bölgede herhangi bir ticari veya girişimcilik faaliyetlerinde bulunmak isteyen zorunlu göçmene, o bölgeden sorumlu icra organının belirlediği kuralları kabul etmesi şartıyla uygun faizli banka kredileri verilmektedir (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığının 669 Sayılı Kanunu; Madde-7).

2004-2008 yılları arasında Azerbaycan Cumhuriyeti Zorunlu Göçmenlerin Kalkınma Fonu tarafından 6 bin zorunlu göçmene istihdam yaratmaları amacıyla küçük çaplı işletmelerin oluşturulmasında mikro krediler verilerek destek sağlanmıştır. Ülke içerisinde zorunlu göçmenlerin istihdamını artırmak ve onları girişimciliğe yönleltmek amacıyla 11 bin kişiye de 7,7 milyon manat (tahmini 4,5 milyon dolar) değerinde düşük faizli mikro krediler verilmiştir. Girişimciliğe Destek Milli Fonu tarafından girişimcilik faaliyetinde bulunan ve uygun şartları kabul eden 2 bin kişiye de 40 milyon manat değerinde (tahmini 23,5 milyon dolar) krediler verilmiştir. Bu yapılan çalışmalar, ülke içerisinde 3600 yeni iş yerinin açılması ve istihdamın artırılması ile sonuçlanmıştır. Son 13 yılda 380 bin çalışma gücüne sahip zorunlu göçmenlerden 161 bini devlet kurumlarında ve özel işletmelerde kalıcı olarak, 200 bin zorunlu göçmen ise geçici süreliğine ve mevsimlik işlerle temin edilmiştir (Kamal, 2017).

Tablo 3.7:

Zorunlu Göçmenlere Her Yıl Harcanan Ödeneğin Toplam Tutarı ve Yoksulluk Oranı

Yıl	Harcanan Ödeneğin Toplam Tutarı	Yoksulluk Oranı
2003	226 manat (905 TL)	75%
2015	840 manat (3.360 TL)	14%
2016	750 manat (3.000 TL)	13%
2017	785 manat (3.140 TL)	12%
2018	937 manat (3.748 TL)	12%
2019	956 manat (3.824 TL)	8%

Kaynak: Kaçkın ve Zorunlu Göçmenlerin İşleri Üzre Devlet Komitesi Resmi Sitesi www.idp.gov.az (Erişim tarihi: 28.07.2020)

Yukarıda yer alan Tablo 3.7’de zorunlu göçmenler için devlet tarafından her yıl harcanan ödeneğin toplam tutarı ve yoksulluk oranı belirtilmiştir. Yönetim, zorunlu göçmenlerin ekonomik durumlarını iyileştirmek amacıyla, her sene zorunlu göçmenlere devlet bütçesinden vahit aylık ödenek ödenmektedir. Geçmiş yıllarda bu ödeneğin tutarı her bir zorunlu göçmen için 40 manat (25 dolar) değerinde hesaplanmaktaydı. Fakat 26 Şubat 2019 tarihinde yönetim tarafından zorunlu göçmenler için ayrılan aylık ödeneklerin tutarının %50 artırılması hakkında karar kabul edilerek-her kişi için vahit aylık ödeneklerin toplam tutarı her ay 60 manat (40 dolar) değerinde teşkil edildi. 2019 yılında orta hesapla 495.306 zorunlu göçmen kişisine devlet bütçesinden ayrılmış vahit aylık ödeneğin toplam tutarı 304.908.244 manat (tahmini 180 milyon dolar) olarak kaydedilmiştir. Ülke içerisinde 2019 yılı için devletin sadece bir zorunlu göçmen için harcadığı para orta hesapla 956 manat (600 dolar) teşkil etmektedir (www.idp.gov.az). Devlet tarafından zorunlu göçmenlerin sosyal refahının iyileştirilmesi yönünde yapılmış çalışmalar sonucunda onlar arasındaki yoksulluk oranında %75’den %12’e doğru hızlı bir düşüş seyredilmiştir. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise Azerbaycan hükümetinin zorunlu göçmenler için devlet bütçesinden ayırdığı maddi yardımların, dünya ülkeleri arasında yüksek göstericiler sırasında yer almasıdır (Hacalıyev, 2017).

27 Eylül 2020 tarihinde başlayıp 44 gün süren savaş 10 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ateşkes antlaşmasıyla sona ermiştir. Yapılan

anlaşmaya göre Dağlık Karabağ'ın büyük bir kısmı yeniden Azerbaycan devletinin kontrolü altına alındı. Savaş sonrası devlet tarafından uygulanan politikaların başında zorunlu göçmenlerin, kendi bölgelerine tersine göçü planlanmaktadır. Bu bağlamda Dağlık Karabağ'da savaş sonrası bölge ile ilgili kalkındırma politikaları uygulanmaktadır.

Ermenistan işgalinden kurtulan Dağlık Karabağ bölgesini yeniden kalkındırmak ve ekonomiyi canlandırmak amacıyla yeni yerleşim alanları ve ekonomik faaliyetler sağlanacaktır. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi amacıyla, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından 04 Ocak 2021 tarihinde “Karabağ Kalkındırma Fonu” oluşturulması hakkında kararname imzalanmıştır. Kararnameye göre; “Karabağ Kalkındırma Fonu”, işgalden kurtarılan yerlerin kalkındırılması, yeni yerleşim yerleri oluşturulması, istihdam sağlanması gibi Dağlık Karabağ'ın gelişimi açısından planlanan faaliyetlerin maddi kaynağını oluşturması hedeflenen kuruluştur (www.azerbaijan-news.az, 2021).

Yapılan politikalar kapsamında başta Azerbaycan'ın Fuzuli şehrinden işgalden kurtulan Şuşa şehrine uzanacağı planlanan yeni yol inşası çalışmaları gelmektedir. Fuzuli şehrinden başlayan ve Şuşa'ya kadar uzanacağı planlanan yeni yolun uzunluğu 101 kilometre, eni ise 37.7 metre olacağı beklenmektedir. Şuşa şehrine yol inşası planının başlıca sebebi mevcut kara yollarının Azerbaycan'ın kontrolü altında olmayan Hankenti şehrinden geçmesidir. Bu nedenle devlet tarafından yeni yol inşasına karar verilmiştir (www.aa.com.tr).

3.7. Zorunlu Göçmenlerin Sosyo Ekonomik Sorunları Üzerine Literatür Taraması

Literatür taraması sonucu göçmenlerin zorunlu iç göçe maruz kalarak göç ettikleri bölgelerde yaşadıkları sosyo ekonomik sorunları doğrudan konu alan çalışmaların olmadığı gözlenmiştir. Genellikle, elde edilen çalışmalarda zorunlu dış göç yaşayan göçmenlerin, göç ettikleri yeni yerleşim yerlerinde karşılaştıkları sosyo ekonomik sorunlara ve bu toplum içerisinde uyum sürecindeki karşılaşılan zorluklara değinilmiştir. Var olan birçok araştırmada zorunlu göçe maruz kalan göçmenlerin karşılaştıkları sosyo ekonomik sorunların başında barınma, beslenme, ekonomik, eğitim, sağlık, sosyal, toplumsal, göç ettikleri toplumda uyum sürecindeki aksaklıklar gibi sorunlar yer almaktadır.

Özkul ve Vermez (2009, s. 155) tarafından Dağlık Karabağ Göçmenleri ile ilgili yapılmış çalışmada zorunlu göçmenler arasında çalışabilir işgücüne sahip nüfus, göçmenlerin %49.7'sini oluşturduğunu ortaya çıkarmıştır. Bahsi geçen kesim arasında

çalışabilir nüfusun sadece %33.9'unun iş bulabildiği anlaşılmıştır. Çalışmada göçmenler arasındaki çalışabilir nüfusun 1/3'ünün vasıfsız işgücü statüsünde olduğu görülmüştür. Sigma Araştırma Merkezi tarafından zorunlu göçmenler arasında yapılmış kamuoyu yoklamasında zorunlu göçmenlerin %92.5'inin en az bir yıldır iş aradıkları gerçeği ortaya çıkmıştır.

Yeşilot (2006: 89-90) Karabağ göçmenlerine yönelik yaptığı çalışmada zorunlu göçmenlerin, göç sonrası ciddi ekonomik sıkıntılar yaşadığı gerçeğini ortaya koymuştur. Araştırma çerçevesinde zorunlu göçmenlerle yapılmış görüşmeler sonucu geçinme konusunda ciddi sorun yaşayan göçmen ailelerinde çocukların okula gönderilemedikleri gerçeği ortaya çıkmıştır. Birçok aile, okul masraflarını ödeme konusunda zorlandıklarını dile getirmiştir. Ayrıca eğitim hayatına devam etmesi gereken çocukların, buldukları ilk işlerde çalışarak ailelerinin geçimlerine yardımcı olmaya çalıştıkları gerçeği de görülmüştür. Bir başka ifade ile zorunlu göçmen ailelerinde okuma yaşındaki çocukların erken yaşta çalışma hayatına katıldığı gerçeği belirtilmiştir.

Aydın (2017: 307-310) tarafından göçmenlerin karşılaştığı sorunlarla ilgili yapılmış çalışmada göçmenlerin, göç ettikleri yeni yerleşim yerlerinde psikolojik sorunlarla karşılaştıkları ortaya çıkmıştır. Göç sonrası karşılaşılan psikolojik sorunların, özellikle zorunlu göçe maruz kalan bireyler üzerinde daha travmatik etkisi olduğu belirtilmiştir. Yapılmış çalışmada göçmenlerin karşılaştıkları psikolojik sorunların içerisinde göç ettikleri yeni yerleşim yerlerinde uyum sorunu, suçluluk duygusu, yabancılık duygusu ve ötekileşme sorunu gibi psikolojik travmaların olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışma sürecinde Bulgar göçmenleri üzerinde yapılmış araştırmalar sonucu elde edilen bulgulara göre göçmenlerin, göç ettikleri yerlerde toplum tarafından dışlanmaları ve bazı ötekileştirici tavırlardan dolayı yakındıkları sonucuna varılmış ve aynı zamanda bu durumun onlarda ruhsal bozukluklar yaratacağı belirtilmiştir.

Ogan'ın (2010) yılında yaptığı “Yüzyılın Dramı Azerbaycan'da Göçmen (Kaçkın) Sorunu” adlı çalışmasında Dağlık Karabağ bölgesinden savaş nedeniyle zorunlu göçe maruz kalan bireylerin sosyo ekonomik sorunlar kapsamı altında birçok zorlukla karşılaştıkları görülmüştür. Bahsi geçen bu çalışmada zorunlu göçmenlerin karşılaştığı sorunların başında barınma, geçim, beslenme, eğitim, sağlık ve derin ekonomik sorunların olduğu belirtilmiştir. Çalışma sonucu elde edilen verilere göre zorunlu göçmenlerin sadece %7'sinin yaşadıkları yerleşim yerlerinin asgari yaşam standardına uygun olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan

araştırmada zorunlu göçmen ailelerin 2/3'ünün gıda yardımı almasına rağmen temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı görülmüştür. Bunun yanı sıra zorunlu göçmen ailelerin sadece %25'lik bir kısmının kendi ihtiyaçlarını karşılayabildikleri ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen araştırmaya göre Dağlık Karabağ zorunlu göçmenlerinin sadece barınma, geçinme ve ekonomik sorunlarla karşılaşmadığı aynı zamanda eğitim ve sağlık alanında da birtakım zorluklarla karşı karşıya kaldıkları belirtilmiştir. Savaş sonrası zorunlu göçe maruz kalan göçmenler, barınma ihtiyaçlarını gidermek amacıyla devlet tarafından okul binalarına yerleştirilmiştir. Hem okul binalarının yetersizliği hem de gerekli eğitim araç gereçlerinin karşılanamaması göçmen çocukların eğitim alanında büyük sorunlarının olduğunu ortaya çıkarmıştır. Araştırma sonucu zorunlu göçmenlerin, yaşam standartlarına uygun olmayan yerlerde ve kötü şartlarda yaşamlarını sürdürmelerinden dolayı sıkça hastalıklara yakalandıkları ve ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaştıkları ortaya çıkmıştır. Elde edilen bulgulara göre zorunlu göçmen çocukların %35'i yeterli beslenemedikleri için başta anemi olmak üzere bir çok hastalığa yakalandıkları sonucuna varılmıştır.

Aliyeva ve Hüseyinov'un (2011: 15-25) 2011 yılında Dağlık Karabağ zorunlu göçmenleri ile ilgili yaptığı çalışmada göçmenlerin barınma, sağlık, eğitim, sosyal ve ekonomik sorunlarla karşılaştıkları belirtilmiştir. Zorunlu göçmenlerin %42.5'inin tek odalı evlerde yaşadığı görülmüştür. Fakat yerli insanlar arasındaki bu oran %9.1 olarak görülmektedir. Azerbaycan yerli halkının yaşadıkları evler ortalama 74 metrekare'lik alandan oluşurken zorunlu göçmenlerin yaşamak zorunda olduğu evler ortalama 36 metrekare'den ibarettir. Çalışmada zorunlu göçmenlerin karşılaştığı diğer bir sorun ise göçmen kişilerin geçim sıkıntısı yaşamalarıdır. Bahsi geçen bu çalışmada zorunlu göçmenlerin genellikle devletten aldığı yardımlar ve yurt dışında yaşayan akrabalarından aldıkları maddi yardımla geçimlerini sağladıkları ortaya çıkmıştır. Elde edilen verilere göre zorunlu göçmen ailelerin %73'ü devletten aldığı maddi yardımlarla, %15'i ise devlet ve ya özel sektörde çalışarak elde ettiği maaşla geçimini sağlamaktadır. Çalışmada belirtilen sorunlardan bir diğeri ise zorunlu göçmenlerin sağlık alanında karşılaştığı zorluklardır. Zorunlu göçmenlerin büyük bir kısmının kötü yaşam koşullarında yaşamına devam etmeleri onları sağlık açısından olumsuz etkilemektedir. Çalışmada belirtilen bir diğer husus ise zorunlu göçmenlerin yaşadığı evlerin rutubetli, harabe oluşu ve betonarme evlerde yaşamaya devam etmeleri sonucunda göçmen bireyler arasında romatizma gibi birçok hastalıkların yaygınlaşmasıdır.

Aslan ve Güngör (2019: 1611-1616) tarafından Suriyeli sığınmacıların göç sonrası yaşıadığı sorunları ile ilgili gerçekleştirdiğı çalışmada göçmenlerin sosyal ve ekonomik bakımdan çok fazla sorun yaşıadıkları belirtilmiştir. Suriyeli göçmenlerin %68'i ciddi maddi zorluklar yaşıadığını dile getirmiştir. Suriyeli sığınmacıların yarısının devlet tarafından onlara ayrılan maddi yardıma ulaşamadığı belirtilmiştir. Bahsi geçen bireylerin, iş piyasasında daha çok vasıfsız işlerde yer aldıkları ortaya çıkmıştır. Sığınmacıların toplum içerisinde yerli halk tarafından sosyal yaşamdan dışlanmaları da önemli sorunlar içerisinde yer almaktadır. Çalışma sonucu Suriyeli sığınmacıların %30'u toplum içerisinde insanlar tarafından dışlanmalarını belirtmiştir.  nemli sorunlardan biri de sığınmacıların barınma ihtiyaçları ile ilgili olduğı g r lm ştir. Bahsi geçen çalışmada elde edilen verilere göre katılımcıların %33'  barınma sorunu yaşıadığını dile getirmiş ve onların aylık kazançlarının büyük bir kısmının barınma masraflarına ayrıldığı belirtilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Araştırma Yöntemi

Göç kavramı, çalışmanın kuramsal bağlamı ve Birinci Dağlık Karabağ Savaşı ile ilgili kısımlar önceki bölümlerde açıklanmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde araştırmanın yöntemi ele alınacaktır. Bu kapsamda araştırmanın problemi ve soruları, amacı ve önemi, evreni ve örnekleme, kapsam ve sınırlılıkları ve veri toplama yöntemi ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Veriler Bakü'nün Binegedi İlçesi'ne bağlı Ağasadık Geraybeyli mahallesinde yaşayan zorunlu göçmenlerle yapılan görüşmelerle elde edilmiş ve sosyo ekonomik sorunların belirlenmesine yönelik nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

4.1. Problem ve Sorular

1992 yılında Ermenistan'ın Azerbaycan devletine karşı uygulamış olduğu işgal politikası Birinci Dağlık Karabağ savaşına neden olmuştur. Yaklaşık 1 milyon Azerbaycan Türk'ü savaş sonrası topraklarını terk etmek zorunda bırakılmış ve zorunlu göçmen olarak yaşam sürmüşlerdir. İşgal sebebi ile yerinden edilen Azeriler tüm mal varlıklarını bırakarak Azerbaycan 'ın farklı yerlerine göç etmiş ve hayata sıfırdan başlamışlardır. Zorunlu göç süreci göçmenleri sosyal, psikolojik ve ekonomik yönden olumsuz etkilemiştir. Yeni hayatlarında barınma, beslenme, eğitim, sağlık ve bunun gibi birçok sorunla karşılaşmışlardır. Yaşadıkları bu zorlu süreç, zorunlu göçmenler üzerinde sosyal, psikolojik, ekonomik yönden ağır travmalar oluşturmaktadır. Devletin, savaş mağdurlarına yönelik uyguladığı iyileştirme politikaları göçmenlerin savaş yükünü hafifletmiştir. Fakat zorunlu göçmenlerin, göç ettikleri yeni yerleşim yerlerinde barınma, beslenme, eğitim, sağlık, sosyal ve ekonomik sorunları devam etmektedir. Birinci Dağlık Karabağ savaşı nedeniyle göç eden Azerbaycan Türk'lerinin göç sonrası karşılaştığı soyo-ekonomik sorunlar çalışma problemini oluşturmaktadır. Çalışmanın problemine yönelik olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Zorunlu göçe maruz kalan bireyler göç sonrası ekonomik alanda ne tür sorunlarla karşılaşmışlardır?
- Zorunlu göçe maruz kalan bireyler göç sonrası ne tür sosyal sorunlarla karşılaşmışlardır?
- Zorunlu göçe maruz kalan bireyler devletin onlar için sunduğu imkanları yeterli buluyorlar mı?

4.2. Amaç ve Önem

1988 yılında Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan siyasi çatışmalar nedeniyle başlayan zorunlu göçmenlik 10 Kasım 2020 tarihinde Ermenistan, Azerbaycan ve Rusya arasında imzalanan ortak mutabak ile zorunlu göçmenlik sorununun sona erdirilmesi planlanmıştır. Bu çalışma 1992-2020 dönemi arasında zorunlu göçmen statüsünü almış Dağlık Karabağ göçmenlerinin sosyo-ekonomik sorunlarına odaklanmaktadır. Yapılan çalışmanın amacı; zorunlu göçe maruz kalan Azerbaycan Türklerinin göç ettikleri yeni bölgelerde yaşadıkları sosyo-ekonomik sorunları ve bu sorunlara yönelik devletin sunduğu imkanları değerlendirmektir.

Literatür taraması sonucunda, son 10 yılda Karabağ savaşı göçmenlerinin sosyo-ekonomik sorunlarıyla ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılmış çalışmaların, genellikle Karabağ zorunlu göçmenlerinin hayat kalitelerinin yükseltilmesine yönelik olduğu görülmektedir. Bu nedenle sosyo ekonomik sorunların yaşanması düzeyi ile ilgili yeni bir bilimsel çalışmanın gerçekleştirilmesinde yarar vardır. Ayrıca, literatürdeki yapılmış çalışmalar sadece nicel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Bu noktada nitel araştırma yöntemleriyle yeni bir çalışmanın ortaya konulması çalışmaya özgünlük kazandırmakta ve ileriki çalışmalara zemin oluşturmaktadır.

4.3. Evren ve Örneklem

1991-1993 yılları arasında Birinci Dağlık karabağ savaşı nedeniyle göç etmiş zorunlu göçmenler çalışmanın evrenini teşkil etmektedir. Genel evren ya da kuramsal evren olarak bilinen araştırma evreni, problemin cevaplanmasıyla ilgili olan bütün insanların oluşturduğu gruba denmektedir. (Baştürk ve Taştepe, 2013: 132-133). Çalışma ile ilgili 1991-93 yıllarında Birinci Dağlık Karabağ savaşı sonucu göç etmek zorunda kalan bireylere ulaşmak zaman ve maliyet açısından zor olduğu için araştırma ile ilgili uygun bir örneklem seçilmektedir. Bu nedenle araştırma örnekleme olarak evrenden daha küçük bir grup olacak şekilde Bakü'nün Binegedi ilçesinde bulunan zorunlu göçmenlerin yoğun olarak bir arada yaşadığı Ağasadık Geraybeyli mahallesi seçilmiştir. Çalışmaya 15 zorunlu göçmen katılım sağlamıştır.

Araştırmada örneklem seçimi olarak amaçlı örneklem yöntemlerinden “Kartopu veya Zincir Örnekleme” yaklaşımı seçilmiştir. Zincir Örnekleme yaklaşımı, çalışmanın problemi ile ilgili daha çok bilgiye sahip birey veya durumların ortaya çıkmasında etkilidir. Bu süreç basit bir “Bu konuda en çok bilgi sahibi kimler olabilir?” sorusuyla başlamaktadır. Çalışma ile ilgili süreç ilerlediği zaman veriler birer kartopu şeklinde büyümeye devam edecek, belli

bir süre geçtikten sonra belirli bulgular öne çıkmaya başlayacak ve en son olarak araştırmacının görüşme yapmak istediği kişi sayısı veya ilgilenmesi gereken durumların sayısı azalacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 122)

4.4. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırma kapsamına, 1991-93 yılları aralığında Birinci Dağlık Karabağ savaşı sonrası Bakü ‘nün Binegedi ilçesine bağlı Ağasadık Geraybeyli mahallesine yerleşmiş zorunlu göçmenler dahil olmaktadır. Araştırmayı sınırlandıran etkenlerden bazıları zaman ve maliyet olarak bilinmektedir. Diğer önemli etken ise dünya genelinde hızla yayılan COVID-19 salgını ve bu nedenle dünya ülkelerinde olduğu gibi Azerbaycan’da da uygulanan bazı kısıtlamalardır. Görüşme, COVID-19 salgını nedeniyle zorunlu göçmenlerin sık yaşadığı Binegedi ilçesine bağlı bir mahallede küçük bir örneklem seçilerek gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yapılmış görüşmeler daha dolgun verilere ulaşılan kadar gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırma ile net zorunlu göçmen sayısı belirlendikten sonra 15 kişilik katılımcıyla görüşülmüştür.

Görüşmeye katılanlar Dağlık Karabağ Bölgesi ve çevresinden olan zorunlu olarak göç eden göçmenlerdir. Katılımcılar arasında bölgesel çeşitlilik söz konusudur. Görüşmeye katılan zorunlu göçmenlerin her biri 1991-1993 yılları arasında savaşı yaşamış ve savaş sonucu zorunlu göçe maruz kalmış bireylerden oluşmaktadır.

4.5. Veri Toplama Yöntemi ve Analiz Tekniği

Çalışmada Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrası göç etmiş zorunlu göçmenlerin sosyo ekonomik sorunlarını ortaya koymak amacıyla nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama aracı, araştırma deseni ve veri analizi bu başlıkta incelenmektedir.

4.5.1. Veri Toplama Aracı

Araştırma, nitel Araştırma Yöntemlerinden “Görüşme tekniği” yöntemi ile yapılmıştır. Bir araştırma tekniği olan görüşme, araştırmacı ve katılımcı arasında kontrollü ve amaçlı bir şekilde ilerleyen sözel iletişim biçimidir. Araştırmacı, yaptığı çalışma ile ilgili önceden oluşturduğu soruları karşısındaki görüşmeciye yönelterek, onun konu ile ilgili düşüncelerini öğrenmeyi amaçlar. Bir araştırma tekniği olarak görüşmenin temel amacı, katılımcının zihnindeki kültürel farklılıklara ve kategorilere ulaşmaktır (Türnüklü, 2000: 544-545).

Görüşme yöntemiyle ilgili üç esas yaklaşımdan söz edilmektedir. Bunlar; sohbet tarzı görüşme, görüşme formu yaklaşımı ve standartlaştırılmış açık uçlu görüşme şeklinde sınıflandırılmaktadır. Sohbet tarzı görüşme yaklaşımında, araştırmacı tarafından sorular, katılımcıya sürecin doğal akışı içerisinde sorulur ve hatta birey görüşmenin yapıldığını farketmeyebilir. Bahsi geçen görüşme türünde, araştırmacı tarafından önceden oluşturulmuş sorular yoktur ve yapılan görüşmenin hangi yönde ilerleyeceği konusunda hiçbir iz belirlenmemektedir. Görüşmecilerle konuşma sırasında anlık akış içerisinde sorular kendiliğinden gelişmektedir. Görüşme formu yaklaşımının temelinde ise görüşme sırasında katılımcılardan, benzer konulara yönelmek yolu ile ortak bilgilerin alınması amacı yer almaktadır. Görüşmeci önceden belirlediği sorulara sadık kalarak konu ile ilgili daha detaylı cevap almak amacıyla katılımcılara yeni sorular da sorabilmektedir. Görüşmeci, görüşme sırasında soruların cümle yapısını ve sırasını istediği şekilde değiştirebilir ve görüşme süresi boyunca bazı konuların ayrıntısına girmeyebilir. Standartlaştırılmış açık uçlu görüşme yaklaşımında ise görüşmeci tarafından daha önceden belirlenmiş ve dikkatlice yazılmış sorular mevcuttur. Daha önceden belirlenmiş bu sorular her bireye aynı tarz ve aynı sıra içerisinde sorulmaktadır. Bu görüşme yaklaşımının daha önceki iki yaklaşımdan farkı görüşmecinin, görüşme sırasındaki esnekliğinin oldukça sınırlandırılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 131-132). Bu tez çalışmasında uygulanan görüşme tekniği yaklaşımı, Görüşme Formu Yaklaşımı'dır. Bahsi geçen görüşme tekniğinin temel özelliklerine uygun olacak şekilde daha önceden 13 sorudan ibaret soru formu oluşturulmuştur. Esas sorulara sadık kalınarak görüşme esnasında daha açıklayıcı cevaplar almak amacıyla ek sorular da sorulmuştur. Çalışma soruları genel olarak iki bölümden ibarettir. İlk bölümde zorunlu göçmenlerin demografik bilgileri, ikinci bölümde Birinci Dağlık Karabağ savaşı sonrası zorunlu göçe maruz kalan bireylerin karşılaştıkları sosyo ekonomik sorunların ortaya çıkması ile ilgili sorular yer almaktadır. Bu başlıklar altında barınma, beslenme, sağlık, eğitim, ekonomik yetersizlikler, eğitim gibi alanlar incelemeye alınan alt başlıklardır.

Görüşme süresi boyunca zorunlu göçmenlerin bazılarına soru sorulurken, esas soruların yanı sıra ek sorular da sorulmuştur. Bunun yanı sıra, bazı katılımcılara ise uygun görülmeyen sorular yönlendirilmemiştir. Örneğin, bazı zorunlu göçmenlerin çocuğu yoksa, onlara eğitim alanında karşılaştıkları sorunların ortaya çıkması amacıyla gerekli sorular yönlendirilmemiştir.

Birinci Dağlık Karabağ savaşı sonrası zorunlu göçe maruz kalan kişilerin sosyo ekonomik sorunlarının belirlenmesi ile ilgili katılımcıların sayısı, isimleri ve iletişim adresleri önceden belirlenmiş ve görüşmeyi kabul eden kişilerle randevu alınarak görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışma gerçekleştirilirken, katılımcıların hem kendilerini daha rahat hissedebilmeleri için hem de COVID-19 salgını nedeniyle uygulanan kısıtlamalardan dolayı açık alanlarda ve sosyal mesafe kurallarına uyularak kendi evleri tercih edilmiştir. COVID-19 pandemi nedeniyle 15 katılımcı ile 15 Şubat- 25 Şubat 2021 tarihleri arasında görüşme sağlanmıştır. Tüm görüşmeler katılımcılara bilgi verilerek ve onların izin verdikleri çerçevede ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler yaklaşık 20-30 dakika sürmüştür. Görüşme gerçekleştirildikten sonra katılımcıların ses kayıtları Microsoft Office Word 2013 programı aracılığıyla yazılı hale dönüştürülmüştür.

4.5.2. Model ve Desen

Araştırma nitel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, olayların doğal ortamda gerçekçi bir şekilde yansımaya yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır. Nitel araştırma, ortaya konan araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeye çalışan yöntemlerden birisidir. Nitel araştırma yöntemiyle tasarlanmış çalışmalarda temel amaç, araştırılan konu hakkında daha derin bir kavrayışa ulaşma çabası olarak belirtilmektedir. Bu bağlamda araştırmacı bir kaşif gibi hareket ederek ilave sorularla hedef kitlenin konu hakkında kişisel düşüncelerine ulaşmaya çalışır (Karataş, 2015, s. 63).

Araştırma deseni olarak nitel araştırma çalışmalarında sık kullanılan “durum çalışması” deseni kullanılmıştır. Durum çalışması, sınırlı bir sistemin nasıl ilerlediği hakkında daha detaylı ve sistematik bilgi toplamak amacıyla daha çok veri toplanarak o sistemin derinlemesine incelenmesini içeren bir yaklaşım olarak nitelendirilmektedir. Bu yöntem kesin niteliği olmayan olaylarda, birden fazla veri setinin bulunduğu durumlarda kullanılmaktadır (Subaşı ve Okumuş, 2017: 420). Tez çalışması kapsamında, Bakü’nün Binegedi ilçesine bağlı zorunlu göçmenlerin sık yaşadığı Ağasadık Geraybeyli mahallesinde onların sosyo ekonomik sorunları düzeyleri durum çalışması ile gerçekleştirilmiştir. Buna bağlı olarak, katılımcılarla görüşmeler yapılmış, gerekli veriler toplanmış ve analiz edilerek yorumlanmıştır.

4.5.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Elde edilen verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşmak içerik analizinin temel amacıdır. İçerik analizinde, toplanan veriler daha derin bir işlem içerisine alınır ve betimsel yaklaşımla farkedilmeyen kavram ve temalar bu analiz tekniği sonucunda ortaya çıkarılabilir. İçerik analizinde yapılan temel işlem, ortak benzerliklere sahip verileri belirli kavram ve temalara uygun bir şekilde bir araya getirmek ve daha sonrasında bunları okuyucunun anlayabileceği bir şekilde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242). Çalışma için gerekli 15 katılımcı ile görüşme yapılmış ve daha sonra yukarıda belirtildiği gibi gerekli kavramsallaştırma, kodlama ve temalaştırma işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bütün bu işlemlerden sonra MAXQDA 20 analiz programı ile analiz gerçekleştirilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde zorunlu göçmenlerin karşılaştıkları sosyo ekonomik sorunları belirlemeye yönelik nitel araştırma analiz sonuçlarına ve onların yorumlarına yer verilecektir. Bahsi geçen zorunlu göçmenlerin karşılaştıkları sosyo ekonomik sorunlarla ilgili elde edilen bulgulardan önce ise araştırmaya katılım sağlayan kişilerin demografik bilgilerinden bahsedilecektir.

5.1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler ve Kod Matrisi

Çalışma gerçekleştirilirken soru formunda katılımcıların demografik bilgilerine ulaşmak amacıyla sorular yöneltilmiştir. Zorunlu göçmenlerin yaşı, cinsiyeti, göç ettiği bölge, eğitim seviyesi, gelir durumu, gelir kaynağı, barınma şekli ve yaşadığı evin nüfusu ile ilgili sorular katılımcılara yöneltilmiş ve elde edilen bilgiler görüşme formuna ilave edilmiştir. Araştırmanın gizliliği açısından katılımcıların ismi gizli tutulmuş ve bunların yerine K1, K2... K15 şeklinde kodlamalara yer verilmiştir. Elde edilen bilgiler aşağıda yer alan Tablo 5.1 ve Tablo 5.2’de daha detaylı bir şekilde sıralanmıştır.

Tablo 5.1:

Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyeti	Göç Bölge	Ettiği Eğitim Seviyesi	Gelir Durumu
K1	64	Kadın	Ağdam	Lisans	300 manat (1200 TL)
K2	66	Kadın	Ağdam	Lise	600 manat (2400 TL)
K3	59	Kadın	Cebrayıl	Lise	300 manat (1200 TL)
K4	65	Erkek	Fuzuli	Lisans	350 manat (1400 TL)
K5	72	Kadın	Laçın	Lise	290 manat (1160 TL)
K6	60	Erkek	Fuzuli	Lise	450 manat (1800 TL)

K7	66	Kadın	Ağdam	Lisans	290 manat (1160 TL)
K8	56	Kadın	Kelbecer	Lise	290 manat (1160 TL)
K9	64	Erkek	Ağdam	Lise	350 manat (1400 TL)
K10	48	Erkek	Fuzuli	Lise	290 manat (1160 TL)
K11	55	Kadın	Ağdam	Lise	350 manat (1400 TL)
K12	55	Erkek	Ağdam	Lise	240 manat (1000 TL)
K13	66	Erkek	Ağdam	Lisans	300 manat (1200 TL)
K14	61	Kadın	Ağdam	Lise	300 manat (1200 TL)
K15	67	Erkek	Ağdam	Lise	350 manat (1400 TL)

15 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tablo 5.1’de katılımcıların büyük çoğunluğu içerisinde 50 yaş ve üzerinin olduğu görülmektedir. Bu kişilerin, 50 yaş ve üzeri olmalarındaki sebep ise 28 sene öncesindeki 1991-1993 yılı Birinci Dağlık Karabağ savaşına tanıklık etmeleridir. Katılımcıların ortalama gelir düzeyleri 336 manat olarak görülmektedir. Katılımcıların %53’ü kadın, %47’sini ise erkekler oluşturmaktadır. Katılımcılar seçilirken herhangi bir bölge kriteri aranmamış ve karma bir şekilde seçilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun lise mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 5.2:

Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Gelir Kaynağı	Barınma Şekli	Hanehalkı
K1	Emekli maaşı ve devlet desteği	Geçici sığınma evleri	6 Kişi
K2	Aylık maaş ve devlet desteği	Kendi evi	4 Kişi
K3	Aylık maaş ve devlet desteği	Geçici sığınma evleri	Tek kişi
K4	Emekli maaşı ve devlet desteği	Geçici sığınma evleri	2 Kişi
K5	Emekli maaşı ve devlet desteği	Geçici sığınma evleri	Tek kişi
K6	Aylık maaş ve devlet desteği	Geçici sığınma evleri	4 Kişi
K7	Emekli maaşı ve devlet desteği	Kendi evi	7 Kişi
K8	Emekli maaşı ve devlet desteği	Geçici sığınma evleri	Tek kişi
K9	Yakınların ve devletin desteği	Geçici sığınma evleri	10 Kişi
K10	Aylık maaş ve devlet desteği	Geçici sığınma evleri	3 Kişi
K11	Aylık maaş ve devlet desteği	Kendi evi	2 Kişi
K12	Devlet desteği	Geçici sığınma evleri	4 Kişi
K13	Emekli maaşı ve devlet desteği	Geçici sığınma evleri	3 Kişi
K14	Emekli maaşı ve devlet desteği	Geçici sığınma evleri	7 Kişi
K15	Emekli maaşı ve devlet desteği	Geçici sığınma evleri	3 Kişi

Tablo 5.2.'de her bir katılımcının devlet desteği aldığı görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu geçici sığınma evlerinde barınırken, sadece üç katılımcı kendi evinde yaşamaktadır. Tabloya göre katılımcılar yaşadıkları yerlerde kalabalık hanehalkına sahip olmaktadır.

5.2. Zorunlu Karabağ Göçmenlerinin Sosyo Ekonomik Sorunları ile İlgili Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde MAXQDA 2020 Analytics programı aracılığıyla “Kod Matrisi Tarayıcı” sekmesi kullanılarak oluşturulan tema ve alt kodlar yer almaktadır. Belirlenen temalar, kodlar ve bu kodların frekans aralıkları Şekil 5.1.’de sıralanmıştır. Şekil 5.1.’de “Devletin Sunduğu Hizmetlerin Yeterliliği”, “Zorunlu Göçün Sosyal Etkileri”, “Zorunlu göçün Ekonomik Etkileri” gibi temalar yer almıştır. Temalar ve kodlamalar şeklin sol tarafında, frekans sıklıkları ise sağ tarafta yer almaktadır. Toplamda kod frekans sayısı ise 459 olarak belirtilmektedir.

Şekil 5.1.

Belirlenen Temalar ve Kodlar

Kod Sistemi	Mülakatlar-Tek Dosya	TOPLAM
Devletin Sunduğu Hizmetlerin Yeterliliği		0
İhtiyacı Karşılatabilecek Düzeyde Değil		75
İhtiyacı Karşılatabilecek Düzeyde		16
Zorunlu Göçün Sosyal Etkileri		0
Eğitim Alanındaki Etkiler		27
Sağlık Alanındaki Etkiler		0
Yaşam Kalitesi Sonucu Sağlık Sorunları		33
Sağlık Hizmetleri Sonucu Sağlık Sorunları		16
Barınma Alanındaki Etkiler		0
Kalabalık Ev Yaşamı		28
Kalınan Evin Fiziki Şartları		45
Psikolojik Etkiler		0
Gelecek Kaygısı		10
Savaşın Yarattığı Travma		38
Sosyal Etkiler ve Dışlanma		51
Zorunlu Göçün Ekonomik Etkileri		0
Maddi Yetersizlik		48
Mal Varlığını Kaybetme		35
Çalışma Koşullarındaki Olumsuzluklar		8
Sosyal Yardımlar		14
İş İmkanlarına Erişim		15
TOPLAM	459	459

Şekil 5.1’de en fazla kodlamanın olduğu kesim “Devletin Sunduğu Hizmetlerin Yeterliliği” teması altında gerçekleşmiştir. Burada katılımcıların büyük çoğunluğu 75 kere “İhtiyacı Karşılatabilecek Düzeyde Değil” gibi frekanslara vurgu yapmıştır. Katılımcıların az bir kesimi ise “İhtiyacı Karşılatabilecek Düzeyde” şeklinde frekanslara değinmiştir. Kodlamaların çok olduğu diğer bir kısım ise “Zorunlu Göçün Ekonomik Etkileri” teması atında yer almaktadır. Katılımcıların çoğu 48 defa “Maddi Yetersizlik”, 35 defa “Mal Varlığını Kaybetme”, 15 defa “İş İmkanlarına Erişim”, 14 defa “Sosyal Yardımlar”, 8 defa ise “Çalışma Koşullarındaki Olumsuzluklar” gibi frekanslara vurgu yapmıştır. Katılımcıların bu frekanslara değinmeleri, onların zorunlu göçün ekonomik etkileri konusunda en fazla sorun yaşadıklarını göstermektedir. Son olarak “Zorunlu Göçün Sosyal

Etkileri” teması altında katılımcıların çoğu 51 kere “Sosyal Etkiler ve Dışlanma”, 45 kere “Kalınan Evin Fiziki Şartları”, 38 kere “Savaşın Yarattığı Travma”, 33 kere “Yaşam Kalitesi Sonucu Sağlık Sorunları”, 28 defa “Kalabalık Ev Yaşamı”, 10 defa ise “Gelecek Kaygısı” gibi frekanslara da vurgu yapmıştır. Katılımcıların bu frekanslarda yoğunlaşmalarında tek neden, onların zorunlu göçün sosyal etkileri alanında yaşadıkları sorunlara işaret etmektedir.

Elde edilen veriler sonucu katılımcıların, devletin onlar için sunduğu hizmetleri yeterli bulmadığı görülmektedir. Katılımcıların, en çok değindiği noktalardan birisi de sosyal ortamlardan dışlanma durumları ve maddi yetersizlik ile ilgilidir. Katılımcıların değindiği sorunlar biri birleriyle sık bağlantılıdır. Örneğin katılımcıların en çok değindiği sorun olan “ihtiyaçlarını karşılayamama” durumu, diğer alanları; barınma, beslenme, sağlık, eğitim gibi birçok alanı da olumsuz etkilemektedir.

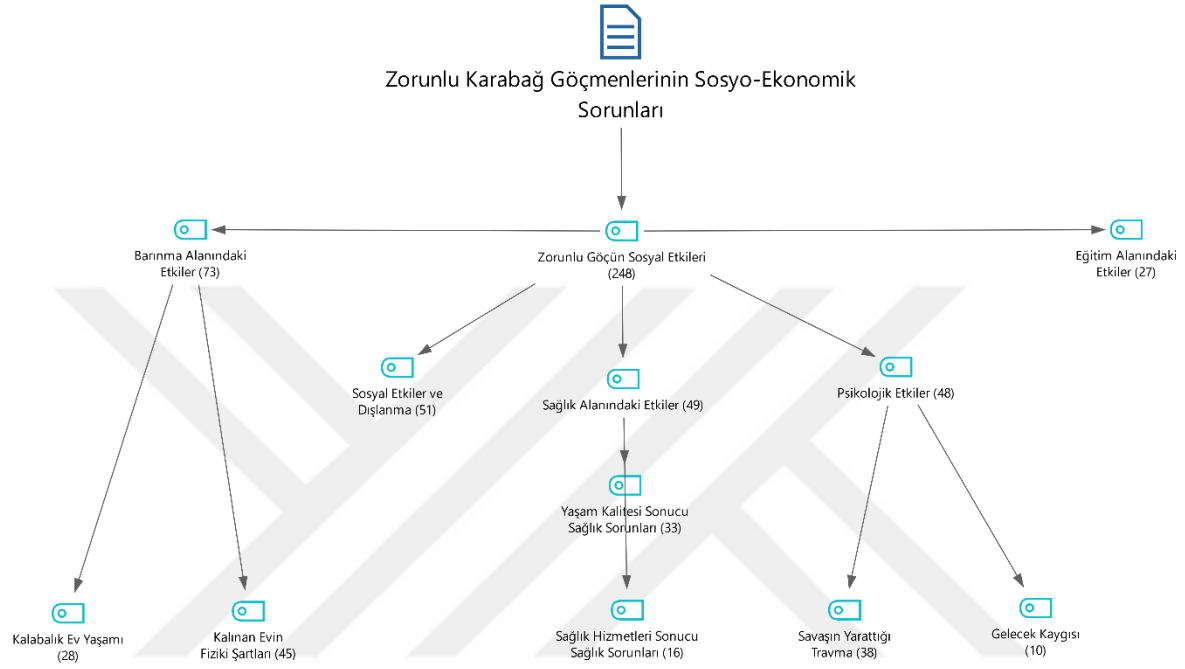
5.3. Zorunlu Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları ve Tek-Vaka Modeli

Analizin ikinci bölümünde, MAXQDA Programının MAXMAPS sekmesi içerisinde “Tek Vaka Modeli” kullanılarak katılımcıların sosyo ekonomik sorunlarına yönelik algıları modellendirilmiştir.

Şekil 5.2:

Zorunlu Karabağ Göçmenlerinin Barınma-Sosyal- Eğitim Sorunları Açısından Tek-Vaka Modeli

Tek-Vaka Modeli (Kod Hiyerarşisi)

Şekil 5.2’de analiz sonuçlarında katılımcıların en çok zorunlu göçün sosyal etkileri alanında sorunları olduğu belirtilmiştir. Zorunlu göçün sosyal etkileri başlığı altında katılımcılar en fazla eğitim, sağlık, barınma ve sosyal dışlanma alanlarında sorun yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Barınma alanında yaşadıkları en büyük sorun olarak ise kalabalık ev yaşamı ve kaldıkları evin fiziki şartlarının kötü olması şeklinde nitelendirilmektedir. Zorunlu göçün sosyal etkileri başlığı altında katılımcıların psikolojik açıdan da birçok sorun yaşadıkları belirtilmektedir. Psikolojik açıdan savaşın yarattığı travmaların da katılımcıları derinden etkilediği ortaya çıkmıştır. Katılımcıların bir başka sorun yaşadığı son başlık ise zorunlu göçün ekonomik etkileri teması altında belirtilmiştir. Bahsi geçen tema içerisinde katılımcıların özellikle üzerinde durduğu sorunlar; mal varlıklarını kaybetme, sosyal yardımlar, maddi yetersizlik ve iş imkanlarına erişim şeklinde sıralanmaktadır. Katılımcıların diğer bir sorun yaşadığı konu ise devletin sunduğu hizmetlerde ihtiyacı karşılayabilecek düzeyde olmamasıdır.

Zorunlu Göçün Sosyal Etkileri: Zorunlu göçün sosyal etkileri kapsamı altında katılımcılara yöneltilen “Zorunlu göçe maruz kalan bireyler göç sonrası ne tür sosyal sorunlarla karşılaşmışlardır?” sorusuna aşağıdaki cevaplarla karşılık verilmiştir.

Birinci Dağlık Karabağ savaşı sonrası zorunlu göçe maruz kalan göçmenler, hiç tanımadıkları toplumda ve yeni şehirlerde hayatlarına devam etmekte. Yaşadıkları yeni toplum, zorunlu göçmenler için birçok sosyal sorun yaratabilmektedir. Savaş sonrası herşeyini kaybeden zorunlu göçmenlerin sosyal alanda en sık karşılaştığı sorun, barınma sorunlarıdır. Barınma konusunda karşılaştıkları en temel sorun ise yaşadıkları evin fiziki şartlarının kötü olmasıdır. Barınma ile ilgili karşılaştıkları bir diğer sorun ise yaşadıkları evin kalabalık olmasıdır. Katılımcıların barınma sorunları ile ilgili düşüncelerini belirlemek için onlara gerekli sorular yöneltilmiştir. Katılımcılardan gelen yanıtların sonucu kalınan evin fiziki şartları ve kalabalık ev yaşamı başlıkları altında toplanmıştır. Savaş sonrası her şeyini kaybeden zorunlu göçmenler için barınma konusu çok büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda yöneltilen sorulara katılımcılar farklı şekillerde yanıtlamışlardır:

İlk dönemlerde çok kötü yaşam şartlarında yaşadık. Yaşadığımız bu ev harabeydi, ortak kullanım alanı olan mutfak ve banyo kötü durumda, ev için gerekli eşyalar yok, temiz su bulamama vb. gibi birçok sorunla karşılaştık. K4

Odanın dört bir yanı sırf beton. Orada insan 1-2 ay yaşarsa soğuktan ve nemden böbrekleri veya herhangi bir yerinde sorunlar olurdu. Ama biz yaşamaya devam ettik. K1

İlk geldiğimizde elektrik yoktu, temiz içme suyumuz yoktu. Mahallenin ortak çeşmesinden su dolduruyorduk. Doğalgaz da hiç yoktu ve hala da yok. K13

Yaşadığım daire giriş kat olduğu için aşırı rutubet var. Dolabın Kapısını açık bırakmazsam elbiselerim küfleniyor. Kış aylarında daha çok sıkıntı yaşıyorum. Ev soğuk olduğundan bazen evdeyken mont giyip oturduğum günler bile oluyor. K3

24 aile bir tek wc ve banyo kullanmaktadır. Düşünün akşam saatlerinde işten geliyorum ve banyo ihtiyacımı gidermek istiyorum. Fakat yapamam. Çünkü benden önce sırada 23 aile var. Bana sıra geliyor gece 3-4 saatlerinde. Akşam uyuyorum ve gece saat 3 için alarm kuruyorum. Çünkü banyo saatim saat 4’te. K6

Şimdi ama bu tek odada ben, 3 oğlum ve oğlumun ailesi 7 kişi birlikte yaşıyoruz. 15 metrekaare bir ev düşünün ve o tek oda tam ortadan perdeyle ikiye bölünüyor ve oğlumla eşi orada uyuyorlar. K14

Hala wc sırasında bekleyen insanlar var, bir odada 6-7 kişi yaşayan aileler var, tek odada yaşayan ailenin 17-18 yaşındaki kızı üzerini nasıl değiştireceğini bilemiyor bile. K11

Yukarıda katılımcılar tarafından belirtilen örnekler doğrultusunda, savaş sonrası zorunlu göçe maruz kalan kişilerin barınma konusunda bir hayli zorlandıkları ortaya çıkarmaktadır. Savaş sırasında kendilerini ve yakınlarını korumak için güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalan göçmenlerin tek istediği şey hayatlarına devam edebilmeleri için güvenli bölge ve barınmaları için sadece bir ev olmuştur. Onlar için evin iyi şartlarda veya iyi bir konumda olmasının bir önemi yoktu. Katılımcının da ifade ettiği gibi; yaşadıkları evin dört bir yanı sadece beton duvarlardan ibaretti ve orada yaşayan insan, yaşamaya devam ederse rutubet ve soğuktan ciddi rahatsızlıklar yaşayabilirdi. Ama bütün bunlara rağmen bu insanlar orada yaşamak zorundaydı. Yaşadıkları evin fiziki şartları elverişli olmadığından, zorunlu göçmenler bu konuda ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Barınma ile ilgili bir diğer sorun ise evde insanlar için gerekli eşyaların olmamasıdır. Birinci örnekte belirtildiği gibi zorunlu göçmenler, ilk göç ettikleri dönemlerde evlerinde gerekli eşyalar yoktu. Bu nedenle zorunlu göçmenler bu konuda ciddi sorunlarla karşılaşmışlardır. Katılımcıların değindiği sorunlardan biri yaşadıkları evin tek odadan ibaret olması ve yaşam alanının küçük olmasıdır. Tek oda ve içerisinde yaşanan bu tek odanın sadece 15 metrekareden ibaret olması zorunlu göçmenlerin çok zorlandıklarının göstergesidir. Bunun yanı sıra katılımcıların zorlandıkları bir diğer husus ise bu küçük alanda birlikte yaşamak zorunda oldukları kalabalık ve evlerin ortak kullanım alanlarının olmasıdır. Yukarıda katılımcıların bahsettiği örneklerde belirtildiği üzere; zorunlu göçmenlerin, yaşadıkları geçici sığınma evlerinde ortak kullanım alanları olarak mutfak, banyo gibi yerler 24 aile ile birlikte kullanılmaktadır. Katılımcıların birçoğunun karşılaştığı diğer sorun kalabalık ev yaşamıdır. 15 metrekareden oluşan bir evde sadece tek bir aile değil, iki aile de yaşamaktadır. Evlerini sadece bir perdeyle ayırıp kendilerine özel alan yaratmaya çalışmaktadırlar.. Bunun yanı sıra zorunlu göçmenlerin, yaşadığı evlerin fiziki şartlarının kötü oluşu, yani nem, soğuk, rutubet gibi kötü koşullar nedeniyle insan sağlığında kalıcı veya ciddi rahatsızlıklar meydana gelmektedir. Katılımcıların barınma konusunda değindikleri; evin yaşam standartlarına uygun olmaması, kalabalık ev yaşamı, evin fiziki şartlarının kötü olması gibi konular, zorunlu göçmenlerin bu alanda büyük sorunlarla karşılaştıklarının bir göstergesidir.

Katılımcıların, zorunlu göçün sosyal etkileri teması altında daha çok vurgu yaptığı bir sorun ise göç ettikleri yeni bölgelerde toplum tarafından dışlanmaları durumudur. Konuyla ilgili olarak katılımcılara verilen sorular farklı şekillerde yanıtlanmıştır.

Kızım daha küçüktü. Tahminen 7 yaşlarındaydı. Bakü'ye ilk geldiğimiz yıllardı ve kızım çocuklarla oynamak için dışarıya çıkmıştı. Üzerinden beş dakika geçmeden eve geldi ve bana ilk sorusu bu oldu: "Anne göçmen ne demek?". Sen nereden duydun bu lafı sorduğumda ise "dışarıda arkadaşlar bana göçmen deyip alay ediyorlar" cevabını verdi. K2

Bakü'ye yeni gelmiştik ve hiç kimseyi tanımıyoruz bile. Yerli insanlar sanki bizi bir sığıntı gibi görüyorlardı. İlk geldiğimizde insanlar tarafından çok dışlandık. Bizi gören herkes "siz topraklarınızı bırakıp korkunuzdan kaçıp Bakü'ye gelmişsiniz, bir sığıntı gibi yaşamaktansa orada kalıp savaşsaydınız" gibi ifadeler kullanıyorlardı. K4

Fakat artık üzerinden zaman geçti ve herkesle kaynayıp karıştık. Bizim kızlarımız onlara, onların kızları da bize gelin geldi. Böylelikle az da olsa yerli insanlar tarafından ayrımcılık azaldı. Şu an bile zorunlu göçmen olduğumuzu söylediğimizde ters bir tepki veren insanlar da görmekteyiz. K9

Ama bütün sıkıntıların üzerine kendi insanlarımızın bize olan davranışları bizi daha da üzdü. Psikolojik olarak sıkıntı yaşadık. Düşünün, dışarıda geziyorum ve herkes sanki suç işlemişim gibi bana bakıyordu. İlk zamanlarda bu yüzden dışarı çıkmak istemiyordum. Hatta bazen gece 12'den sonra çıkıyordum ki insanlar beni göremesinler. K10

Günümüzde artık eskisi gibi olmasa da ama yine de bu tip ayrımcılığı maalesef görmekteyiz. K15

Şimdi eskisi gibi olmasa da ama yine de bazı yerlerde dışlandığımızı görüyoruz. Örneğin oğlum şimdi bu durumları yaşamaktadır. Okulda arkadaşlarıyla sohbet ederken nerelisin sorduklarında Karabağlı'yım dediği zaman: "Zorunlu göçmensin yani" diye cevap veriyorlar. Eskisi gibi olmasa da ama günümüzde yine ayrımcılık söz konusudur. K12

Veriler doğrultusunda zorunlu göçmenlerin, göç ettikleri yeni bölgelerde toplum tarafından dışlanmaları ortaya çıkmıştır. Zorunlu göçmenlerin, sadece ilk göç ettikleri dönemlerde değil, günümüzde hala toplum tarafından dışlanmalara maruz kaldıkları belirtilmiştir. Toplum tarafından sosyal dışlanmaya maruz kalma durumu, özellikle göçmen çocukları derinden etkilemektedir. Arkadaşları tarafından ayrımcılığa uğrayan çocuklar,

aynı zamanda psikolojik olarak da ciddi sorunlar yaşamaktadır. Göçmenlerin birçoğu savaş sonrası göç ettikleri ilk dönemlerde daha çok ayrımcılığa maruz kaldıklarını söylemektedir. Zaman ilerledikçe zorunlu göçmenler ve yerli insanlar arasında akrabalık ilişkileri gibi bir bağ oluşmuş ve bu doğrultuda az da olsa dışlanma durumları azalmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi birçok zorunlu göçmen, savaşın üzerinden 27 sene geçmesine rağmen hala günümüzde ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirtmektedirler. Örneğin, zorunlu göçmenlere yapılan bu ayrımcılığın etkisi zamanla azalmıştır. Fakat göçmen çocuklar arasında “Zorunlu göçmen” ayrımcılığının devam ettiği görülmektedir.

Birçok alanlarda olduğu gibi zorunlu göçmenler sağlık alanında da birçok sorunla karşılaşmaktadır. Çalışmada katılımcılara savaş ve savaşa bağlı zorunlu göç sonrası sağlık konusunda ne tür sorunlarla karşılaştıkları ile ilgili sorular sorulmuştur. Katılımcıların çoğu konuyla ilgili daha çok olumsuz fikirleri olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda katılımcıların açıklamaları aşağıdaki gibidir:

Ayrıca kaldığımız evde rutubet var. K1

Savaş, savaş sonucu göç etmemiz ve içinde bulunduğumuz zor durum sağlığımızda fiziksel ve ruhsal sorunlar yarattı. K2

Evimizde rutubet var ve ailede herkesin bu sebepten dolayı ciğerleri hasta. K10

Torunlarımın sık sık hastalanmalarının sebebi de düzgün bir şekilde beslenememeleridir. Ayda sadece 1 kilo et almaya gücümüz yetiyor. İyi bir şekilde beslenememelerinden dolayı çok çabuk hastalanıyorlar. K1

Savaş başladığı dönemlerde insanlar artık evde oturamaz, uyuyamaz oldular. Bu yüzden sürekli dışarıda kalıyorlardı veya arabası olanlar arabalarında, çadırlarda geceliyorlardı. Bir çadır ne kadar sıcak olabilir ki. Onun sonuçlarıdır ki biz hala böbreklerimizde oluşan hastalıklarla yaşıyoruz. K13

Devlet, bizlerden ilk dönemlerde sağlık hizmetleri için herhangi bir ücret talep etmiyordu. Fakat şimdi öyle değil. Sadece yaşadığımız bölgede yer alan sağlık ocağında sağlık hizmetleri ücretsizdir. Ama oradakiler bile belli bir para karşılığında muayene ediyor. Yani para vermezsek doğru düzgün bakmazlar. Devletin bu yönde yaptığı çalışmaları daha göremedik. K6

Devlet hastanesine gittik ve zorunlu göçmen olduğumuz hiçbir şeyi değiştirmede. Ücret karşılığında tedavi edildik ve ilaçları da kendi paramızla ödedik. Herhangi bir sağlık

sorunumuz olduğunda maddi yetersizlikten dolayı özel hastanelere veya daha iyi doktorların yanına gidemiyoruz. K7

Aylık gelirim belli, 230 manat (1000 TL) ve ben iki gün sonra hastaneye gidip ayağımdaki tedaviyi başlatmalıyım. Yakınlardan borç alarak yapıyorum bunu. K8

Katılımcılar tarafından zorunlu göçmenlerin savaş ve zorunlu göç sonrası yaşadıkları evlerin fiziki şartlarının kötü olması nedeniyle sağlık konusunda ciddi rahatsızlıkları oldukları belirtilmiştir. Özellikle yaşadıkları evlerin harabe ve bu evlerde rutubetin oluşu, onlarda ciddi fiziksel sağlık sorunlarına neden olmuştur. Yukarıda yer alan bazı katılımcıların açıklamasına göre; zorunlu göçmenlerin maddi durumlarının iyi olmaması, yetersiz beslenmelere neden olmaktadır. Bu bağlamda göçmenlerin sağlık sorunlarına neden olan bir diğer etken ise yetersiz beslenme olduğu ortaya çıkmaktadır. Zorunlu göçmenler, savaş sonrası göçün ilk dönemlerinde devlet hastanelerinde ücretsiz bir şekilde tedavi edilmiştir. Sadece tedavi değil göçmenler için ilaçlar da ücretsiz bir şekilde verilmiştir. Fakat daha sonra bu ayrıcalıkların ortadan kaldırılması, sağlık konusunda bir hayli zorlanmalarına neden olmuştur. Birçok katılımcının dediği gibi günümüzde bazı zorunlu göçmenler, maddi yetersizlikten dolayı tedavi olmak için hastanelere gidememektedir. Sonuç olarak devletin sağlık konusunda zorunlu göçmenler için yeterli imkanlar sağlayamaması, sağlık alanında sorunlarla karşılaşmalarına sebep olmaktadır.

Katılımcılardan elde edilen verilere göre zorunlu göçmenlerin, karşılaştığı sağlık sorunlarının başında duran en büyük etken olarak maddi yetersizlik ve barınma şartlarının kötü olması söylenilebilir. Maddi yetersizlikten dolayı iyi beslenemeyen birey, sağlık sorunlarıyla karşılaşmakta ve ücretli bir şekilde tedavi görememektedir. Bütün bunlar, zorunlu göçmenler arasında ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Devlet tarafından gerekli adımlar atılırsa bu bireyler arasında sağlık sorunları az da olsa giderilebilir.

Katılımcılar, zorunlu göçün sosyal etkileri kapsamında sadece fiziksel sağlık sorunları ile değil, aynı zamanda birtakım ruhsal, psikolojik sağlık sorunlarıyla da karşılaşmaktadır. Zorunlu göçün psikolojik etkileri, katılımcıların yaşamında büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda zorunlu göçmenlere yöneltilmiş sorulara farklı yanıtlar gelmiştir.

Evinizde oturduğunuzu düşünün ve aniden yan taraftaki eve top atılıyor. O evde yaşayan insanların hepsi ölüyor. Ermeniler kadınlarımıza neler yapmadılar ki. Onlarda hiç acıma duygusu yok. Bütün bu yaşanan olaylara 5-6 yaşındaki çocuklarımız tanıklık etti. K2

Bir kızımın ise fiziksel olmasa da psikolojik sorunları oldu. Kızım ilk yıllar geceleri uyuyamıyordu. Bulunduğumuz göçmen durumundan dolayı psikolojik sorunları oldu ve okul hayatını daha çocukken bitirdi. K2

İlk geldiğimiz yıllarda evde oturuyorduk. Dışarıdan patlama sesi geldi. Galiba elektrik hatlarında sorun vardı. Eşimle neler oluyor diye dışarı çıkmıştık. İçeri girdiğimizde kızımı göremedim. Kızım patlama sesinden etkilenip kulaklarını kapamış ve masanın altına girmişti. Neden bu kadar korktuğunu sorduğumda ise; “Ermeniler buraya da mı geldiler anne?” diye cevap verdi. K3

Çocuklarımın, savaşa tanıklık etmeleri ve bunun sonucu göç etmemiz onlarda da bazı psikolojik sorunlar yarattı. K4

Kızım 14-15 yaşlarındaydı ve her şeye; savaşa, orada ölenlere, yaralananlara, göç etmemize tanıklık etti. Bakü’ye geldikten bir süre sonra bile kendine gelememi sarsıntıdan. Hala kötü rüyalar görüyor. K8

Bu şeylerin üzerine bir de gelecek yaşam kaygısı bende stres ve kalbimde sorunlar yarattı. K15

Savaş sonucu göç ettikten sonra hem gelecek kaygısı hem de en yakınlarımızın, topraklarımızın, mülklerimiz elimizden kayıp gitmesi bizleri çok düşündürdü. K14

Göç zamanı Bakü’ye doğru arabada giderken beni ve ailemi nasıl zor bir hayat beklediğinden çok habersizdim. Fakat belli etmemeye çalışsam da yüz ifademden o tedirginlik belli oluyordu. K4

Artık çaresizlikten ne yapacağımı bilmiyordum. Artık ruhum yorulmuştu sanki. K9

Görüldüğü gibi savaş süreci ve savaşa bağlı zorunlu göçmenlik durumu, göçmenlere psikolojik açıdan ciddi sarsıntılar yaşatmıştır. Katılımcının bahsettiği gibi savaş sonrası en yakınların ölümü, zorunlu göçmenler arasında birtakım ruhsal bozuklukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere zorunlu göçmenler içerisinde psikolojik sorunlar yaşayan kişiler sadece yaşlı insanlar değil, aynı zamanda çocuklar da konuyla ilgili birçok sorun yaşamaktadır. Aynı zamanda psikolojik sorunlar yaşayan göçmen

çocuklar, bu nedenle eğitim hayatına devam etmeleri konusunda da sorun yaşamaktadırlar. Savaşın yarattığı travmalardan dolayı psikolojik sorunlar yaşayan zorunlu göçmenleri derinden etkileyen bir diğer konu ise gelecek yaşam kaygılarıdır. Savaş sonrasında gelecek yaşamları ile ilgili kaygılar, zorunlu göçmenlerin psikolojik sorunlarını daha da derinleştirmektedir.

Katılımcıların, sosyal sorunlar içerisinde en son değindikleri vurgu eğitim alanı ile ilgilidir. Savaş dönemi ve savaş sonrasında yaşanan zorunlu göç dönemi, göçmenlerin eğitim alanında birtakım zorluklarla karşılaşmalarına neden olmuştur. Katılımcılara eğitim alanında ne gibi sorunlarla karşılaştıkları konusunda sorular yönlendirilmiştir. Bu sorular kapsamında zorunlu göçmenlerin eğitim alanı ile ilgili sorunlarına değinilmiştir.

Hem maddi hem de barınma ile ilgili sorunlardan dolayı kızım okuyamadı. Evde onun okuması için gerekli imkanlar maalesef yoktu. K3

Maddi durumumuz da bunun için uygun olmadığından kızım 9. sınıfta okuldan ayrılmak zorunda kaldı. K3

Devlet sadece okul için gerekli kitapları vermekte. Fakat onların üniformaları, okul için defter, kalem, çanta ve başka ihtiyaçlar vardır ki onların hepsini kendimiz karşılamaktayız. K1

Okul için resmi üniforma, çanta, kalem, defter gibi ihtiyaçlar için para gerekiyordu. Çocukların okumaları için evdeki şartlar da uygun değildi. Tek odada yaşıyorduk ve sadece bir masa vardı. Çocuklarımızı maddi durumumuz uygun olmadığı için maalesef okutamadık. K5

İlk geldiğimiz yıllarda en önemli sorunumuz barınma ve beslenme üzerindiydi. Bundan dolayı çocukların eğitime ciddi yanaşamadık. En temel sorunlarımızı ortadan kaldırmak amacıyla sürekli çalıştığımızdan dolayı çocukların eğitim hayatı aksadı. K6

Çocuklarımızı okutsaydık aç kalmak zorundaydık. Bu sebepten çocuklarımızın üçü okulu erken yaşlarda bıraktılar ve daha çocuk yaşlarından iş hayatına atıldılar. K7

İşsiz kaldığım dönemler de çok olduğundan artık 14 yaşlarına geldiklerinde çocuklarımızın ikisi de çalışmaya, eve ekmek parası getirmeye başladılar. K9

Üniversiteye hazırlanırken bile bazen tanıdıkların soru bankalarını ödünç alıyorduk. Kızım onlarla üniversiteye hazırlandı. Maddi durumumuz, ona yeni kitaplar almak için uygun değil. Bu yüzden tanıdıkların eşyasını kullanıyoruz. K10

Büyük oğlum 15 yaşında okulu bıraktı ve bana yardım etmeye başladı. Eğitim hayatını kardeşlerinin okuması için sonlandırdı. K15

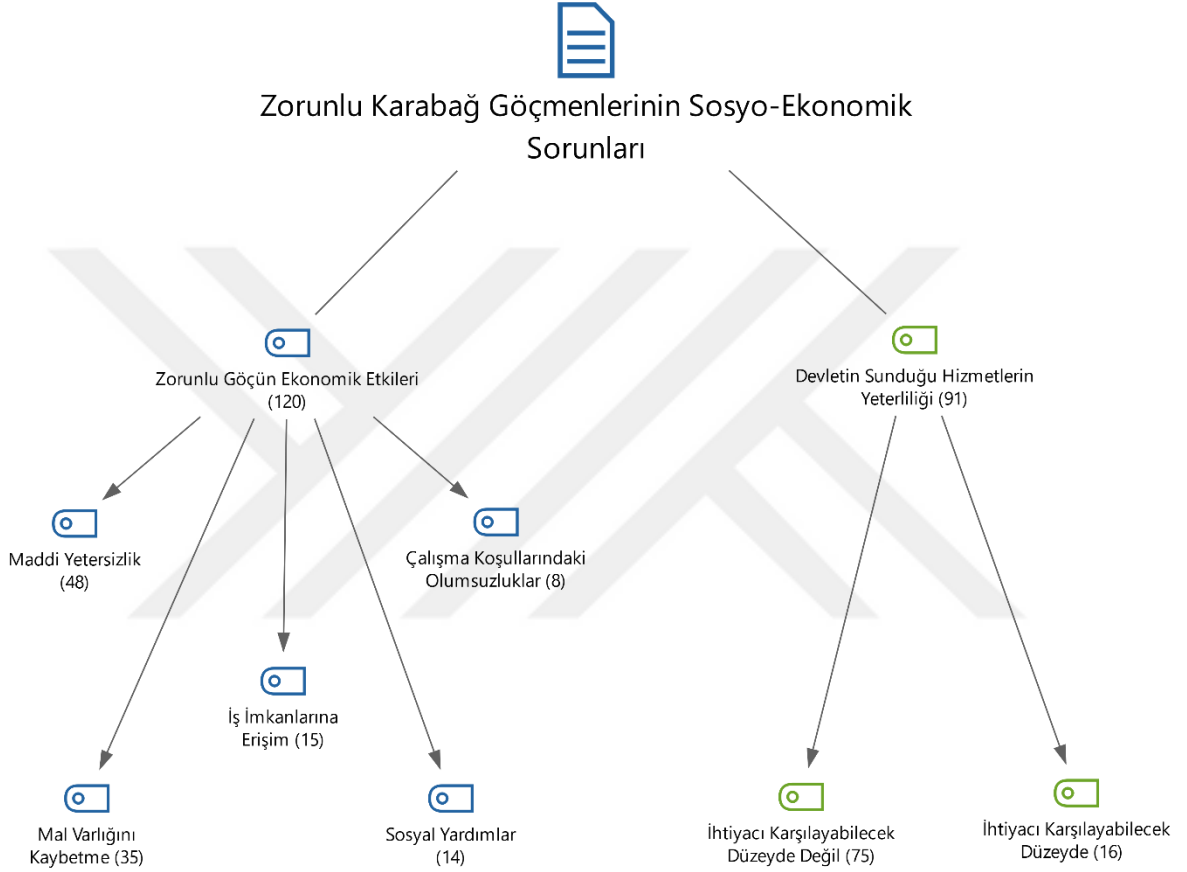
Fakat daha sonra durumumuz daha da kötü olduğu için diğer oğlum da okulu bırakmak zorunda kaldı. K15

Yukarıda yer alan örneklerde katılımcıların eğitim alanında karşılaştıkları zorluklar belirtilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, zorunlu göçmenlerin eğitim konusunda karşılaştıkları sorunları maddi yetersizlik ve yaşanan evdeki gerekli koşulların olmamasına bağlamaktadır. Özellikle evlerin tek odadan ibaret oluşu ve evde ders çalışmak için gerekli eşyaların olmaması göçmen çocukların eğitimlerine devam etmelerinde büyük sorun yaratmaktadır. Katılımcılardan bazıları da; göç ettikleri ilk dönemlerde en temel sorunları olan barınma ve beslenme sorunlarını ortadan kaldırmayı amaçlamakta ve bu bağlamda ellerindeki az miktar parayı eğitim alanına harcamayı gerek duymamıştır. Katılımcılardan bazılarının verdiği açıklamalara göre maddi yetersizlikten dolayı eğitimlerine devam edemeyen göçmen çocuklar erken yaşta çalışma hayatına katılmaktadır. Göçmenlerin, eğitim alanında karşılaştığı sorunların bir nedeni olarak ise devletin, bu alanda yeterli imkanları sağlayamaması olarak belirtilmiştir.

Şekil 5.3:

Zorunlu Karabağ Göçmenlerinin Ekonomik Sorunlar ve Devlet Hizmetleri Açısından Tek-Vaka Modeli

Tek-Vaka Modeli (Kod Hiyerarşisi)

Zorunlu Göçün Ekonomik Etkileri: Zorunlu göç sonrası göçmenlerin karşılaştığı sorunların başında ekonomik sorunlar gelmektedir. Savaş sonrası her şeyini kaybeden zorunlu göçmenler, göç ettikleri yeni yerlerde bir hayli zorlanmıştır. Bu bağlamda katılımcılara ekonomik sorunlarla ilgili “Zorunlu göçe maruz kalan bireyler, göç sonrası ekonomik alanda ne tür sorunlarla karşılaşmışlardır?” sorusu yöneltilmiştir. Zorunlu göçmenlerin, ekonomik sorunlarla ilgili açıklamaları aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

İlk geldiğimizde en çok karşılaştığımız sorunların başı ekonomik sorunlar ve maddi yetersizlikti. K1

Mesela 3 torunum var ve elimdeki çok az parayla hangi birine yiyecek, içecek alayım, hangisinin özel ihtiyaçlarını karşılayayım. Küçük torunum daha bebek ve günümüzde bebeklerin özel ihtiyaçları çok pahalı. K1

Göçten önce maddi durumumuz çok iyiydi. K2

Savaştan sonra çok büyük ekonomik sorunlar yaşadık. Eğitim, sağlık ve birçok alandaki hizmetlere ulaşamamamızdaki sebep ekonomik sorunlarımızdı diyebilirim. K3

Şimdi aldığım 300 manat (1200 TL) maaş aylık yeme, içme masrafıma yetmiyor. Sağlıklı bir şekilde beslenemiyorum. K3

Şimdi kazandığım gelir ailemin ihtiyaçlarına zar zor yetmektedir. Bir ayda sadece 2 kilo et almaya gücüm yetiyor. Ki bazen onu bile alamıyoruz. K6

Bizim aileye giren para ikinci dereceli masraflara yetmiyor. Çocuklarımızı okutmaya çalışırsak aç kalmak zorundayız. K7

Şimdi ay sonuna zor yetişiyoruz. Hatta yetişemiyorum bile. Çoğu zaman yakınlarımdan borç alıyorum. K8

Bir aile reisi düşünün ve evine ayda 2-3 kilo et almaya gücü yetmiyor. Mesela erzak almak için markete gidiyoruz. En temel ihtiyaçlarımızı almaya bile maddi durumumuz çok zor yetiyor.

Maddi durumumuz iyi olmadığından oğlum okula 2 yıl geç başladı. K13

Katılımcı göçmenlerin, ekonomik alanda çok ciddi sorunlarla karşılaştığı görülmüştür. Zorunlu göçmenlerin birçoğunun, göç ettikten sonra büyük ekonomik sorunlarla karşılaştığı ve bu nedenle eğitim, sağlık, beslenme gibi alanlarda çok ciddi sıkıntılarla karşılaştıkları ortaya çıkmıştır. Hatta yukarıda verilen örnekler doğrultusunda söylenilebilir ki maddi yetersizlikten dolayı eğitim hayatına ara veren zorunlu göçmen çocuklar da vardır. Katılımcıların çoğu maddi yetersizlikten dolayı düzgün bir şekilde beslenememelerinden bahsetmiştir. Katılımcılardan bazıları da zorunlu göçten önce maddi durumlarının iyi olduğunu, fakat göç sonrası bu durumun giderek kötüleştiğini açıklamaktadır. Bazı göçmenlerin açıklamalarına göre; maddi durumun iyi olmaması ve ailenin en temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu aile reisini, kendi ailesi karşısında bir hayli mahcup durumuna düşürmektedir.

Zorunlu göçmenlerin, göç sonrası ekonomik sorunlarla karşılaşmalarında bir diğer önemli etken ise savaş sonrası ellerinde bulunan tüm mal varlıklarını kaybetmeleri durumudur. Bu noktada katılımcılara konuyla ilgili sorular sorulmuş ve bu sorular kapsamında ortaya çıkan ifadeler aşağıda yer almaktadır.

Bizim göç etmeden önce yaşadığımız ev böyle değildi. Kendi evimiz vardı ve 4 odadan ibaretti. Şu an yaşadığımız ev toplam 15 metrekareyse, göç etmeden önce yaşadığımız evin sadece mutfağı 20 metrekareydi. K1

Eşim, elimizdeki büyükbaş hayvanlarımızı göç etmeden önce yaşadığımız Ağdam şehrine yakın olan Berde şehrine satmaya götürdü. K2

Göçten sonra elimizde olan tüm imkanları kaybettik ve topraklarımız, bahçelerimiz, evimizi her şeyi orada bırakıp geldik. K3

Oradan ayrılırken hiçbir eşyamızı almaya fırsatımız olmadı. Sadece bir kısa kollu gömlekle Bakü'ye geldim. K4

Her bir şeyimizi Laçın'da bırakmıştık ve yaşadığımız sığınma evinde bir battaniyemiz bile yoktu. K5

Fakat göç ettikten sonra bütün mülkümüzü, mal varlığımızı kaybettik. Hayata sıfırdan başladık. K15

Fuzuli'deki evimiz 4 odalı ve bahçeli bir evdi. Oturma odamız ayrı, yatak odamız ayrı ve çocuklarımın kendilerine ait bir odaları bile vardı. Şimdiki yaşadığımız şartların aksine orada ev için gerekli olan her bir eşyamız vardı. K4

Katılımcıların verdiği örnekler doğrultusunda; zorunlu göçmenlerin büyük çoğunluğunun, göç sonrası mal varlıklarını kaybetmeleri gerçeği ortaya çıkmıştır. Zorunlu göçün neden olduğu göç sonrası mal varlıklarını kaybetme durumu katılımcıların, ekonomik alanda bir sıra zorluklarla karşılaşmalarına sebep olmuştur. Çoğu katılımcının da açıkladığı gibi zorunlu göç sonrası ellerinde bulunan tüm mal varlıklarını kaybeden göçmenler, hayata sıfırdan başlamak zorunda kalmıştır. Bir sonraki hayatlarına sıfırdan başlayan göçmenler, konuyla ilgili olarak ekonomik anlamda büyük sıkıntılar yaşadığı gerçeği ortaya çıkmıştır. Örneğin, savaşa bağlı zorunlu göç öncesinde 2 katlı büyük bir evde yaşayan göçmenler, göç sonrasında 15 metrekareden oluşan tek bir odada ailesi ile birlikte yaşamak zorunda kalmıştır.

Zorunlu göç sonrası göçmenleri ekonomik alanda etkileyen bir diğer konu ise iş imkanlarına erişimde yaşadıkları sıkıntılardır. Hayata tutunmaya çalışan göçmenler, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışmak istemelerine rağmen, iş bulma konusunda bir hayli zorlanmaktadırlar. Bu bağlamda katılımcıların aşağıdaki fikirleri ortaya çıkmaktadır:

İşsiz topluma biz de eklendik ve iş bulma konusunda çok büyük sıkıntılar yaşadık. K3

Yerli insanlar bile iş bulma konusunda zorlanırken bizler için bu durum daha da zorlaştı. K4

Göç ettiğimizde mesleğime uygun iş bulamayınca ticarete atıldım. Fakat bir gün iş oluyordusa, iki gün olmuyordu. Şimdi de çalışmıyorum ve hiç bir yerden emekli maaşı da almıyorum. Akraba ve tanıdıklarım maddi yardım ediyorlar. K9

Fakat ben Bakü'ye geldikten sonra iş bulamadım ve ara sıra amele gibi çalışmaya başladım. K10

Eşim iş bulamıyor ve amele olarak çalışıyor. Bir gün iş oluyorsa, üç gün iş olmuyor. K5

İşsiz kaldığım dönemler çok olduğundan dolayı artık çocuklarımdan ikisi de 14 yaşlarına geldiklerinde çalışmaya, eve ekmek parası getirmeye başlamıştılar. K9

Zorunlu göç sonrası, göçmenlerin ekonomik alanda karşılaştığı sorunların başında iş imkanlarına erişim gelmektedir. Çalışmaya katılan zorunlu göçmenlerin çoğu bu konuda ciddi sorunlarla karşılaştıklarını belirtmiştir. K4 numaralı katılımcı, iş bulma konusunda yerli insanlar bile zorlanırken, zorunlu göçmenler için bu durumun daha da zorlaştığını açıklamıştır. Çoğu katılımcının yaptığı açıklamalara göre; zorunlu göçmenlerin, göç ettikten sonra iş bulamama gibi durumlardan dolayı genellikle düşük ücretli işlerde ve vasıfsız işlerde çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Bazı katılımcılar, iş imkanlarına erişim konusunda sorun yaşayan zorunlu göçmen ailelerinde çocukların, eğitim hayatında devam edememelerini ve erken yaşta çalışmaya başladıklarını belirtmiştir. Bir başka ifade ile yeterli maddi durumu olmayan zorunlu göçmen ailelerinde çocuk işçiliği durumu bulunmaktadır.

Zorunlu göç sonrası maddi durumları iyice kötüleşen göçmenler, iş bulma konusunda birtakım sorunlar yaşamalarının yanı sıra iş buldukları sırada çalışma koşullarında da birçok olumsuzlukla karşılaşmışlardır. Konuyla ilgili olarak katılımcıların verdikleri örnekler aşağıda yer almaktadır.

Bir zorunlu göçmen olarak oğlum, devlete ait iş merkezlerine gidiyor. Onlar ise en düşük maaşlı işlerle temin etmeye çalışıyor. K2

Benim oğlum üniversite mezunu ama ona amele ve temizlik görevlisi gibi işler teklif ediyorlar. Geçinmemiz çok zor. K2

Eşim iş bulamadı ve amele olarak çalışıyordu. Bir gün iş oluyordusa üç gün işsiz oluyordu. Göç ettikten sonra ben de temizlik görevlisi gibi çalıştım. K5

En iyi ihtimal amele gibi çalışıyordum. Hala iş olduğu zamanlarda amele gibi çalışmaktayım. İş olmadığı zamanlarda eve gitmeye utanıyorum. Ailem benden para bekliyor ve ben onlara bunu veremiyorum. K12

Kendi alanıma uygun bir iş bulamıyorum. En son çaresizlikten bazı yerlerde amele pazarları oluyor ve oraya gidiyorum. K13

Katılımcıların, çalışma koşullarındaki olumsuzluklarla ilgili en çok vurgu yaptığı ifadeler arasında; vasıfsız ve düşük ücretli işlerde çalışma durumları yer almaktadır. Çalışmaya katılan K2 numaralı zorunlu göçmen; iş için ilgili devlet kurumlarına başvuru yaptığı zaman genellikle temizlikçi, amele gibi vasıfsız ve düşük ücretli işler sunduklarını belirtmiştir. Katılımcıların birçoğu ise mesleğine uygun olmayan işlerde çalıştıklarını dile getirmektedir. Örneğin, k13 numaralı katılımcı kendi mesleğine uygun bir iş bulamadığını ve bu nedenle vasıfsız işlerde çalıştığını belirtmiştir. İş bulamama ve düşük ücretli işlerde çalışma gibi durumlar, bireyleri, ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayamaması nedeniyle bir hayli zor duruma sokmaktadır.

Savaş nedeniyle zorunlu göçmen konumunu alan bireyler, devlet tarafından bir sıra yardımlar almaktadır. Fakat konuyla ilgili en büyük sorun, devletin göçmenler için yarattığı bu imkanları, bahsi geçen bireylerin yetersiz bulmasıdır. Bu yönde katılımcılara bir sıra sorular yöneltilmiş ve bu kişilerin verdikleri cevaplar aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır.

Devlet, bizleri evle temin etseydi az da olsa rahatlardık. Kendime ait evim, mutfakım, banyom olurdu. Her defasında sorumlu yetkililer geldiğinde, sene sonu evlerle temin olunacaksınız diye söylüyorlar. Biz zorunlu göçmenleri geçiştiriyorlar. Ama artık 27 sene oldu. Evle ilgili tüm umudumu kaybettim artık. K8

Devletin, bizlere yaptığı en büyük destek, 3-4 yıldan bir evleri tamir etmeleridir. Bütün bunlara rağmen halen kötü koşullarda yaşamaktayız. K1

Görüyorum ki zorunlu göçmenler evlerle temin ediliyorlar. Fakat henüz bizim kapımızı daha çalan olmadı. İlk geldiğimizde devlet yardımıyla geçici sığınma evine yerleştirildik. İlk geldiğimizde devlet yardımıyla geçici sığınma evine yerleştirildim. Fakat artık savaşın üzerinden 27 yıl geçmiş ve ben hala rutubet, soğuk ve yaşam standartlarına uygun olmayan yerde yaşamaktayım. K3

Fakat bir diğer durum ise şöyle ki 27 senedir zorunlu göçmen konumundayız ve buna rağmen henüz bizim aileyle ilgilenen yok. Yetkili kurumlara ve sorumlu kişilere gittiğimizde ise bize sadece: “Devlet tarafından verilen evler, zorunlu göçmenlere sırayla dağıtılmaktadır” deyip geçiştiriyorlar. K4

Benim her 2 evladımın ailesi var. Her ikisi de sığınmacı evinde aileleri ile birlikte kalıyor. Biz 3 aile 27 senedir zorunlu göçmeniz ve en azından 2 odalı bir ev benim hakkımdır diye düşünüyorum. K4

2 çocuğumu evlendirdim ve kiraya çıktılar onlar. Daha evlendiremediğim 33 yaşında bir oğlum daha var. Evlen dediğim zaman bana “Baba benim evim bile yok henüz ve eşimi nereye getireyim” diye cevap veriyor. Devlet bazı zorunlu göçmenleri evlerle temin etmektedir. 2 odalı bir ev benim ailemin hakkıdır. 4 senedir ki bazı yetkili kişiler geliyor yaşadığımız bölgeye. Fakat henüz net bir bilgi yoktur. O ev benim çocuklarımın hakkıdır. K15

Şimdi ise devlet, sadece maddi yardım olarak 60 manat (240 TL) “Yemek Parası” vermektedir. Verdikleri 60 manatın bir kısmıyla ise elektrik, su faturalarını ödemekte, geri kalan para ise bizlere kalmaktadır. Bu para ile bir aile 2 gün bile geçinemez. Zorunlu göçmenlere verilen bu yardımı yeterli bulmuyorum. K1

Devlet tarafından verilen maddi yardımla aylık asgari gıda ihtiyaçlarımızı bile karşılayamıyoruz. K2

Eğer çalışmazsam ve sadece devletin verdiği sosyal yardımla yaşamaya çalışırsam geçinmek imkansızdır. Yani kısacası verilen sosyal yardım ödenekleri yeterli miktarda değildir. K3

Kurban ve ramazan bayramlarında sadaka gibi 3-4 paket makarna, çay gibi erzaklar veriyorlar. Hatta bazen son kullanma tarihi geçmiş ürünler bile oluyor. Sanki zorunlu göçmenlerle dalga geçiyor ve aşağılıyorlar. K15

11 yıllık lise döneminde devletin zorunlu göçmen çocuklar için sağladığı herhangi bir desteği yoktur. Sadece kitaplarla temin etmekteledir. Bundan başka diğer ihtiyaçlarını kendimiz karşılamaktayız. İlk geldiğimiz yıllarda maddi durumumuz çok kötüydü ve büyük oğlum okuyamadı. Erken yaşta okulu bırakıp çalışmaya başladı. K15

Ama devlet, zorunlu göçmenleri üniversite ücretlerinden muaf tutmaktadır. Fakat sadece bununla bitmiyor ki. Üniversite için başka ihtiyaçlar da vardır ki kendimiz karşılamak zorundayız. Bu sebeplerden dolayı çalışma hayatına başladı oğlum. K13

Covid-19 salgını sürecinde bile yeterli bir yardım etmediler. K9

Şimdi Covid-19 pandemi sürecinde devlet her zorunlu göçmen ailesine bir kutu gıda paketi gönderdi. O yardımı almaya bile değmezdi. Sanki bizleri aşağılamak için veriyorlar. Gıda paketinin içerisinde; 1 kg pirinç, 1 paket makarna, 1 paket şeker, 1 adet çay yer almıştı. Ve bu yardımla 1 ay geçinmemiz isteniyor bizlerden. K11

Şimdi sadece yaşadığımız bölgede yer alan sağlık ocağında sağlık hizmetleri ücretsizdir. Ama oradakiler bile belli bir para karşılığında muayene ediyor. Yani para vermezsek doğru düzgün bakmazlar. Devletin bu yönde yaptığı çalışmaları daha göremedik. K6

Veriler doğrultusunda, katılımcıların çoğu, devlet tarafından zorunlu göçmenlere yapılan yardımları yetersiz bulmuştur. Devlet tarafından göçmenlere yapılan yetersiz yardımların, daha çok barınma ve bunun yanı sıra beslenme, eğitim, sağlık ve ekonomi alanında oldukları da belirtilmiştir. Katılımcıların, özellikle barınma konusunda büyük sorunlarla karşılaştıkları gerçeği ortaya çıkmıştır. K4 numaralı katılımcı, devlet tarafından 27 sene önce geçici sığınma evine yerleştirildiğini, fakat hala orada yaşadığını belirtmiştir. Konuya bağlı olarak ilgili devlet kurumuna gittikleri zaman sürekli geçirildiği ifadesini dile getirmiştir. Bazı katılımcılar, beslenme konusunda da gerekli yardımları alamadıklarını belirtmiştir. Çalışmaya katılan K2 numaralı katılımcı, devlet tarafından onlara yapılan gıda yardımlarının, asgari gıda ihtiyaçlarını karşılamadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra, tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını sebebiyle, her ülkede olduğu gibi Azerbaycan'da da devlet tarafından bazı kısıtlamalar uygulanmıştır. Bu kısıtlamalar sürecinde devletin zorunlu göçmenler için yaptığı yardımları, birçok katılımcı yetersiz bulmuştur. K11 numaralı katılımcının da dediği gibi; devlet, pandemi sürecinde zorunlu göçmenlere sadece 1-2 kereliğine gıda yardımı yapmış ve yapılan bu yardımları yetersiz bulmuştur.

Göç sonrası devlet, zorunlu göçmenlere birçok yardımda bulunmuştur. İlk dönemlerde yapılan bu yardımlar, göçmenler tarafından yüksek değerlendirilmektedir. Fakat bir süre sonra bu yardımların arkası kesildi. Devletin sunduğu hizmetlerle ilgili sorulara, katılımcılar aşağıdaki şekilde cevap vermiştir.

Bakü'ye geldiğimizde bir tanıdık aracılığıyla ve devletin de yardımlarıyla boş bir geçici sığınma evine yerleştik. 27 yıldır ki artık bu yatakhane de yaşıyoruz. K3

Devlet, ilk geldiğimiz yıllarda ekonomik açıdan çok büyük destek oluyordu. Bizim durumumuz kötü olduğundan gıda yardımları da yapılmaktaydı. Belediye tarafından zorunlu göçmen ailelerin adresleri belirleniyor ve o ailelere “erzak kartları” veriliyordu. Marketten belli bir sayıda gıda için gerekli erzakları alıyorduk. K3

Devlet, zorunlu göçmenlerin sağlık sorunlarıyla ciddi şekilde ilgileniyordu. Hatta ilk dönemlerde sağlık hizmetleri, zorunlu göçmenler için ücretsizdi. Aynı zamanda tedavi için gerekli ilaçlar da ücretsiz bir şekilde devlet tarafından karşılanmaktaydı. Fakat bu durum sadece 3-4 sene böyle devam etti. Şimdi herhangi bir devlet hastanesine gittiğimizde herkes gibi muayene ücretini ödemekteyiz. K4

Bunun yanı sıra devlet, ilk geldiğimizde gıda yardımları da yapmaktaydı. Mesela, ciddi ekonomik sıkıntılar yaşayan zorunlu göçmenlere devlet, aylık erzak kartları dağıtıyordu. Bu erzak kartları sayesinde her ay yeterli miktarda ekmek, et, tavuk, makarna vb. birçok erzak alabiliyorduk. Şimdi o gıda yardımları da kesildi ve sadece 60 manat sosyal yardım almaktayım. K5

Katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda söylenilebilir ki devlet, göç sonrası ilk dönemlerde göçmenlerin tüm ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenmiştir. Katılımcıların çoğu devletin ilk yıllarda yaptığı yardımları, ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olduğunu belirtmiştir. Devletin, barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçların yanı sıra diğer alanlarda da yardımlarını esirgemediği ortaya çıkmıştır. Fakat bu ayrıcalıkların kısa süreli olduğu da katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Çalışmaya katılan K4 numaralı katılımcının belirttiği ifadelerle göre; göçün ilk dönemlerinde zorunlu göçmenler, sağlık hizmetlerinden ücretsiz bir şekilde yararlanmış ve aynı zamanda tedavi için gerekli ilaçlar bile onlara ücretsiz bir şekilde verilmiştir. Fakat bu durumun sadece ilk üç dört sene böyle devam ettiği gerçeği de ortaya çıkmıştır.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Azerbaycan ve Ermenistan arasında 1991-93 yılları aralığında meydana gelen Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrası 1 milyona yakın Azerbaycan Türk'ü kendi toprakları içerisinde zorunlu göçe maruz kalmıştır. Dağlık Karabağ ve çevre bölgelerinden zorunlu göçe maruz kalan bu kişiler, Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerine doğru hareket etmişlerdir. Yapılan bu göç hareketi zorunlu iç göç olarak nitelendirilmektedir. Kendi toprakları içerisinde zorunlu göçe maruz kalan bu kişiler, kavramsal olarak “zorunlu göçmen” statüsünde yer almaktadırlar. Azerbaycan Türkçesi'nde ise bu kişiler için “zorunlu göçmen” kavramı yerine “mecburi göçgün” kavramı kullanılmaktadır.

Literatür taraması sonucu son yıllarda zorunlu göçmenlerin karşılaştığı sosyo-ekonomik sorunlara yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılmış çalışmalar genellikle; zorunlu göçmenlerin, sosyal refah düzeylerinin arttırılmasına yönelik devletin yaptığı çalışmalar ile ilgilidir. Bu nedenle, zorunlu göçmenlerin karşılaştığı sorunların değerlendirilmesi kapsamında yeni bir çalışmanın gerçekleştirilmesinde yarar vardır.

28 yıldır devam eden göçmenlik durumu, bireylerin sosyal ve ekonomik alanda birçok sorunla karşılaşmalarına neden olmuştur. Tüm mal varlıklarını kaybeden göçmenler hayata sıfırdan başlamak zorunda kalmıştır. Onlar hem sosyal hem de ekonomik alanlar dahil olmakla birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Zorunlu göçmenlerin en sık yaşadığı sorunların içerisinde barınma, beslenme ve ekonomik sorunlar gelmektedir. Günümüzde geçici sığınma evlerinde yaşayan zorunlu göçmen sayısı az değildir. Bu kişilerin, iş bulamamaları ve ciddi ekonomik sorunlar yaşamaları nedeniyle yeterli şekilde beslenemedikleri görülmüştür. Devlet, zorunlu göçmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Örneğin, her zorunlu göçmen ailesine kişi başı maddi yardım yapılmakta, yerli icra kurumları tarafından özel günlerde gıda yardımları yapılmaktadır. Fakat devlet tarafından yapılan yardımların yeterli olmadığı görülmektedir.

Tez çalışması içerisinde zorunlu Karabağ göçmenlerinin karşılaştığı sosyo ekonomik sorunlar nitel veriler doğrultusunda belirlenmiştir. Bahsi geçen kişilerin karşılaştığı barınma, beslenme, eğitim, sağlık, sosyal ve ekonomik alanındaki sorunlar sosyo-ekonomik sorunlar çerçevesinde incelenmeye alınmıştır.

Çalışmanın amaçları doğrultusunda, araştırma soruları oluşturulmuştur. Oluşturulmuş araştırma soruları olarak: “Zorunlu göçe maruz kalan bireyler göç sonrası ne tür sosyal sorunlarla karşılaşmışlardır?”, “Zorunlu göçe maruz kalan bireyler göç sonrası ekonomik alanda ne tür sorunlarla karşılaşmışlardır?”, “Zorunlu göçe maruz kalan bireyler göç sonrası devletin sunduğu hizmetleri yeterli buluyorlar mı?” gibi sorular yöneltilmiş ve gerekli yanıt aranması sağlanmıştır.

Araştırma gerçekleştirilirken, göçmenlerin demografik özellikleri ile ilgili olarak; ekonomik durumları, sosyal yardım alma/almama durumları, sosyal statüleri ve hangi bölgeden oldukları ile ilgili fark gözetilmemiştir. Çalışmada hem geçici sığınma evinde yaşayan, sosyal yardım alan hem de kendi evinde yaşayan ve çalışarak gelirini sağlayan katılımcılar yer almıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların gelir düzeyine bakıldığında, 1000 TL-2400 TL aralığında olduğu görülmektedir. Son olarak ise katılımcıların yaş aralıkları 48 yaş ve üzeri olduğu belirtilmektedir. Özellikle 48 yaş ve üzeri katılımcılarla görüşmelerin yapılmasındaki sebep, 27-28 yıl bundan önceki Birinci Dağlık Karabağ Savaşı’na ve zorunlu göç dönemine tanıklık etmeleridir.

Katılımcıların cevapları doğrultusunda “Zorunlu göçe maruz kalan bireyler göç sonrası ne tür sosyal sorunlarla karşılaşmışlardır?” sorusuna yönelik olarak zorunlu göçmenlerin, sosyal alanda birçok sorunla karşılaştığı cevabı alınmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda zorunlu Karabağ göçmenlerinin, sosyal alanda birçok sorunla karşılaştığı ile ilgili oluşturulmuş araştırma sorusu doğrulanmıştır.

Katılımcıların sosyal alanda en fazla karşılaştığı sorunların içerisinde barınma, beslenme, sosyal dışlanma, eğitim, sağlık ve psikolojik sorunlar gelmektedir. Bu noktada zorunlu göçmenlerin, barınma alanında karşılaştığı sorunlar; 27 senedir geçici sığınma evinde yaşamaları, evin küçük olması, gerekli eşyaların olmaması, evin yaşam standartlarına uygun olmaması, yaşanan evin sağlık sorunu oluşturması şeklinde sıralanmaktadır. Bütün bu etkenler, göçmenlerin barınma alanında ciddi sorunlarla karşılaştığını göstermektedir.

Diğer ciddi bir sorun ise savaş sonrası göç ettikleri yeni toplumda göçmenlerin, yerli insanlar tarafından sosyal dışlanmaya maruz kalmalarıdır. Göç ettikleri yeni toplumda, ciddi uyumsuzluk söz konusuydu. Fakat bu uyum süreci zaman ilerledikçe kaybolmaya başlamıştır. İlk geldikleri dönemde yerli insanlar tarafından daha fazla dışlanmaya maruz kalan zorunlu göçmenlerin, zaman ilerledikçe bu durumla eskiye nazaran daha az karşılaştıkları gerçeği ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen kişilerin, sosyal yaşamlarında

karşılaştığı sorunların başında gelen diğer sorun ise onların sağlık ve psikolojik sorunlarıdır. Katılımcılardan elde edilen verilere göre zorunlu göçmenlerin çoğu yeterli bir şekilde beslenememelerinden ve yaşadıkları evin yaşam koşulları kötü olduğundan dolayı ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaşmaktadırlar. Yaşanılan evin nem veya rutubetli oluşu ve bunun üzerine yetersiz beslenme durumu, zorunlu göçmenler arasında daha çok çocuk ve yaşlıların sağlık durumlarını ciddi etkilemektedir.

Zorunlu göçmenler arasında karşılaşılan sağlık alanındaki sorunlar, eğitim alanında da kendini göstermektedir. Yaşanılan göçmenlik durumu, bu toplumun eğitim alanında da birçok sorunla karşılaşmalarına neden olmuştur. Göçmen çocukların, eğitim hayatlarına devam edememelerindeki sebebin göçmenlik durumu ve bu bağlamda yaşanan maddi yetersizlik olduğu görülmüştür.

Katılımcılardan elde edilen cevaplar doğrultusunda “Zorunlu göçe maruz kalan bireyler göç sonrası ekonomik alanda ne tür sorunlarla karşılaşmışlardır?” araştırma sorusu doğrulanmıştır. Göçmenlerin, ekonomik alanda karşılaştıkları sorunlar aşağıda değerlendirilmektedir.

Elde edilen verilere göre savaş sonrası zorunlu göçmenlerin büyük bir kısmı tüm mal varlıklarını kaybetmiş ve göç etmek zorunda kaldıkları ortaya çıkmıştır. Veriler göçmenlerin, günümüzde vasıfsız ve düşük ücretli işlerde çalıştıklarını göstermiştir. Bunun başlıca nedeni göç sonrası göçmenlerin, maddi sorunlardan dolayı eğitim hayatlarına devam edememesi olarak görülmektedir. Veriler doğrultusunda maddi yetersizlikten dolayı zorunlu göçmenlerin eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim konusunda da ciddi sorunlar yaşadığı anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra ciddi ekonomik sıkıntılar yaşayan göçmen ailelerin, yeterli bir şekilde beslenememe nedeniyle sıklıkla sağlık sorunlarıyla karşılaştıkları da ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada maddi yetersizlikten dolayı eğitim hayatına devam edemeyen zorunlu göçmen çocukların erken yaşta iş hayatına dahil oldukları da belirtilmiştir.

Çalışma ile ilgili araştırma sorusu oluşturulan son alan ise *devletin sunduğu hizmetlerin yeterliliğidir*. Bu alanda katılımcılardan, “Zorunlu göçe maruz kalan bireyler göç sonrası devletin sunduğu hizmetleri yeterli buluyorlar mı?” sorusu altında elde edilen veriler incelenmiştir. Veri toplaması sonucu katılımcıların büyük çoğunluğunun, devletin sunduğu hizmetleri yeterli bulmadıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle barınma, beslenme ve ekonomik alanlarda yapılan yardımların yetersiz olduğu görülmüştür. Katılımcılardan elde edilen

verilere göre; devletin, zorunlu göçmenler için yaptığı maddi yardımların sadece kısa süreli yeterli olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra zorunlu göçmenlerin hala 27 senedir geçici sığınma evlerinde yaşamaları, devletin barınma alanında da yeterli hizmetleri sunmadığını göstermektedir.

Katılımcılar tarafından elde edilen cevaplara göre “Zorunlu göçe maruz kalan bireyler göç sonrası devletin sunduğu hizmetleri yeterli buluyorlar mı?” araştırma sorusu doğrulanmış ve göçmenlerin, devletin onlar için yaptığı hizmetleri yeterli bulmadıkları gerçeği ortaya çıkmıştır.

27 Eylül 2020 tarihinde başlayıp 44 gün süren savaş 10 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ateşkes antlaşmasıyla sona ermiştir. Yapılan anlaşmaya göre Dağlık Karabağ’ın büyük bir kısmı yeniden Azerbaycan Devleti’nin egemenliğine geçti. Savaş sonrası devlet tarafından uygulanan politikaların başında zorunlu göçmenlerin, tersine göçü planlanmaktadır. Bu bağlamda Dağlık Karabağ’da savaş sonrası bu bölge ile ilgili kalkındırma politikaları uygulanmaktadır.

Ermenistan işgalinden kurtulan Dağlık Karabağ bölgesini yeniden kalkındırmak ve ekonomiyi canlandırmak amacıyla yeni yerleşim alanları ve ekonomik faaliyetler sağlanacaktır. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi amacıyla, 04.01.2021 tarihinde “Karabağ Kalkındırma Fonu” oluşturulması için bir kararname imzalanmıştır. Kararname ile işgalden kurtarılan yerlerin kalkındırılması, yeni yerleşim yerlerinin oluşturulması, istihdam sağlanması gibi amaçlarla oluşturulan fonun kullanılması kararlaştırılmıştır (www.azerbaijan-news.az, 2021).

Zorunlu göçmenlerin, kendi bölgelerine tersine göçü planlanmadan önce ilk yapılması gerekenler içerisinde, Dağlık Karabağ bölgesinde güvenliği sağlamak gerekmektedir. Devlet tarafından kendi topraklarına geri dönen göçmenlerin, güvenli bir şekilde orada yaşamaları sağlanmalıdır.

Katılımcılardan elde edilen verilere göre; zorunlu göçmenler arasında sıklıkla görülen sorunların başında barınma ve ekonomik sorunlar görülmektedir. Bu nedenle işgalden kurtulan Dağlık Karabağ bölgesinde yeniden iskan için gerekli yaşam koşulları sağlanmalıdır. Örneğin, yaşam standartlarına uygun hale getirilmesi ve insanların barınma sorunlarının giderilmesi amacıyla bu kişiler için yeni evler inşa edilmesi gerekmektedir. Ekonomik sorunların giderilmesi için istihdam ve iş sahaları oluşturulmalıdır. Bu tür faaliyetler sonucunda Karabağın yeniden canlandırılması hedeflenmektedir.

Devlet, Dağlık Karabağ bölgesini yeniden kalkındırmak amacıyla sadece göçmenleri değil, diğer Azerbaycan vatandaşlarını da bu bölgelerde yaşamaları için teşvik edici planlar hazırlamalıdır. Örneğin, eğitim, sağlık ve buna benzer diğer devlet kurumlarında çalışan personeller, üç yıllık zorunlu hizmet için Dağlık Karabağ bölgesine gönderilebilir.

Bölgenin kalkındırılmasına yönelik barınma hizmetleri arasında oluşturulacak hanelerden bir süreliğine elektrik, su, doğalgaz gibi ödemelerin alınmaması yerinde olacaktır. Böylelikle zorunlu göçmenlerin, barınma ile ilgili sorunlarının bir kısmı ortadan kaldırılmış olacaktır.

Zorunlu göçmenlerin, savaştan önce genellikle tarım ile geçimlerini sağladıkları ortaya çıkmıştır. Devletin, bu bölgelerde sadece tarım ve hayvancılık alanlarına değil, turizm gibi alanlara da yatırım yapması gerekmektedir. Bu durum zorunlu göçmenlerin ciddi ekonomik sorunlarının giderilmesinde yardımcı olur. Ülke içerisindeki yatırımcıları, bu bölgeye yatırım yapmaları için teşvik edici destek politikaları ve kredi olanakları sağlanmalıdır. Örneğin, tarım, hayvancılık ve turizm alanında yeni tesisler kuran işverenlerin, bir süreliğine devlet vergilerinden muaf tutulmaları ve düşük faizli kredilerle desteklenmeleri ile ilgili çalışmalar yapılabilir. Böylelikle bu çalışmalar bu bölgedeki istihdam olanaklarını artırır ve Dağlık Karabağ bölgesinin kalkındırılmasına yardımcı olur. Bütün bu çalışmaların amacı sadece zorunlu göçmenlerin sosyo-ekonomik sorunlarının ortadan kaldırılması ile ilgili değil, aynı zamanda Dağlık Karabağ bölgesinin yeniden kalkındırılması için de gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acer, Y., ve Kaya, İ. (2010). Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma. D. Aydemir (Dü.) içinde, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı Birinci Baskı, s. 219-236. Uşak Yayınları: Ankara.
- Adıgüzel, Y. (2016). Bir Umut Yolculuğu Olarak Göç ve Yeni Mekanda Gençlerin Karşılaştığı Sorunlar. (M. Şentürk, & Ö. M. Yaman, Red.-lar) Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Ahmedov, E. (2012). Ermənistanın Azərbaycana Təcavüzü: Təhlili Xronika (1987-2011). (A. Hasanov, Red.) Ensiklopedik Neşr: Bakü.
- Akgür, Z. G. (1997). Türkiye’de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgelerarası Dengesizlik (1970-1993). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Aktaş, M. T. (2015, Temmuz). Ücret Odaklı Uluslararası İşgücü Hareketliliğinin İşgücü Piyasalarına Etkileri. Tesam Akademi Dergisi-Turkish Journal of TESAM Academy, 2(2), 197-219.
- Aktel, M., ve Kaygısız, Ü. (2018). Türkiye’de Göç Yönetimi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(2), 579-604.
- Aliyeva, Y., & Hüseynov, T. (2011). İyirmi il Məcburi Köçkün mü Olar? Azərbaycanda Məcburi Köçkünlər Və Yerli Əhalinin Ehtiyaclarının Və Məcburi Köçkünlük Probleminə Olan Münasibətin Müqayisəli Təhlili. Brukins İnstitutu və London İqtisadiyyat İnstitutu. Bakü.
- Alpyürür, F. (2018). "Haklı Savaş" KAVRAMININ TARİHSEL KÖKENLERİ, EBEDİ BARİŞİN OLANAĞI VE DEVLETİN DEVAMLILIK İLKESİ. Birinci Dünya Savaşının 100. Yılında Savaş ve Toplum "Eve Dönen Asker" (ss. 1-10). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Congist'18.
- Altınar, S. (2009). Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasası. Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Aras, O. (2008). Karabağ Savaşı: Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz. (O. Aras, Red.) Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. Bakü.
- Aras, O. (2010). Azerbaycan Ekonomisine Etkileri Bakımından Karabağ Sorunu. Mənbə: R. Yılmaz, Qarabağ: Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz Şərq-Qərb Nəşriyyatı. Bakü: (257-293).
- Aslanlı, A. (2010). Karabağ Probleminin Hukuki Boyutu: Azərbaycan’ın Meşru Müdafa Hakkı Devam Ediyor mu? Mənbə: R. Yılmaz, Qarabağ: Bildiklerimiz və Bilmədiklerimiz. Şərq-Qərb Nəşriyyatı. Bakü (439-466).
- Barışık, S. (2020). Göç Kavramı, Tanımı ve Türleri. Mənbə: S. Barışık, Küreselleşen Dünyada Fırsat Eşitliği Arayışında Uluslararası Göç ve Türkiye’nin Suriye Deneyimi Gazi Kitabevi. Türkiye/İstanbul: (1-24).
- Başel, H. (2003). Sosyal Politika Açısından İç Göçler: Sivastan İstanbul’a Göç Örneği. İstanbul: (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, S.B.E.).
- Baştürk, S., ve Taştepe, M. (2013). Evren ve Örneklem. (S. Baştürk, Red.) Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 129-159.
- Bimay, M. (2019). Göçün Kentleşme Üzerindeki Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Etkileri: BATMAN ÖRNEĞİ. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

- Bodur, M., ve Paydak, A. (2017). Küreselleşen Dünya’da Düzensiz Göç ve Türkiye: Adana İli Yabancılar Misafirhanesi Çalışması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 187-204.
- Cabbarlı, H. (2010). Dağlık Karabağ Savaşı Ve Kaçkın Ve Mecburi Göçgün Sorunu. *Mənbə: R. Yılmaz, Karabağ: Bildiklerimiz Ve Bilmediklerimiz Şərq-Qərb Bakü:Nəşriyyatı.* (307-336).
- CONVENTION AND PROTOCOL RELATING TO THE STATUS OF REFUGEES. (1951). GENEVA: UNHCR Communications and Public Information Service.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç Ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*(17), 68-91.
- Çakran, Ş., ve Eren, V. (2017). Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 1-30.
- Çalışkan, E. A. (2013). Mülteciler ve Sığınmacılar Hakkında İdarenin Görevleri-Yetkileri Ve Yargısal Denetim. Doktora Tezi. T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Anabilim Dalı.
- DPT. (2001). 8. BYKP: Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu. DPT Yayınları Ankara.
- Eğrifesoğlu, H. (2019). Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan’da Göçmenlere Yönelik Uygulanan Sosyal Politikalar. Yüksek Lisans Tezi. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı.
- Ekici, S., ve Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum*, 5(9), 9-22.
- Ekici, Y. (2017, Mart). Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu. *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 63-77.
- Gök, G. O. (2016). Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç-Güvenlik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü. *KOSBED*(31). (65-82).
- Gönülaçan, A. (2016). "İç Göç Üzerine Sözlü Tarih Çalışması". *Göç ve Kültür Sempozyum Bildiriler Kitabı. 1, Amasya Üniversitesi. Kibatek Yayınları.. Ankara: 399-405.*
- Gül, O. K. (2007). "Doğu Türkistan’dan Türkiye’ye Hazin Bir Göç Hikayesi". *Turkish Studies*, 2(1), 252-273.
- Günay, E., Atılgan, D., & Serin, E. (2017). Dünya’da ve Türkiye’de Göç Yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 37-60.
- Güneş, F. (20.01.2018). Göç, Yoksulluk ve Sosyal Politika. Türkiye’de İç Göçün Sosyo-Ekonomik Sonuçları ve Adana Özelinde Değerlendirmesi.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2006). Türkiye Göç Ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması. İsmat Matbaacılık Yayıncılık. Ankara.
- Hacısalıhoğlu, M. (2012). 89 Göçü; Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç; İçinden; "89 Göçü" ile İlgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları. N. E. Hacısalıhoğlu, M. Hacısalıhoğlu (ed), "89 Göçü" ile İlgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları (ss. 31-74). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR).
- Hacısalıhoğlu, M., ve Ersoy, N. (2012). 89 Göçü Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmalar Merkezi (Balkar).
- Hasanov, A. (2017). Hocalı Soykırımı: Nedenleri, Sonuçları ve Uluslararası Arenada Tanınması (Cilt 1). E. Ahmedov (ed.) Zerdabi LTD MMC Yayınevi. Bakü.
- İbayev, V. (2008). Dağlık Karabağ Savaşı’nın Siyasi ve Hukuki Boyutları. içinde O. Aras (ed), *Karabağ Savaşı: Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz* (ss. 35-64). Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. Bakü.

- İbrahimov, R. (2010). Dağlık Karabağ Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi. R. Yılmaz (ed), Qarabağ: Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz (ss. 395-438). Şərq-Qərb Nəşriyyat. Bakü.
- İçduygu, A., Erder, S., ve Gençkaya, Ö. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi. İstanbul.
- İlmi Toplantılar Serisi: 2. (2009). Mültecilik: Sorunlar, Tanıklıklar ve Çözüm Yolları. Ü. Özkan (ed.) İHH Araştırma Yayınlar Birimi. İstanbul.
- İMANQULİYEV, B. (2021, 02 11). Karabağ Savaş Meydanından İnşaat Meydanına Çevrilmekte. AZERBAIJAN Resmi Devlet Gazetesi: Erişim tarihi 03 18, 2021 <http://www.azerbaijan-news.az/posts/detail/qarabag-savas-meydanından-tikinti-meydancasına-cevrilir-1612989731>.
- İnce, C. (2019). Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, International Journal of Society Researches, 11(18), 2581-2615.
- IOM. (2009, 02 21). Glossary on Migration, International Migration Law Series. Bu <https://www.iom.int/key-migration-terms#Immigrant> Erişim Tarihi: 15.05.2020
- İsayev, T. (2018). Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın İşgalinden Doğan Uluslararası Sorumluluğu. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(1), 19-34.
- Karataş, Z. (2015, Ocak). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1(1), 62-80.
- Kaygalak, S. (2009). Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme. Dipnot Yayınları. Ankara.
- Keser, İ. (2011). Göç ve Zor, Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç (1.Baskı). Ütopya Yayınevi. Ankara.
- Khalaf, S. (2019). Çanakkale İline Dış Göçlerin Etkisi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 6(1), 105-120.
- Koçak, Y., ve Terzi, E. (2012). Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri Ve Çözüm Önerileri. Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(3), 163-184.
- Kolıkpınar, E. (2017). Bağımsızlık Dönemi Azerbaycan Cumhuriyetinde Eğitim ve Dil. Anasay Dergisi, 1(1), 101-117.
- Memmedov, R., Süleymanlı, S., ve Abbasov, H. (2016). Azerbaycanlı Kaçkın ve Mecburi Köçkünlerin Problemleri Beynelhalk Teşkilatlar Müstevisinde. Seda Neşriyyat. Bakü.
- Nağı, A. (2014). Qarabağ Müharibəsi Qısa Tarix."Agalarov Anar" Matbaası . Bakı
- Nasibov, E. M. (2014). Migrasyanın Esasları. Migrasioloji, Migrasya Prosesleri, Dünya Migrasya Merkezleri,"Elm ve Tahsil" Yayıncılığı,. Bakü.
- Ogan, S. (2003, Bahar). Ermenistan'ın Tehcir Politikası ve Neticesi: Azerbaycan'da Göçmen (Kaçkın) Sorunu. Ermeni Araştırmaları(9). <http://www.eraren.org/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=69>
- Oğan, S. (2010). Yüzyılın Dramı... Azerbaycan'da Göçmen (Kaçkın) Sorunu. <http://turksam.org/yuzyilin-drami-azerbaycan-da-gocmen-kackin-sorunu>.
- Oral, B., ve Çetinkaya, F. (2017). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları/ Migration as a Sociological Phenomenon, Definition, Causes and Migrant's Theories. Türkiye Klinikleri J Public Health-Special Topics, 3(1), 2.
- Özkul, O., ve Vermez, H. (2009). Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı(51), 139-170.

- Özkul, O., ve Vermez, H. (2009). Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları. Sakarya Üniversitesi: Sosyoloji Bölümü(51), 139-170.
- Özsoy, B., ve Sipahi, E. (2017). Azerbaycan'da "Qaçqınlara Və Məcburi Köçkünlərə" Yönelik Politikalar: Kendi Vatanında Mülteci Olmak. A.Yatkin (ed.), "Uluslararası Göç Ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü" Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu. (1615-1634). Elazığ.
- Özsoy, B., ve Sipahi, E. (2017). Azerbaycan'da Süreğen Bir Sorun Alanı Olarak "Qaçqın" ve "Mecburi Köçkünlər". Ş. Pekküçükşen, ve S. Solak, Farklı Yönleriyle Göç ve Yönetimi (ss. 102-117). PAL-LAMBERT Academic Publishing.
- Öztürk, M., ve Altuntepe, N. (2008). Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent Ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması, Adaptation Of The Migrasnts To Urban Life And Labour Market Turkey: A Field Study. Journal of Yasar University, 3(11), 1587-1625.
- Özyılmaz, E. V. (2013). "Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ". Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), 191-208.
- Sayın, Y., Usanmaz, A., ve Aslangiri, F. (2016). Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 18(31), 1-13.
- Seyidov, M. (1989). Azerbaycan Halkının Soy Kökünü Düşünürken. Yazıcı Neşriyat. Bakü.
- Sönmez, Ö. A. (2019). Türkiye'ye Tersine Beyin Göçü: Nitel Bir Araştırma. Sakarya Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, 8.
- Subaşı, M., ve Okumuş, K. (2017, Haziran). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(2), 419-426.
- Sur, M. (2008). ULUSLARARASI HUKUKUN KİŞİLERİ. içinde ULUSLARARASI HUKUKUN ESASLARI (Cilt Güncellenmiş 3. Basım), (96-144). BETA Basım Yayım Dağıtım A. Ş. İSTANBUL.
- Süleymanov, E., ve Süleymanov, V. (2012). Ermenistanın Azerbaycana Karşı Silahlı Tecavüzü ve İşgalin Ağır Neticeleri. Bakü: CBS Polygraphic Production.
- Şahin, İ., ve Düzgün, O. (2015). Türkiye'ye Gerçekleştirilen Ortadoğu Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri: 1979-2014 Arası. Tesam Akademi Dergisi, 2(2), 167-195.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu Onuncu Kalkınma Raporu 2014-2018. Ankara.
- Tamer, M., ve Birvural, A. (2018). Zorunlu Göçün Toplumlarda Oluşturduğu Problemler. V. Özpolat, (ed.) Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar, 9-20.
- Taş, H., ve Özcan, S. (2013). "Türkiye'de İç Göçün Yoksulluğa ve İstihdama Etkileri". International Conference on Eurasian Economics, 289-298.
- Taşçı, F. (2009). "Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç". Kamu-İş, 10(4), 177-204.
- Tepealtı, F. (2019, June). Avrupa Birliği'ne Yönelik Türkiye Geçişli (Transit) Göç Hareketleri ve Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi. Doğu Coğrafya Dergisi, 24(41), 125-140.
- Tosun, F. (2009). Uluslararası Hukuk'ta "Kuvvet Kullanma ve Karışma" Kavramlarının Değişen Anlamı. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 5(9), 89-118.
- Tuncerli, Ö. (2019). Dağlık Karabağ Sorunu Kapsamında 1988 Sumgayıt Olayları. Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, 3(2), 132-144.
- Tunç, H. B. (2018). Türkiye'de İç Göçlerin Shift Share Analizi ile İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı,

- Türnüklü, A. (2000). Eğitim-bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 6(24), 543-559.
- UNECE, (. (2012, October). Measuring Hard-to-Count Migrant Populations: Importance, Definitions and Categories. Geneva. https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.10/2012/WP_9_UNECE.pdf
- Üner, S. (1972). Nüfusbilim Sözlüğü. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Vermez, H. (2007). Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Problemleri. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Sakarya.
- Yalçın , C. (2004). Göç Sosyolojisi. Anı Yayıncılık Ertem Matbaası. Ankara.
- Yeşilot, O. (2006). Karabağ Savaşının Sessiz Ve Mağdur Tanıkları. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(15), 86-92.
- Yeşilot, O. (2010). Karabağ Savaşının Sessiz Ve Mağdur Tanıkları Kaçkın Ve Mecburi Göçkünlerin Problemleri. R. Yılmaz (ed), Karabağ: Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz (294-306). Şerq-Qərb Nəşriyyatı. Bakü.
- Yetkin , P. (2019). Ezidilerin Zorunlu Göç Deneyimi: Batman Uğurca Köyü Örneği. Yüksek Lisans Tezi, 27. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık. 11. Baskı Ankara.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. Turkish Studies, 9(2), 1685-1704.
- Yılmaz, R. (2008). Dağlık Karabağ Savaşı'nın İnsan Hakları Açısından Analizi. O. Aras (ed), Karabağ Savaşı: Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz (ss. 65-124). Kafkasya araştırmaları Enstitüsü Yayınları. Bakü.

Elektronik Kaynaklar

Azerbaycan Respublikası Goranboy İcra Hakimiyyəti (22.01.2012): Azərbaycan Cumhurbaşkanı İlham Əliyev Goranboy'da 525 zorunlu göçmen ailesi için yapılmış kasabanın açılışında; Erişim tarihi: 06.09.2020

<http://www.goranboy-ih.gov.az/news/15.html>

Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Resmi Sitesi., Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ Münakaşası: Erişim tarihi: 04.03.2020

<https://static.president.az/media/W1siZiIsIjIwMTkvMDkvMjAvOWpyMXN6Z3Vyd19EYWdsaV9RYXJhYmFnX0VkaXQucGRmIl1d?sha=3d858cd3e0e8259b>

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu. 06.12.1999/184). Azerbaycan Resmi Devlet Gazetesi: Mecburi Göçmenlere Yönelik Tek Seferlik ve Sürekli Parasal Yardımlar, Erzak ve Sanayi Ürünleri İle Temin Edilmesi Kurallarının Tasdik Edilmesi Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararı. Erişim: 06.07.2020 www.azerbaijan-news.az

Azerbaycan Cumhuriyeti Kaçkın ve Mecburi Köçkünlerin İşleri Üzre Devlet Komitesi. Erişim: 05.05.2020, Geçici Olarak Meskunlaşma Yerlerinin Kaldırılması: <http://idp.gov.az/az/content/8/parent/21>

Azerbaycan Cumhuriyeti Kaçkın ve Zorunlu Göçmenlerin İşleri Üzre Devlet Komitesi Resmi Sitesi. (2019). Kaçkın ve Zorunlu Göçmenlerin İşleri Üzre Devlet Komitesi tarafından 2019 yılında yapılmış çalışmaların hesabatı: Erişim 08 06, 2020, <http://idp.gov.az/az/law/126/parent/15>

- Azerbaycan Respublikasının Devlet Statistika Komitesi. (2020), Ermenistan'ın Azerbaycan'a Karşı Tecavüzünün Neticeleri: Erişim: 15.06.2020 <https://www.stat.gov.az/#agression>
- Azerbaycan Respublikasının Adliye Bakanlığı. 21.05.1999 669 Sayılı "Zorunlu Göçmenlerin ve Onlara Eşit Tutulan Kişilerin Sosyal Güvenliği Hakkında" Kanunu: Erişim: 04.08.2020 <http://www.e-qanun.az/framework/4758>
- Azerbaycan Resmi Devlet Gazetesi (19.01.2021). "Karabağ Kalkındırma Fonu" Kararnamesi. Madde 109/32. Erişim tarihi 03 18, 2021. <https://www.azerbaijan-news.az/posts/detail/qarabag-dircelis-fondunun-nizamnamesi-1611046746>
- Azerbaycan Respublikası Kaçkınların ve Mecburi Göçmenlerin İşleri üzere Devlet Komitesi (2019) Kaçkınların ve Zorunlu Göçmenlerin Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi ve İstihdamın Artırılması üzere Devlet Programı. Erişim: 04.06.2020. <http://idp.gov.az/az/content/1/parent/1>
- Azerbaycan Respublikası Kaçkınların ve Zorunlu Göçmenlerin İşleri üzere Devlet Komitesi (2019) Kaçkınların ve Zorunlu Göçmenlerin Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi ve İstihdamlarının Artırılması Üzre Devlet Programı. Erişim: 04.06.2020. <http://idp.gov.az/az/activity/2/parent/25>
- Hacalıyev, E. (2017, Ocak 24). Azerbaycan Resmi Devlet Gazetesi., Zorunlu Göçmenlerin sosyal güvenliği daha da güçlendirilmekte: Erişim: 08.06.2020 <http://www.azerbaijan-news.az/view-114407/mecburi-kockunlerin-sosial-mudafiesi-daha-da-guclendirilir>
- Kamal, R. (2017, Ocak 25). Azerbaycan Resmi Devlet Gazetesi. Zorunlu Göçmenler Devlet İmtiyazlarını Daha Etkin Kullanma Fırsatı Kazandılar: Erişim 08 06, 2020, <http://www.azerbaijan-news.az/view-114489/mecburi-kockunler-dovletin-guzestinden-daha-semereli-istifade-etmek-imkani-qazandilar>
- TDK. (2019). Türk Dil Kurumu: Göç sözcüğü; Erişim 13.03.2020. <http://tdk.gov.tr/>

EK 1

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sayı : E-84026528-050.01.04-2100021086
Konu : Başvuru İncelenmesi

11.02.2021

Sayın Gafar SHAMİLOV

Yürütücülüğünüzü yapmış olduğunuz 2021-YÖNP-0061 nolu projeniz ile ilgili Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun almış olduğu 08.02.2021 tarih ve 03/04 sayılı kararı aşağıdadır.

KARAR:4- Gafar Shamilov'un sorumlu yürütücülüğünü yaptığı "Dağlık Karabağ Savaş Sonrası Zorunlu Göçe Maruz Bırakılan Azerbaycan Türklerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları" başlıklı araştırmasının, Bilimsel Araştırmalar Etik Kurul ilkelerine uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Salih Zeki GENÇ
Kurul Başkanı

Belge Doğrulama Kodu: F3M97A9

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi: dogrulama.comu.edu.tr

Adres: Onsekiz Mart Üniversitesi Temizöğle Yerleşkesi Çanakkale

Telefon No: (0 286) 2180018 - 14071

Faks No:

e-Posta:

İnternet Adresi:

Kep Adresi: comu@comu.edu.tr

Bilgi için :

Vildan Kapucu

Fen Bilimleri Enstitüsü Etik

Kurulu Mensur

Telefon No:

(0 286) 2180018 - 14071

EK 2

Dağlık Karabağ Savaşı Sonrası Zorunlu Göçe Maruz Kalan Azerbaycan Türklerinin Sosyo-Ekonomik Sorunlarının Belirlenmesine Yönelik Nitel Araştırma Soru Formu

Demografik Sorular

1. Yaşınız:
2. Eğitim Seviyeniz:
3. Aylık Geliriniz:
4. Barınma şekliniz:
A. Kira B. Kendi Evi C. Geçici sığınma evleri
5. Yaşadığınız evde kaç kişi yaşıyorsunuz?:
6. Medeni durumunuz:
7. Göçmen düştüğünüz bölge:
8. Gerçek Mesleğiniz nedir?:

Sosyo-Ekonomik Sorunlarla İlgili Sorular

Sosyal Sorunlar

1. İlk göç ettiğiniz dönemde, yerli insanlar tarafından nasıl karşılandınız?
2. Sosyal ve kamu kurumlarında herhangi bir ayrımcılığa uğradınız mı?

Barınma Sorunları

1. İlk göç ettiğinizde nasıl bir yerleşim yerinde meskunlaştınız?
2. Şuan yaşadığınız evin yaşam standartlarınıza uygun olması bakımından değerlendiriniz.
(Ev kaç odalı, evde yaşayan birey sayısı, evin rutubetli ve nemli olup olmaması, evde yaşam için gerekli olan eşyaların bulunup bulunmaması)
3. Barınma sorunlarınıza yönelik devletin yaptığı çalışmalar var mı? Zorunlu göçmenler, devlet tarafından evle temin ediliyor mu?

Eğitim Sorunları

1. Eğitime erişim bakımından ne gibi sorunlarınız mevcuttur?
2. Devletin size sunduğu eğitim politikaları var mı?

Sağlık Sorunları

1. Savaş göçmeni olarak sizlere sunulan sağlık imkanları var mı? Varsa nelerdir?(sağlık sigortası, sağlık hizmetleriniz ücretli olup olmaması)
2. Savaş dönemine bağlı olacak şekilde sizde ne tür fiziksel veya ruhsal sağlık sorunları meydana geldi?

Ekonomik Sorunları

1. Göç öncesi ve göç sonrası ekonomik durumunuzu anlatınız
2. Geçiminizi nasıl sağlamaktasınız?
3. Devlet ekonomik sorunlarınıza yönelik hangi imkanları sağlamakta?

4. Devletin zorunlu göçmenlere yönelik maddi yardımları var mı? Varsa bu maddi yardımlar ekonomik sorunlarınızı gideriyor mu?

Değerli katkılarınız için teşekkür ederiz.

